

ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา: กรณีศึกษาหัตถกรรมกระดาษสา
บ้านต้นเปาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
พฤษภาคม 2556

ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาดษา: กรณีศึกษาหัตถกรรมกระดาดษา
บ้านต้นเปาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา

พฤษภาคม 2556

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา: กรณีศึกษาหัตถกรรมกระดาษสา
บ้านต้นเปาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาศิลปศึกษา
พฤษภาคม 2556

ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม. (2556). *ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา: กรณีศึกษาหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่*. ปรินญาณินพนธ์ กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. คณะกรรมการควบคุม: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สาธิต ทิมวิวัฒนบรรเทิง.

การศึกษาภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นการศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ศึกษากระบวนการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่ผลิตขึ้นภายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา เก็บข้อมูลโดยการลงพื้นที่สัมภาษณ์ บันทึกเสียง บันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร ภาพถ่าย ผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ที่ยังคงดำรงคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมล้านนาไว้อย่างสมบูรณ์ จากนั้นนำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์ตามประเด็นต่างๆ ผลการศึกษาพบว่า

1. การศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ภูมิปัญญาการเลือกวัสดุ การใช้วัสดุอย่างมีคุณค่า เป็นการเพิ่มมูลค่าให้มีคุณค่าทางศิลปะ ในการเลือกใช้ปอสาอย่างเหมาะสม การฝึกฝนทำตามขั้นตอน เพื่อให้ได้กระดาษสาตามต้องการ เป็นภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดจากบรรพบุรุษที่สั่งสมองค์ความรู้มาหลายชั่วอายุคน ด้วยการพลิกแพลงภูมิปัญญากระบวนการสร้างสรรค์ดั้งเดิมมาพัฒนาให้เกิดศิลปหัตถกรรมกระดาษสาตามความถนัดช่างแต่ละคน หรือ รูปแบบครัวเรือน การควบคุมคุณภาพของงานมีความคงที่ด้วยช่างช่วยกันสร้างจิตสำนึก ปลูกฝังค่านิยมการอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

การศึกษาระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา โดยช่างและสมาชิกในกลุ่มฯ เป็นวิทยากรและครู ด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้แบ่งเป็น 2 ลักษณะดังนี้ 1.การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรง 2.การถ่ายทอดความรู้ทางอ้อม การสืบทอดภูมิปัญญา การส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาแบบผสมผสานกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชนระหว่างคนภายในชุมชน โดยมีจุดประสงค์เพื่อสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา สร้างแหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อเป็นการสืบทอดและอนุรักษ์

2. การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา มีการปรับตัวตามสภาวะสังคมสมัยใหม่อย่างยั่งยืน ด้วยความพอเพียง มีการบริหารของทางกลุ่มเป็นระบบ เกื้อกูล มีการจัดสรรอย่างยุติธรรม ในการบริหารรูปแบบ 4M อย่างยั่งยืน การพัฒนาศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นให้เป็นสินค้า OTOP เพื่อเป็นการเผยแพร่ภูมิปัญญาในสังคมทั่วไปได้ศึกษา และร่วมกันอนุรักษ์ สืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาให้อยู่คู่ชาติไทยสืบไป

ART& CRAFT WISDOM OF PAPER MULLBERRY: A CASE STUDY OF BAN TON
PAO PAPER MULLBERRY CLUSTER, SANKAMPHAENG DISTRICT,
CHIANG MAI PROVINCE.

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Master of Education degree in Art Education
at Srinakharinwirot University
May 2013

Chaiyapol Sakunluangaram. (2013). *Art & Craft Wisdom of Paper Mulberry: A Case Study of Baan Ton Pao Paper Mulberry Cluster, Sankamphaeng District, Chiang Mai Province*. Master thesis, M.Ed. (Art Education). Bangkok: Graduate School, Srinakharinwirot University. Advisory Committee: Assis. Prof. Dr.Sathit Thimwatbunthonge.

Studying arts and crafts wisdom of Bann Ton Pao paper mulberry cluster. Sankamphaeng district. Chiang Mai province, in the analysis of the cognitive process inheriting crafts paper. Students to share their learning process arts and crafts paper management process. Population studied cognitive Bann Ton Pao paper mulberry cluster produced within the home range. Data were collected by recording the interview is recorded in writing, craft paper photo products. Remains as valuable cultural heritage of Lanna completely. The data was analyzed by studying the issues. The results showed that

1. A Study of the cognitive process inheriting craft paper. Cognitive material.Very valuable material.Adds value to a piece of art.In the selection of mulberry properly.Training steps. Demand for paper. The collective wisdom of the transfer of knowledge from the ancestors of many generations.With the flexibility to develop the knowledge creation process traditional paper-based craft skills so each person or a household. The quality of work is fixed by a technician to help build awareness. Arts and crafts paper instill conservation values.

The process of exchange.Baan Ton Pao paper mulberry cluster.By technicians and members of the group.As a lecturer and teacher. The transfer of knowledge is divided into 2 types: 1. Direct transfer of knowledge. 2. An indirect knowledge. Inherited wisdom.To promote the exchange of knowledge and learning between school and community integration.Between people within the community.With the aim to acquire knowledge, wisdom, arts and craft paper.Within a learning community. In order to be preserved and protected.

2. A Study of the Management Craft Paper. Have to keep pace with modern society and sustainable environment. With sufficient. The administration is supportive of the group. Are allocated fairly. Management model for sustainable development 4M Craft local OTOP products to disseminate knowledge in social studies. Andconservation. Arts and Crafts Paper wisdom to Thailand with the future.

ประกาศคุณูปการ

ปริญญาโทสำเร็จได้ด้วยดีเป็นเพราะผู้วิจัยได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สาธิต ทิมวัฒนบรรเทิง อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์วรรณรัตน์ ตั้งเจริญ อาจารย์ ดร. อติพัทธ์ วิจิตรสถิตรัตน์ กรรมการสอบปากเปล่าวิทยานิพนธ์ ซึ่งให้คำสอน แนวคิด ความเอาใจใส่และข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ เพื่อช่วยให้การทำวิจัยมีการพัฒนาเป็นไปอย่างมีคุณค่ามากยิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อความกรุณาที่ได้รับจากท่านเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์และบุคลากรมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทุกท่าน ผู้ให้ความรู้ คำแนะนำ เพื่อดำเนินการทำปริญญาโทอย่างดี

นอกจากนี้ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงต่อนางฟองคำ หล้าปิ่นตา และสมาชิกบ้านอนุรักษ์กระดาดซาที่ให้ความอนุเคราะห์และความสะดวกในการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ขอขอบพระคุณ นายวีระศักดิ์ สกุลเหลืองอร่าม นางมะลิวรรณ วงศ์วิฑูรย์ชัย และญาติพี่น้องทุกท่านที่คอยช่วยเหลือสำหรับคำแนะนำและแรงใจในการทำปริญญาโทฉบับนี้

ขอขอบคุณ นางสาวนิศานาถ สิทธิเนตรสกุล เพื่อนนิสิตสาขาวิชาศิลปศึกษาทุกท่านที่ได้ให้คำแนะนำและส่งเสริมกำลังใจตลอดมา นอกจากนี้ยังมีผู้ที่มีความร่วมมือช่วยเหลืออีกหลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยไม่สามารถกล่าวนามในที่นี้ได้หมด จึงขอขอบคุณทุกท่านเหล่านั้นไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

คุณค่าทั้งหลายที่ได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบเป็นกตัญญูทเวทีแต่บิดามารดา และบูรพาจารย์ที่เคยอบรมสั่งสอน ตลอดจนผู้มีพระคุณทุกท่าน

ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ภูมิหลัง.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย.....	5
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
กรอบแนวคิดการวิจัย.....	5
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	7
ภูมิปัญญาท้องถิ่น.....	7
ข้อมูลกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่	19
การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมและการบริหารจัดการ.....	27
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	36
3 วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	39
วิธีการวิจัย.....	39
การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	39
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	40
การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	41
การประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล.....	42
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	43
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	45
การศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา...	45
การศึกษากระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา	49
5 สรุป อภิปราย และข้อเสนอแนะ	91
สรุปผลการศึกษาค้นคว้า.....	93
อภิปรายผล.....	104
ข้อเสนอแนะ.....	107

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
บรรณานุกรม	109
ภาคผนวก	115
ประวัติย่อผู้วิจัย	125

บัญชีตาราง

ตาราง	หน้า
1 เปรียบเทียบบงก์กรแบบดั้งเดิมกับบงก์แบบใหม่.....	32
2 แสดงขั้นตอนการผลิตและการถ่ายทอด.....	87

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 กรอบแนวความคิดการวิจัย.....	6
2 วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	44
3 การใช้มีดกรีดปลายด้านใดด้านหนึ่งในแนวตั้ง.....	48
4 เปลือกนอกติดกับเปลือกในหลังกอกจากแกน.....	48
5 การลอกเปลือกนอกออก.....	48
6 การเก็บเพื่อมัด.....	49
7 ถังอลูมิเนียม.....	50
8 เชิงพลาสติก.....	50
9 เครื่องไม้.....	51
10 บ่อปูนขนาดใหญ่.....	51
11 ถังพลาสติก.....	52
12 ราวไม้.....	52
13 การต้มปอสาให้เปื่อย.....	53
14 การต้มเพื่อฟอกเยื่อให้ขาว.....	54
15 การทุบปอสาให้เป็นเยื่อ.....	54
16 เครื่องไม้.....	55
17 ลักษณะปอสาซึ่งถูกตีให้เป็นเยื่อแล้ว.....	55
18 การย้อมสีในเครื่องตีเยื่อ.....	56
19 ตะแกรง.....	56
20 การทำกระดาษสาแบบซ้อน.....	57
21 การทำกระดาษสาแบบแตะ.....	57
22 การตกแต่งโดยการใส่ดอกไม้และใบไม้.....	58
23 การตากกระดาษสา.....	59
24 การดึงกระดาษสาออกจากตะแกรง.....	60
25 การดอวยพร.....	62
26 ถุงกระดาษสา.....	63
27 การพับถุงกระดาษสา.....	64
28 ของชำร่วย.....	65
29 สมุด.....	65
30 วิธีทำสมุด.....	66

บัญชีภาพประกอบ (ต่อ)

ภาพประกอบ	หน้า
31 กล้องกระดาษสา.....	67
32 กรอบรูป.....	68
33 กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา.....	70
34 ศูนย์จำหน่ายสินค้าหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา.....	71
35 การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลภายนอกกลุ่มฯ.....	74
36 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในสถานศึกษา.....	76
37 ประธานกลุ่มฯ.....	81
38 การบริหารการเงิน.....	85
39 ศูนย์จำหน่ายสินค้าหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา.....	85

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

การศึกษาศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น ซึ่งเกิดจากการสร้างสรรค์โดยภูมิปัญญาช่างพื้นบ้าน มีความสำคัญ และคุณค่าอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตในแต่ละชุมชน เพราะนอกจากความจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวันแล้ว ยังสะท้อนค่านิยม ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้นๆ ได้อย่างดี การสร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นโดยอาศัยวัตถุดิบและช่างฝีมือภายในชุมชน ส่งผลให้ศิลปหัตถกรรมที่ผลิตขึ้น มีเอกลักษณ์เฉพาะที่แตกต่างจากงานศิลปหัตถกรรมในท้องถิ่นอื่น การศึกษาถึงศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นการศึกษาสภาพสังคมโดยรวมของแต่ละท้องถิ่นเช่นกัน ทั้งนี้แนวความคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดว่าด้วยพัฒนาการและคุณค่าความสำคัญของศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นซึ่ง วิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ดังนี้ (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. 2538: 35)

“มนุษย์สร้างสรรค์งานหัตถกรรมขึ้นมาก็เพื่อประโยชน์ใช้สอยทั้งทางกายและจิตใจเป็นสำคัญ จากการประดิษฐ์คิดค้นที่กระทำสืบต่อกันมาเป็นเวลานานนับพันนับร้อยปี ช่วยให้ผู้เกิดความรู้และเรียนรู้ในการเลือกสรรวัตถุดิบ เรียนรู้ในการปรับปรุงพัฒนารูปแบบของหัตถกรรมประเภทต่างๆ ให้สามารถสนองประโยชน์ได้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้ และเมื่อหัตถกรรมนั้นๆ มีความสมบูรณ์ในการใช้สอยแล้ว ความชำนาญความชัดเจนในกรรมวิธี จะช่วยให้ช่างหรือผู้สร้างงานหัตถกรรมประเภทต่างๆ ได้พัฒนาฝีมือให้สูงขึ้น ส่งผลให้งานหัตถกรรมมีความงามและมีคุณค่าทางศิลปะ เป็นการพัฒนาหัตถกรรมไปสู่ศิลปหัตถกรรม เมื่อมนุษย์พัฒนาหัตถกรรมขึ้นใช้ตามวิถีชีวิต ชนบ่ประเพณีความเชื่อของแต่ละกลุ่มชนแล้ว หัตถกรรมจะมีลักษณะเฉพาะกลุ่ม เฉพาะถิ่นที่เรียกว่า หัตถกรรมพื้นบ้าน หัตถกรรมพื้นบ้านมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากงานหัตถกรรมและศิลปกรรมชั้นสูง ทั้งนี้เพราะกลุ่มมีความแตกต่างกัน มีการดำรงสภาพของท้องถิ่นอย่างอิสระ ดังนั้นหัตถกรรมและศิลปะพื้นบ้านจึงมีขอบข่ายและคุณสมบัติเฉพาะ”

การศึกษาศิลปหัตถกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย ซึ่งเป็นแหล่งรวมของประเพณี วัฒนธรรมที่หลากหลาย ประกอบด้วยกลุ่มชนที่มีเอกลักษณ์ของตนเองชัดเจน กลุ่มชนดังกล่าวยังคงเอกลักษณ์ของตนไว้ได้เป็นอย่างดี เช่น ภาษาที่ใช้ ศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตที่ถือปฏิบัติตามหลักศาสนา การรวมกลุ่มดังกล่าวประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์ ส่งผลให้การถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ดังตัวอย่างกระดาดสาเป็นผลิตภัณฑ์หัตถกรรมพื้นบ้านซึ่งเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัวทางภาคเหนือของประเทศไทยมาเป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้วโดยเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง แพร่ และน่าน เป็น

ต้น ซึ่งคาดว่าได้รับอิทธิพลการผลิตมาจากประเทศจีน (อรัญญา, 2542) โดยใช้กรรมวิธีการผลิตด้วยมือแบบดั้งเดิมและส่วนใหญ่จะถูกนำไปใช้เพื่อบันทึกเรื่องราว คัมภีร์พุทธศาสนา และตำรายาต่างๆ ทั้งนี้กระดาษสา นับเป็นงานหัตถกรรมภูมิปัญญาไทยที่ถ่ายทอดศิลปะการผลิตมาจากบรรพบุรุษและนิยมทำกันหลังเสร็จสิ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวนาปีมิได้ถือเป็นอาชีพหลักของครอบครัว กระดาษสาผลิตมาจากวัสดุธรรมชาติคือ ต้นปอสา (Mulberry Tree) ซึ่งเป็นพืชที่พบมากแถบภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วนำมาสู่กระบวนการผลิตจนเป็นแผ่นกระดาษที่สามารถนำไปแปรรูปประกอบเป็นงานหัตถกรรมต่างๆ หลากรูปแบบเพื่อประโยชน์ในการใช้สอยในท้องถิ่น เช่น ร่มกระดาษสา พัดกระดาษสาและการใช้สอยทางพิธีกรรมซึ่งในอดีตที่ผ่านมาผลิตภัณฑ์ของกระดาษสาไทยยังไม่เป็นที่นิยมมากนักเนื่องมาจากคุณลักษณะของเนื้อกระดาษเป็นข้อจำกัด เช่นมีความหนาบางไม่เท่ากันมีสิ่งสกปรกเจือปนอยู่มาก การพัฒนาการผลิตด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ยังไม่แพร่หลายนอกจากนี้ผู้ผลิตกระดาษสา ยังมีน้อยรายเป็นเหตุให้ไม่มีการแข่งขัน หรือมีการแข่งขันไม่รุนแรงและไม่เกิดแรงจูงใจให้มีการพัฒนาการผลิตให้กระดาษมีคุณภาพดีขึ้นเป็นผลให้ไม่มีการขยายตัวของหัตถกรรมกระดาษสามากนัก

แต่เดิมนั้นการผลิตกระดาษสา นั้นจะมีการผลิตเฉพาะสีพื้นเท่านั้น อาจมีการย้อมสีบ้างแต่ก็จะเป็นสีพื้นไปเลย ต่อมาได้มีการคิดค้นนำเอาลายต่างๆ ไล่ลงไปบนเนื้อกระดาษ โดยผู้ที่คิดค้นทำเป็นท่านแรกนั้นคือ นางฟองคำ หล้าปิ่นตา โดยยุคแรกนั้นกระบวนการไล่ลาย ดอกไม้ ใบไม้ ต่างๆ ลงไปในกระดาษสา นั้นมีขั้นตอนค่อนข้างยุ่งยาก โดยจะต้องทำกระดาษสองชั้น โดยหลังจากทำชั้นแรกแล้ว จึงนำเอาดอกไม้ หรือลายต่างๆ ไล่ลงไปแล้วจึงปิดทับอีกชั้น ปัจจุบันก็ได้เอาแนวคิดนี้มาต่อยอดเป็นวัสดุอื่นๆ อีกหลากหลายไล่ลงไปบนกระดาษ และมีการพัฒนาเทคนิคการไล่วัสดุลงไปบนเนื้อกระดาษ โดยการทำการกระดาษแบบแตะขึ้นมาซึ่งจะได้ทั้งความหนาและความสม่ำเสมอของเนื้อกระดาษ

ต่อมากระแสการตื่นตัวในด้านอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสังคมมีมากขึ้นทำให้ความนิยมในตัวผลิตภัณฑ์ที่มาจากธรรมชาติและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมมีมากขึ้นไปด้วยประกอบกับงานหัตถกรรมกระดาษสา ได้มีการพัฒนารูปแบบให้หลากหลายจากเดิมสามารถนำมาผลิตแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพิ่มมากขึ้น เช่นผลิตเป็นกระดาษห่อของขวัญ ของที่ระลึก สมุดบันทึก การ์ดอวยพร ถุงกระดาษกระดาษห่อของขวัญ โคมไฟ งานศิลปะต่าง ๆ ตลอดจนจนถึงกระดาษใช้สำหรับห่อเครื่องมืออุปกรณ์ทางการแพทย์ เป็นต้นซึ่งเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับกระดาษสาให้มีมูลค่าสูงขึ้นและได้รับและความนิยมมากขึ้นทั้งในตลาดต่างประเทศและตลาดในประเทศ (อรัญญา คัมภีรานนท์. 2542) กระดาษสาและผลิตภัณฑ์จากกระดาษสา กำลังเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลาย ปัจจุบันผู้บริโภคได้หันมาสนใจและต้องการสินค้าที่ผลิตขึ้นจากธรรมชาติกันมากยิ่งขึ้นและผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระดาษสา ก็เป็นสินค้าที่สวยงามแสดงถึงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นรวมทั้งเป็นผลิตภัณฑ์ที่กรรมวิธีการผลิตที่ไม่ต้องใช้เทคโนโลยีที่ซับซ้อนสามารถทำเป็นอาชีพเสริมหรือเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนได้แต่สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในผลิตภัณฑ์หัตถกรรมกระดาษสา ก็คือการ

พัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ให้มีความหลากหลายมากขึ้นรวมทั้งการแสวงหาตลาดเพื่อขยายช่องทางการขายและการส่งออกเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ประชาชนท้องถิ่นและประเทศชาติทั้งนี้ต้องได้รับความร่วมมือจากภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมด้านการผลิตและการตลาด

จากการสัมภาษณ์คุณสุภารัตน์ อภิโชติกร ณ กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา พบว่าในปัจจุบันการปลูกต้นปอสา ได้ลดน้อยลงเนื่องจากการเติบโตของสังคม พื้นที่ที่ใช้เพาะปลูกมีน้อย ชาวบ้านจึงต้องมีการรวมตัวกันซื้อจากตัวแทนโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ที่มีบริเวณเพาะปลูกจำนวนมากและสามารถนำเข้าเปลือกสาจากต่างประเทศได้กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปามีการดำเนินกิจกรรมระหว่างสมาชิกในกลุ่ม หลายระดับเช่นในระดับผู้ประกอบการด้วยกันเอง ได้แก่ การซื้อวัตถุดิบ(ปอสา และสีย้อม) ในนามกลุ่มและแบ่งขายให้กับสมาชิก การมีผู้นำกลุ่มซึ่งเป็นผู้ประกอบการรายใหญ่และเป็นผู้นำชุมชนด้วย ซึ่งทำให้มีฐานในการต่อรองสูง

ซึ่งยุคแห่งความเจริญทางวัตถุ การสร้างสรรค์มุ่งเน้นการทำซ้ำ ผลิตให้ได้มาก ซึ่งการดำรงชีวิตท่ามกลางสังคมปัจจุบัน ก่อให้เกิดวิถีชีวิตแบบใหม่ซึ่งสะท้อนสังคมทันสมัย การมีเสรีภาพของปัจเจกบุคคล เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง การต่อสู้ทางการตลาด ชุมชนจึงมีการปรับตัวและตั้งรับกับสังคมสมัยใหม่ แนวคิดและความเชื่อเปลี่ยนไป ส่งผลต่อศิลปหัตถกรรมและวิถีชีวิตของชุมชนภาคเหนือด้วยเช่นเดียวกัน (พรพรรณ วีระปรียากร. 2543: 451)

วิถีการสืบทอดภูมิปัญญาได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและขาดการผสมกลมกลืนระหว่างวัฒนธรรมเก่าและใหม่ เปลี่ยนเป็นผลิตภัณฑ์ศิลปหัตถกรรมสมัยใหม่ บนรากความคิดระบบทุนนิยม ชนชั้นกลางที่สืบทอดภูมิปัญญาผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ในรูปของการศึกษา ทั้งการศึกษาภายในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย การผลิตซ้ำและการสืบทอดเกิดขึ้นโดยผ่านระบบการศึกษาอย่างแยกย่อย นั่นคือ รูปแบบของการแบ่งงานกันทำ (division of labor and skills) ยิ่งทำให้ศิลปหัตถกรรมกลายเป็นทักษะการทำงานเฉพาะอย่าง สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้ได้โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากระบบการศึกษา (พิสมัย รัตนโรจน์สกุล. 2545:4) ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาในเรื่องหัตถกรรมกระดาษสา โดยแหล่งผลิตกระดาษสา ที่สำคัญอยู่ใน ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพงจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นแหล่งผลิตหัตถกรรมพื้นบ้านที่ใหญ่ และมีชื่อเสียงมาช้านาน การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา และกระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา โดยหวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่ส่งเสริมและเกี่ยวข้องกับการผลิตหัตถกรรมกระดาษสา รวมถึงผู้ที่สนใจศึกษาศิลปหัตถกรรม เพื่อใช้งานศึกษาวิจัยฉบับนี้เป็นแนวทางสืบทอดเอกลักษณ์งานศิลปหัตถกรรมซึ่งบ่งบอกถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้ มุ่งศึกษาภูมิปัญญาและวิถีการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ ดังนี้

1. การศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา
2. การศึกษากระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเจาะจงดำเนินการศึกษาเฉพาะภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ที่มีภูมิปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา และมีลักษณะของกระบวนการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา เพราะกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่มีการปรับตัวของชุมชน สร้างกระบวนการบริหารจัดการของชุมชน เป็นแหล่งรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญา ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่โดดเด่น ซึ่งเป็นคุณสมบัติของชุมชนที่ยั่งยืน ซึ่งมีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการศึกษา และมีผู้ให้ข้อมูลได้อย่างครบถ้วนเหมาะสมในการศึกษา

ประชากรที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ในการศึกษาภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ที่ผลิตหัตถกรรมกระดาษสาในหมู่บ้านต้นเปา ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้การเลือกแบบเจาะจง

กลุ่มตัวอย่าง

ผู้ให้ข้อมูลถูกเลือกจากบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา และสมาชิกภายในชุมชนที่มีส่วนร่วมมากที่สุด โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักนี้ได้ใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) ซึ่งเป็นวิธีการที่จะกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลไว้อย่างกว้างๆก่อนตามกรอบแนวคิดของงานวิจัย การเก็บข้อมูลจากประธานกลุ่ม ช่าง สมาชิกภายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รวมกลุ่มกันเพื่อบริหารจัดการเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร รวบรวมปัญหา อุปสรรค ความต้องการ และแนวทางการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดขึ้น โดยกลุ่มมีคณะกรรมการบริหารกลุ่มเป็นผู้ดำเนินการโดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อยตามลักษณะการผลิตกลุ่มทำกระดาษสาแผ่น กลุ่มทำกระดาษสาตากแห้ง และกลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กระดาษสา จำนวน 10 คน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ทางด้านการสืบ ทอดภูมิปัญญากระบวนการผลิต ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาและการบริหารจัดการ ซึ่งเป็นประโยชน์ หลากหลายประการ ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นประเด็นได้ดังนี้

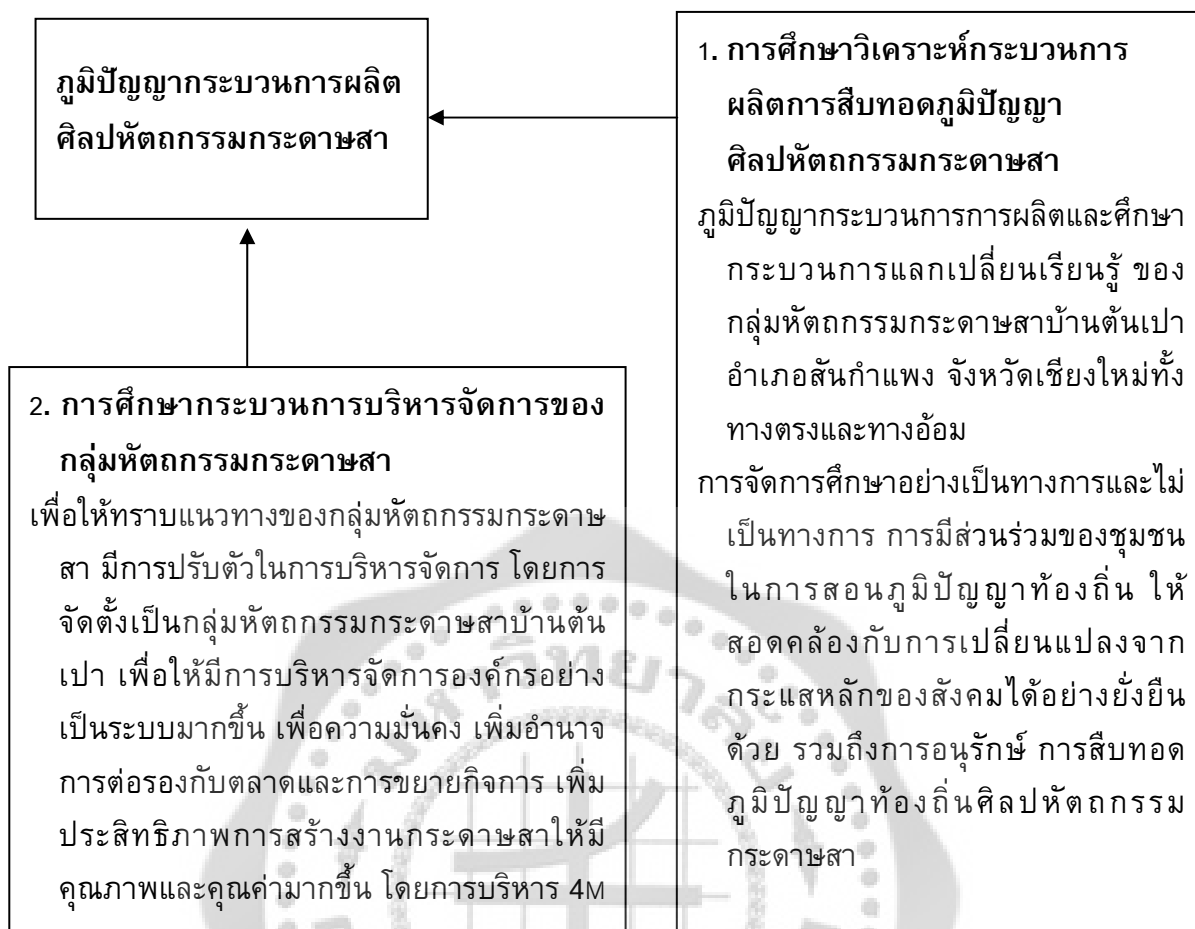
1. เป็นการช่วยส่งเสริมข้อมูลด้านภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา โดยการเก็บข้อมูล อย่างเป็นระบบ เพื่อเป็นหลักฐานการสืบทอดภูมิปัญญา
2. ผลจากการวิเคราะห์จะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจในการศึกษาวิชาการ ภูมิปัญญา ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาและเป็นแนวทางในการสืบทอด และอนุรักษ์
3. เพื่อเป็นประโยชน์ต่อวงการศิลปศึกษา ทางด้านฐานองค์ความรู้ภูมิปัญญา ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. **กระบวนการผลิต** หมายถึง การเลือกวัสดุ การเลือกเส้นเยื่อเปลือกจากต้นสา ขึ้นตอน เทคนิคในการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา การลอกเปลือกปอสา การเตรียมวัตถุดิบ การ ทำปอสาให้เปื่อยและขาวการทำปอสาให้เป็นเยื่อการทำเยื่อสาให้เป็นแผ่น และขั้นตอนการตากและ แกะกระดาษสา
2. **การสืบทอดภูมิปัญญา** หมายถึงกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ ความรู้ด้านศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ที่มีลักษณะความรู้ที่ตกผลึกทางปัญญา ผ่านกระบวนการสั่ง สมความรู้การถ่ายทอดโดยตรง หรือทางอ้อม
3. **การบริหารจัดการ** หมายถึง แนวทางการบริหารจัดการภายในชุมชน กลุ่มหัตถกรรม กระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
4. **หัตถกรรมกระดาษสา** หมายถึง กระดาษทำด้วยมือที่ทำขึ้นจากเปลือกของต้นสาซึ่ง มีขั้นตอนต่างๆ การออกแบบ โดยการสร้างสรรค์ทางด้านศิลปะ การให้สี การวางลวดลายแบบ หลากหลาย

กรอบแนวคิดการวิจัย(Conceptual Framework)

จากกรอบแนวคิดข้างต้น งานวิจัยชิ้นนี้ มีเป้าหมายการศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดภูมิ ปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา กระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรม กระดาษสาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาการปรับตัวของชุมชนที่ยังคงศิลปหัตถกรรม กระดาษสา เทคนิค ขั้นตอนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นภายใน กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยศึกษา วิเคราะห์เพื่อหาคำตอบให้กับคำถามการวิจัยดังต่อไปนี้

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวความคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาค้นคว้า

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเกี่ยวข้องจาก ตำรา เอกสาร และบทความงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นกรอบในการศึกษาภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา โดยแยกตามหัวข้อได้ดังต่อไปนี้

1. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. ข้อมูลของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
3. การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาและการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา (Wisdom) คือ กระบวนการเรียนรู้ของคนในกลุ่มหนึ่งที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่คิดอะไรต่างๆ เพื่อดำรงให้อยู่รอดคือ ศักยภาพของคนเราที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมนั่นเองก็คือกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เกิดจากศักยภาพของมนุษย์ (ศรีศักร วัลลิโภดม. 2524: 42)

ภูมิปัญญา (Wisdom) คือความรู้ ความคิด ประสบการณ์ทั้งหมดที่เกิดจากการเรียนรู้ในการปรับตัวให้เข้ากันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดและการดำรงอยู่ของเผ่าพันธุ์มนุษย์

ธวัช ปุณโณทก (2531: 45) ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญา หมายถึงประสบการณ์ในการประกอบอาชีพในการศึกษา เล่าเรียน การที่ชาวบ้านรู้จักวิธีการทำนา การไถนา การเอาควายมาใช้ในการไถนา การรู้จักหนวดข้าวโดยการใช้ความ รู้จักสานกระบุง ตะกร้า เอาไม้ไผ่มาทำเครื่องใช้ไม้สอยในชีวิตประจำวัน รวมทั้งรู้จักเอาดินขี้กระต๊ามมาแช่น้ำ ต้มให้เดือดแห้งเป็นเกลือสินเธาว์ก็เรียกว่า ภูมิปัญญาทั้งสิ้น

จากสภาพสังคมไทยเป็นสังคมแบบเกษตรกรรมที่อยู่ร่วมกับธรรมชาติ มีวิถีชีวิตดำเนินไปจากการต้องปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติและความสำเร็จทางด้านศาสนาพุทธ จึงเกิดรูปแบบของวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ สถาบัน ขนบธรรมเนียมประเพณี ผลิตภัณฑ์ สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องมือ อาหารการกิน บ้านเรือน อาคารสิ่งก่อสร้าง ผลงานศิลปะทั้งปวงที่ประกอบด้วยประโยชน์ใช้สอยและด้วยความงามที่ตอบสนองด้านจิตใจที่เป็นเอกลักษณ์แบบชาวไทย ตามลักษณะของท้องถิ่นนั้นๆ

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้าน

ทั้งกว้าง ทั้งลึกที่ชาวบ้านสามารถคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย (พลาดิศจัย สิทธิรัฐกิจ.2539: 119)

ลักษณะของภูมิปัญญาไทย สามารถ จันท์สุรย์ (2536: 147) ได้แบ่งลักษณะของภูมิปัญญาไทยไว้เป็น 2 ลักษณะคือ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม ได้แก่ คติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความสามารถในการแก้ปัญหาที่จะเอาชนะธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ความสามารถในการคิด ประดิษฐ์ ดัดแปลงวัตถุสิ่งของเพื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตเป็นประเภทสิ่งของเครื่องใช้

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542: 17-18) สรุปลักษณะของภูมิปัญญาไทยไว้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาไทย เป็นเรื่องของการใช้ความรู้ (Knowledge) ทักษะ (Skill) ความเชื่อ (Belief) และพฤติกรรม (Behavior)

2. ภูมิปัญญาไทยแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

3. ภูมิปัญญาไทยเป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิต

4. ภูมิปัญญาไทยเป็นเรื่องของการแก้ปัญหาการจัดการ การปรับตัว การเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชนและสังคม

5. ภูมิปัญญาไทยเป็นแกนหลักหรือการบวบทันทีในการมองชีวิตเป็นพื้นความรู้เรื่องต่างๆ

6. ภูมิปัญญาไทยมีลักษณะเฉพาะหรือเอกลักษณ์ในตัวเอง

7. ภูมิปัญญาไทยมีการเปลี่ยนแปลง เพื่อการปรับสมดุลในการพัฒนาการทางสังคมตลอดเวลา

ภูมิปัญญาไทย หมายถึง องค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทยที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการเลือกสรรเรียนรู้ ประยุกต์และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยให้สมดุลกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

1.1 ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรม

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้คล้ายๆ กันดังนี้

อภัยนาคคง (2525: 1) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่าหัตถกรรมพื้นบ้านหมายถึงการสร้างสรรค์สิ่งใช้สอยด้วยมือของชาวบ้านหรือประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ ผลงานหัตถกรรมพื้นบ้านแต่ละท้องถิ่นย่อมมีลักษณะซึ่งเกิดแก่สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์สังคมขนบธรรมเนียมประเพณีประโยชน์ใช้สอยและรสนิยมตกทอดที่มีมาในท้องถิ่นนั้น

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2532: 160) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่าหัตถกรรม หมายถึงสิ่งที่สร้างขึ้นด้วยฝีมือมนุษย์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการใช้สอยเป็นสำคัญรูปแบบของงานหัตถกรรมจะพัฒนาขึ้นจากความชำนาญของช่างและการปรับปรุงเพื่อให้สนองประโยชน์ใช้สอยได้ดียิ่งขึ้น

พรชัย สุจิตต์ (2529: 4051) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านว่าโดยทั่วๆ ไปคำว่า “หัตถกรรม” หมายถึงงานที่ใช้ฝีมือในการดัดแปลงวัตถุดิบที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ไม่สอยในชีวิตประจำวันหรือโอกาสพิเศษภายในครอบครัวหรือในสังคมกระบวนการดัดแปลงวัตถุดิบหรือจะเรียกว่า “เทคโนโลยี” ของหัตถกรรมนั้นส่วนมากจะเป็นงานประเภทที่ใช้แรงมือทำและอาจมีอุปกรณ์เข้ามาช่วยบ้าง เช่นที่ทอผ้าและแป้นหมุนที่ใช้ในการปั่นขึ้นทรงหม้อดินเผาเป็นต้นผลงานหัตถกรรมอาจเรียกได้ว่าเป็นผลงานทางด้านศิลปะเช่นเดียวกัน

วรรณ วิบูลย์สวัสดิ์ (2531: 34) ได้ให้ความหมายของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่าหัตถกรรมพื้นบ้านหมายถึงงานช่างฝีมือที่เป็นไปตามรูปแบบประเพณีที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่นการประดิษฐ์การสร้างสรรค์เป็นไปตามเทคนิคและรูปแบบที่ถ่ายทอดภายในครอบครัวโดยตรงจากพ่อแม่ปู่ย่าตายายหรือถ่ายทอดโดยผู้ที่ต้องการเรียนรู้หัตถกรรมประเภทนั้นๆ เข้าไปรับการฝึกฝนอบรมจากผู้รู้เป็นเวลานานจนฝีมือใช้การได้เทคนิคการประดิษฐ์และรูปแบบสิ่งประดิษฐ์อาจถ่ายทอดจากถิ่นหนึ่งไปยังถิ่นหนึ่งผลงานหรือสิ่งประดิษฐ์จะต้องเป็นวัสดุสิ่งของที่สร้างขึ้นเพื่อคนทั่วไปใช้ไม่ใช่ประดิษฐ์ขึ้นมาเพื่อใช้หรือถ่ายทอดในหมู่คนชั้นสูงเท่านั้นนอกจากนี้หัตถกรรมต้องเป็นผลงานที่บุคคลหนึ่งออกแบบและประดิษฐ์ขึ้นมาจนเป็นผลงานสำเร็จรูป ตั้งแต่ต้นจนจบด้วยตนเอง

นักวิชาการได้ให้ความหมายของ ศิลปหัตถกรรม ไว้ในหนังสือ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ศึกษาเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม ดังนี้

ศิลปหัตถกรรม เป็นงานที่ใช้ฝีมือในการดัดแปลงวัสดุธรรมชาติมาเป็นเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน หรือในโอกาสพิเศษๆ แม้บางครั้งจะมีการใช้อุปกรณ์เครื่องมือเข้ามาช่วยบ้าง แต่กระบวนการผลิตจะใช้ฝีมือเป็นสำคัญ ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจึงเป็นงานที่สะท้อนถึง “เทคโนโลยี” และ ภูมิปัญญา” ของชาวบ้านได้เป็นอย่างดี (ทบทวมหาวิทยาลัย.2533: 185)

ทรรศนะของนักวิชาการดังกล่าวสรุปได้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลงานที่ชาวบ้านในท้องถิ่นต่างๆ ประดิษฐ์ขึ้นมาด้วยมือของตนเองเพื่อประโยชน์ใช้สอยตามความจำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตผลิตภัณฑ์เหล่านี้มีคุณค่าทางประโยชน์ใช้สอยและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น จัดเป็นสิ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหรือชุมชนนั้นๆ ได้

ลักษณะของหัตถกรรมพื้นบ้าน

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2527: 31-39) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการสร้างงานหัตถกรรมพื้นบ้าน สรุปได้ดังนี้

1. สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย การสร้างหัตถกรรมพื้นบ้านจะมีการพัฒนา รูปแบบเรื่อยมาจนถึงจุดซึ่งสามารถสนองประโยชน์ใช้สอยได้อย่างเต็มที่แล้ว จะเกิดรูปแบบที่

สมบูรณ์เป็นรูปแบบเฉพาะของหัตถกรรมนั้นๆ และจะมีรูปแบบที่เป็นลักษณะเฉพาะถิ่นปรากฏอยู่ด้วย

2. สร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก งานหัตถกรรมมักจะผลิตขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อให้เพียงพอ กับความต้องการของชาวท้องถิ่นที่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน จึงเกิดเป็นรูปแบบที่ซ้ำๆ กันหรือ คล้ายคลึงกันเป็นจำนวนมาก

3. จะต้องมีราคาเหมาะสม หรือราคาต่ำ โดยทั่วไปหัตถกรรมพื้นบ้านควรมีราคาที่เหมาะสมเพราะทำขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อเป็นของใช้ในชีวิตประจำวันของประชาชนทั่วไป

4. จะต้องมีลักษณะเฉพาะถิ่น คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของหัตถกรรมพื้นบ้านไม่ว่าจะเป็นรูปแบบหรือการใช้วัสดุก็ตาม ควรมีลักษณะเฉพาะถิ่นของแต่ละแห่งซึ่งแตกต่างกันไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้วัสดุควรเป็นวัสดุธรรมชาติที่ได้จากท้องถิ่นนั้น และควรเป็นรูปแบบเฉพาะถิ่นที่เกิดจากรูปแบบที่สืบต่อกันมา

5. ช่าง งานหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลผลิตของช่างพื้นบ้านธรรมดาๆ มิใช่ฝีมือของศิลปินชั้นเยี่ยม คุณค่าทางศิลปะและคุณภาพของงานเกิดจากการทำเป็นจำนวนมากเป็นหลัก ลักษณะของการสร้างสรรค์และลักษณะเฉพาะของช่างพื้นบ้านจะปรากฏออกมาโดยผ่านประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษจากชั่วคนหนึ่งไปสู่อีกชั่วคนหนึ่งเป็นเวลานานับร้อยปี และจะประสานกลมกลืนกับความเชื่อถือที่อยู่ในจิตใจของช่างพื้นบ้านแล้วแสดงออกมาในงานของเขา ประเภทของหัตถกรรมพื้นบ้าน

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534: 26-27) ได้แบ่งแยกประเภทของหัตถกรรมพื้นบ้านไว้ว่า หัตถกรรมพื้นบ้านมีหลายประเภท ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนที่แตกต่างกัน ตลอดจนการสั่งสมและสืบทอดงานหัตถกรรมพื้นบ้านจากบรรพบุรุษ สิ่งเหล่านี้ล้วนส่งผลให้หัตถกรรมในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกัน ดังนั้นจึงทำให้มีการจำแนกหัตถกรรมออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

แบ่งตามลักษณะการใช้ โดยถือเอาประโยชน์ของการใช้สอยหัตถกรรมเป็นหลักในการแบ่ง ซึ่งจำแนกได้หลายอย่าง ดังนี้

1. หัตถกรรมที่เป็นพาหนะทั้งทางบกและทางน้ำ เช่น เกวียน เรือชนิดต่างๆ เป็นต้น
2. หัตถกรรมที่ใช้ในการทำไร่ ทำนา เช่น ไถ คราด แอก กระจอม กระจ่อม ใส่ข้าว กระจุก ตะกร้า เป็นต้น
3. หัตถกรรมที่ใช้เป็นเครื่องมือจับสัตว์ ส่วนมากเป็นเครื่องจักสาน เช่น แห อวน ลอบ ไซ เป็นต้น
4. หัตถกรรมที่ใช้สอยประจำวัน เช่น เครื่องถ้วยชาม เครื่องทองเหลือง เขียนหมาก สำหรับข้าว เป็นต้น
5. หัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพักผ่อนหย่อนใจ เช่น เครื่องดนตรีต่างๆ ได้แก่ เป็ กลอง ทับ ซอ และหมากรูก สกา เป็นต้น

6. หัตถกรรมที่เกี่ยวกับพิธีทางศาสนาและการศึกษาเล่าเรียน เช่น ภาพพระบถ ภาพชาดก สมุด ข่อย บุษบกพนมพระ บุษบกตั้งอัฐิผู้ตาย เป็นต้น

7. หัตถกรรมที่เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน เช่น การทอผ้า ทอเสื่อ ทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

แบ่งประเภทตามวัสดุที่นำมาใช้ผลิต การแบ่งประเภทตามลักษณะนี้ถือเอาวัสดุที่นำมาใช้เป็นหลักสำคัญในการแบ่ง จำแนกออกได้หลาย ดังนี้

1. เครื่องหนัง เช่น หนังวัว หนังควาย หนังงู เป็นต้น

2. เครื่องปั้นดินเผา เป็นภาชนะชนิดต่างๆ ที่ทำด้วยดินแล้วนำไปเคลือบหรือเผาเป็นรูปแบบต่างๆ

3. เครื่องไม้ เป็นเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ที่ทำด้วยไม้เนื้ออ่อนและไม้เนื้อแข็ง เครื่องไม้ไผ่และหวาย เป็นผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่และหวาย ส่วนใหญ่เป็นเครื่องจักสานแทบทั้งสิ้น

4. เครื่องรัก เป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้อย่างไม้ที่ได้จากต้นรักมาทาบหรือเคลือบเพื่อรักษาเนื้อไม้ กระดาษ ผ้า กระเบื้องและโลหะ

5. เครื่องหล่อ เป็นการจำลองรูปพรรณสัณฐานหรือภาชนะต่างๆ จากรูปหุ่นที่สร้างเป็นแบบ ซึ่งทำด้วยโลหะ ปูน หรือทราย เป็นต้น

6. เครื่องทอ-ย้อม ซึ่งใช้เส้นใยจากธรรมชาติ หรือใยประดิษฐ์มาเป็นวัสดุ ใยธรรมชาติ เช่น ฝ้าย ปอ ป่าน ไหม เป็นต้น ใยประดิษฐ์ เช่น เรยอน ไนลอน ใยแก้ว เป็นต้น ผลผลิตจากการทอย้อม เช่น เสื้อผ้า กระเป๋าต่าง เป็นต้น

7. เครื่องโลหะ เป็นการใช้โลหะเป็นส่วนสำคัญในการผลิต ซึ่งมีอยู่หลายวิธี เช่น วิธีผลิตแบบ โลหะแผ่น โลหะรูปพรรณ เครื่องถม เป็นต้น ชนิดของโลหะที่ใช้ผลิต เช่น เหล็ก สังกะสี ดีบุก ทองแดง อลูมิเนียม เป็นต้น

วิบูลย์ ลีสุวรรณ (2527: 42-53) ได้แบ่งประเภทของงานหัตถกรรมพื้นบ้านตามกรรมวิธีการผลิต ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 10 ประเภท ดังนี้

1. เครื่องเคลือบดินเผาเป็นภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันที่เป็นดินเผาธรรมดาและดินเผาเคลือบด้วยน้ำยาชนิดต่างๆ

2. การทอผ้าและการเย็บปักถักร้อย ได้แก่ การทอผ้าไหม การทอผ้าฝ้าย การทอผ้าชนิดอื่นๆ

3. การแกะสลัก เช่น การแกะสลักไม้ การแกะตัวหนังสือตะลุง เป็นต้น

4. หัตถกรรมโลหะ เช่น การทำเครื่องเหล็ก เครื่องทองเหลือง และเครื่องทองแดง เป็นต้น

5. เครื่องจักสาน วัสดุที่ใช้ เช่น ไม้ไผ่ ไม้หวาย ย่านลิเภา กก และกระจูด เป็นต้น

6. การก่อสร้าง เป็นงานสถาปัตยกรรมพื้นบ้านทั่วไป

7. ภาพเขียน เป็นงานจิตรกรรมหรือภาพเขียนระบายสีและภาพเส้น

8. การปั้นรูปและลวดลายประดับ เป็นงานประติมากรรมต่างๆ เช่นการปั้นพระพุทธรูป การปั้นรูปเคารพ การปั้นตุ๊กตาต่างๆ เป็นต้น

9. การทำเครื่องกระตาศ ได้แก่ การทำกระตาศพื้นบ้าน เช่น การทำกระตาศสา กระตาศข่อย รวมไปถึงการทำร่ม ทำวาว การทำหัวโชน และหน้ากากต่างๆ

10. ประเภทเบ็ดเตล็ด เป็นงานหัตถกรรมพื้นบ้านที่ไม่สามารถจัดเข้าเป็นประเภทใดได้แน่นอน เช่น การจัดดอกไม้ การแกะสลักผลไม้ การทำลูกบิด เป็นต้น

มานูช กงกะนันท์ (2529: 59-76) ได้แบ่งหัตถกรรมพื้นบ้านตามลักษณะของวัสดุ และเทคนิคการทำออกเป็น 9 ประเภท ดังนี้

1. เครื่องไม้ เช่นเครื่องมือเครื่องใช้ภายในครัวเรือน เครื่องเล่นดนตรีและเครื่องประดับ ตกแต่ง เป็นต้น

2. เครื่องจักสาน เช่น เครื่องมือกลกรรม เครื่องมือจับปลา เครื่องใช้ภายในบ้าน เป็นต้น

3. เครื่องดิน ได้แก่ หัตถกรรมเครื่องเคลือบดินเผา

4. เครื่องหิน เช่น โม่ ครก และสาก เป็นต้น

5. เครื่องโลหะ วัสดุหลักที่ใช้ในการทำเครื่องโลหะมี 3 ชนิด ดังนี้

5.1 เหล็ก นิยมทำเครื่องใช้ภายในครัวเรือนและการเกษตร เช่น มีด ขวาน จอบ เสียม เคียว เป็นต้น

5.2 ทองเหลือง เช่น ระฆัง เชิงเทียน เครื่องเขียน เป็นต้น

5.3 ทองแดง เช่น ชั้นลงหิน พาน ถาด ช้อน มีด เป็นต้น

6. เครื่องทอ หัตถกรรมพื้นบ้านที่เป็นเครื่องทอมีอยู่ด้วยกัน 2 ชนิด คือ ทอผ้าและทอเสื่อ

7. เครื่องรัก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “เครื่องเขิน” เช่น ชั้นน้ำ โถ และถาด เป็นต้น

8. เครื่องกระตาศ เช่น สมุดไทย สายรุ้ง ชง หน้ากาก เป็นต้น

9. เครื่องหนัง เช่น การแกะรูปตัวหนังสือตะลุง กระเป๋า เป็นต้น

องค์ประกอบของการผลิตหัตถกรรมพื้นบ้าน

หัตถกรรมพื้นบ้านมีอยู่ทั่วไปทุกท้องถิ่นภูมิภาคของประเทศ แต่หัตถกรรมของแต่ละท้องถิ่นจะแตกต่างกันไปตามองค์ประกอบต่างๆ ที่เข้ามามีอิทธิพลต่องานหัตถกรรม ซึ่งมีอยู่หลายประการ ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2534: 26-27) กล่าวถึงองค์ประกอบที่เป็นเงื่อนไขและมีอิทธิพลต่องานหัตถกรรมพื้นบ้าน ดังนี้

1. วัสดุ วัสดุที่มีในท้องถิ่นหรือมีในภูมิภาคต่างๆ เป็นเงื่อนไขบังคับให้ชาวบ้านในท้องถิ่นคิดแก้ปัญหา โดยนำเอาวัสดุที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์คุ้มค่าที่สุด และให้ได้รูปแบบสอดคล้องกับหน้าที่ใช้สอย เช่น ในท้องถิ่นที่มีไม้ไผ่ก็มีเครื่องจักสานที่ทำเป็นภาชนะเครื่องใช้ต่างๆ ในท้องถิ่นที่มีดินเหมาะสมแก่การปั้นก็จะมีเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

2. สภาพทางเศรษฐกิจ สภาพทางเศรษฐกิจในสังคมของชาวบ้านมีส่วนเป็นอย่างมากที่ทำให้ชาวบ้านต้องทำสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ขึ้นใช้เองภายในครอบครัวเพื่อแก้ปัญหา โดยมักจะใช้วัสดุที่หาง่ายในท้องถิ่น

3. ความจำเป็นในการใช้สอย ความจำเป็นในการใช้สอยของชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่นอาจมีเหมือน ๆ กันหรืออาจแตกต่างกันได้ เพราะเหตุนี้เองรูปแบบของงานช่างฝีมือพื้นบ้านจึงเกิดขึ้นเหมือน ๆ กันหรือแตกต่างกันได้

4. สภาพภูมิศาสตร์ สภาพดินฟ้าอากาศ มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดมีช่วงเวลาสำหรับการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรม เช่น ในฤดูแล้งแทนที่ชาวบ้านจะทำเครื่องมือจับสัตว์น้ำก็อาจจะทอเสื่อ ทำกรงนกหรืออื่นๆ ตามความเหมาะสม

5. ลัทธิความเชื่อ ลัทธิความเชื่อมีส่วนเกี่ยวกับการสร้างสรรค์งานช่างฝีมือที่เห็นได้ชัด เช่น การสลักหยวกในงานพิธีรดน้ำศพ และการแกะสลักหน้าพรานเพื่อใช้ในการแสดงมโนราห์ เป็นต้น

อกัย นาคคง (2525: 3-5) กล่าวในทำนองเดียวกันว่า องค์ประกอบต่างๆ ที่ทำให้เกิดหัตถกรรมพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันมีหลายประการ ดังนี้

1. ความจำเป็นทางประโยชน์ใช้สอย เนื่องจากชาวบ้านประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างสรรค์สิ่งใช้สอยในการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน เช่น ชาวนาต้องสร้างไถ คราด แอก ส่วนชาวสวนผักผลไม้ก็ต้องสร้างตะกร้า กระจาด กระบุง เป็นต้น

2. วัสดุหรือวัตถุดิบ ชุมชนใดอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่มีวัสดุหรือวัตถุดิบใด ก็จะนำเอาสิ่งที่มีอยู่นั้นมาทำงานหัตถกรรม

3. รสนิยมตกทอด หมายถึง ความนิยมชมชอบทางความงามซึ่งจะแสดงออกมาให้เห็นทั้งรูปร่าง ทรวดทรง สีผิว การตกแต่งรายละเอียดต่างๆ ชุมชนใดท้องถิ่นใดมีรสนิยมตกทอดอย่างไรก็ย่อมแสดงออกมานั้นทั้งผู้ผลิตและผู้ใช้สอย

4. สังคมและขนบธรรมเนียมประเพณี ขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชนในสังคมชนบทมีส่วนอย่างสำคัญการปรับปรุงรูปแบบงานหัตถกรรมพื้นบ้านพิธีกรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น มีความแตกต่างกันเพียงใด งานหัตถกรรมพื้นบ้านก็ย่อมมีลักษณะของแต่ละท้องถิ่นเพียงนั้น

1.2 ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

ประวัติความเป็นมาของกระดาษในโลก

บริษัทสุพรรณพันธ์จำกัด (2552) ได้อธิบายและลำดับความเป็นมาของกระดาษไว้ว่า ประวัติของกระดาษเริ่มเมื่อประมาณ 5,000 ปีแล้วมาชาวอียิปต์โบราณได้คิดค้นวิธีการทำกระดาษขึ้นจากต้นกกชนิดหนึ่งซึ่งมีชื่อเรียกว่า “ไซเปอร์สไปรัส (Cyperus papyrus)” ต้นกกชนิดนี้ขึ้นตามริมฝั่งแม่น้ำไนล์มีความสูง 2 ถึง 3 เมตรโดยประมาณชาวอียิปต์นำต้นกกมาตัดให้ได้ขนาดตาม

ขนาดกระดาษที่ต้องการเสร็จแล้วลอกเปลือกออกวางเป็นแนวสานขัดเข้าด้วยกันแล้วจึงนำไปแช่ในน้ำจนนุ่มทุบให้ส่วนที่สานกันอยู่ให้แบนเป็นแผ่นติดกันตากให้แห้งสุดท้ายใช้หินขัดผิวให้เรียบแล้วนำมาใช้เขียนหนังสือหรือภาพต่าง ๆ กระดาษที่ได้นี้ถูกเรียกตามชื่อต้นกกว่า “ปาปรัส (Papyrus)” เนื่องจากต้นกกชนิดนี้เจริญเติบโตขึ้นได้ในสภาพภูมิอากาศแถบแม่น้ำไนล์การผลิตกระดาษปาปรัสจึงถูกจำกัดอยู่ในย่านนี้

ในยุคสมัยของกรีกและโรมันได้มีการนำหนังสัตว์ที่เรียกว่า “พาร์ชเมนต์ (parchment)” มาใช้ในการจารึกหนังสือนอกเหนือจากการใช้กระดาษปาปรัสซึ่งนำเข้าจากอียิปต์ที่มีราคาสูงขึ้นและเกิดการขาดแคลนอันมีสาเหตุมาจากต้นกกที่ใช้ทำกระดาษมีจำกัดกรรมวิธีการทำพาร์ชเมนต์เริ่มจากการนำหนังสัตว์เช่นหนังวัวหนังแกะหรือหนังแพะมาแช่ในน้ำประมาณหนึ่งวันเพื่อขจัดเลือดและสิ่งสกปรกออกจากนั้นนำหนังสัตว์ที่ได้ไปแช่ในอ่างที่เป็นสารละลายประเภทต่างไม่ต่ำกว่าหนึ่งสัปดาห์เพื่อขจัดขนออกนำหนังสัตว์ดังกล่าวไปซึ่งให้ตั้งกับกรอบไม้ผึ่งให้แห้งใช้มีดขูดขนที่ยังหลงเหลืออยู่ให้หลุดออกและเป็นการทำให้ผิวเรียบมีความหนาที่สม่ำเสมอหนังสัตว์ซึ่งมีส่วนประกอบของคอลลาเจน (Collagen) เป็นส่วนใหญ่จะมีลักษณะคล้ายกาวเมื่อเวลาแห้งจึงทำให้หนังสัตว์คงรูปเป็นแผ่นอยู่ได้และสามารถนำไปใช้งานต่อไปพาร์ชเมนต์ที่มีคุณภาพดีมีชื่อเรียกว่า “เวลลัม” (vellum) จะมีผิวที่เรียบทนทานเหมาะสำหรับใช้ในการขีดเขียนต่อมาได้มีการพัฒนาพาร์ชเมนต์ให้เหมาะกับการใช้ขีดเขียนมากขึ้นโดยคิดค้นให้พาร์ชเมนต์มีความขาวขึ้นเรียบขึ้นตลอดจนสามารถรับหมึกได้ดีขึ้นนอกจากนี้ยังมีการย้อมให้พาร์ชเมนต์มีสีต่างๆ ด้วยเช่นสีน้ำเงินเขียวแดงส้มกระดาษถูกนำจากประเทศจีนสู่โลกมุสลิมผ่านสงครามทัลลัส (Tallas) ในปีคริสต์ศักราชที่ 751 ที่กองทัพจีนรบกับกองทัพมุสลิมเชลยศึกชาวจีน 2 คนได้เปิดเผยวิธีการทำกระดาษแก่ชาวมุสลิมก่อนได้รับการปล่อยตัวไปจากนั้นมุสลิมได้ทำให้การทำกระดาษเปลี่ยนจากศิลปะไปเป็นอุตสาหกรรมกระดาษทำให้มีการพัฒนาการศึกษาในโลกมุสลิมอย่างกว้างขวางมุสลิมในสมัยกลางจึงเจริญก้าวหน้าด้านศิลปะวิทยาการที่สุดในโลกชาวมุสลิมปรับปรุงวิธีการทำกระดาษใช้ฝ้ายลินินแทนเปลือกของต้นหม่อนอย่างที่ชาวจีนทำเศษฝ้ายลินินไม่เผาเปื่อยแต่จะเปียกโชกอยู่ในน้ำและหมักอยู่ในนั้นเศษผ้าที่ต้มแล้วจะปราศจากกากที่เป็นต่างและสิ่งสกปรกอื่นๆ จากนั้นเศษผ้าจะถูกนำมาดกด้วยค้อนให้เป็นเยื่อเทคนิคที่ทำให้เป็นเยื่อแบบนี้ถูกพัฒนาโดยชาวมุสลิมที่กรุงแบกแดดราชธานีของอาณาจักรอับบาซิดสมัยนั้นเต็มไปด้วยโรงงานทำกระดาษจากนั้นยังกระจายไปสู่อีกหลายๆ ส่วนของโลกกระดาษที่ส่งออกไปยุโรปโดยมากทำในเมืองดามัสกัส (ซีเรีย) เมื่อขยายการผลิตเพิ่มขึ้นกระดาษจึงมีราคาถูกลงคุณภาพดีขึ้นและมีจำหน่ายแพร่หลาย

บุคคลสำคัญในการคิดค้นการทำกระดาษจนเป็นที่นิยมและเป็นหลักในการพัฒนาจนถึงปัจจุบันเป็นชาวจีนประมาณปีคริสต์ศักราชที่ 105 ชาวจีนผู้หนึ่งมีชื่อว่า ฉៃหลุน (Ts'ai Lun) นำเศษผ้าขี้ริ้วเก่าเศษไม้มาต้มกับน้ำและทุบจนเปื่อยอยู่ในน้ำเป็นเยื่อกระดาษนำน้ำเยื่อดังกล่าวมาเทลงบนตะแกรงผ้าแล้วเกลี่ยให้ทั่วส่วนของน้ำจะซึมผ่านตะแกรงเหลือแต่เยื่อกระดาษที่ยังเปียกอยู่เมื่อนำไปตากแดดให้แห้งก็สามารถลอกและนำมาใช้เขียนได้ต่อมาฉៃหลุนได้คิดค้นวิธีการทำกระดาษ

ให้ดีขึ้นโดยใช้ตะแกรงจุ่มลงในอ่างที่มีน้ำเยื่ออยู่แล้วค่อยๆ ช้อนเอาเยื่อกระดาษขึ้นมาก่อนจะนำไปตากแห้งและใช้งานวิธีนี้ทำให้กระดาษที่ได้มีความหนาสม่ำเสมอยิ่งขึ้นกระดาษที่ได้จากการทำด้วยวิธีของไฉ่หลุนจะมีความเหนียวมากกว่าวิธีของชาวอียิปต์เนื่องจากการเรียงตัวของเส้นใยต่างๆ ของวิธีของชาวอียิปต์ไม่เป็นระเบียบการใช้กระดาษที่ผลิตโดยวิธีดังกล่าวเริ่มแพร่หลายขึ้นในประเทศจีนหลังจากนั้นก็ถูกเผยแพร่ต่อไปยังเกาหลีญี่ปุ่นเอเชียกลางอาหรับและยุโรปมีการตั้งโรงผลิตกระดาษตามเมืองใหญ่ๆ หลายแห่งสำหรับกลุ่มประเทศอาหรับการทำกระดาษจะทำจากเศษผ้าเก่าเป็นวัตถุดิบเสียส่วนใหญ่เนื่องจากขาดแคลนเยื่อไม้ประกอบกับเครื่องมือที่ใช้ทำกระดาษไม่ค่อยดีนักกระดาษที่ได้จึงถูก

ปรับปรุงโดยนำไปเคลือบด้วยแป้งทำให้กระดาษของชาวอาหรับมีสีขาวและเหมาะกับการใช้ขีดเขียนได้ดีขึ้นกระดาษของชาวอาหรับถูกนำไปจำหน่ายในยุโรปซึ่งมีความต้องการเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ กรรมวิธีการผลิตกระดาษในยุคนี้มักถูกเก็บเป็นความลับไม่เป็นที่เปิดเผย

จากนั้นโรงงานกระดาษที่เฟื่องฟูอยู่ในอริกซีเรียและปาเลสไตน์ก็ขยายตัวไปสู่ทางตะวันตกในทวีปอาฟริกาโรงงานกระดาษแห่งแรกของประเทศอียิปต์ตั้งขึ้นในปีคริสตศักราชที่ 850 จากนั้นขยายไปโมร็อกโกและในปีคริสตศักราชที่ 950 ได้ขยายไปยังอันดาลูเซียอาณาจักรมุสลิมสเปนกระดาษถูกผลิตขึ้นครั้งแรกในยุโรปโดยมุสลิมมัวร์โดยวัสดุที่ใช้ทำกระดาษคือปอชั้นดีของบาเลนเซียและมัวร์เซียโดยมีศูนย์กลางโรงงานกระดาษของอันดาลูเซียที่เมืองซาติวา (Xativa หรือ Jativa) ใกล้บาเลนเซียจากสเปนและเกาะซิซิลีซึ่งในขณะนั้นเป็นอาณาจักรมุสลิมการทำกระดาษได้ขยายไปสู่ชาวคริสเตียนในอิตาลีจากนั้นในปีคริสตศักราชที่ 1293 มีการตั้งโรงงานกระดาษที่โบโลญญา (Bologna)

ในปีคริสตศักราชที่ 1309 เริ่มมีการใช้กระดาษเป็นครั้งแรกในอังกฤษชาวอิตาเลียนได้พัฒนาการผลิตกระดาษให้ดีกว่าที่ผลิตจากกลุ่มประเทศอาหรับโดยเน้นพัฒนาเครื่องมือต่างๆ ที่ใช้ในขบวนการผลิตประเทศอื่นๆ ในยุโรปก็มีการพัฒนากรรมวิธีในการผลิตกระดาษเรื่อยมาจนมีการนำเครื่องจักรมาช่วยระหว่างกระบวนการผลิตในปีคริสตศักราชที่ 1490 ชาวเยอรมันจึงเพิ่งรู้จักกระดาษและได้มีการตั้งโรงงานผลิตกระดาษด้วยเครื่องจักรขึ้นที่เมืองเฮอฟอร์ดไชร์ (Hertfordshire) ประเทศอังกฤษในปีคริสตศักราชที่ 1798 ชาวฝรั่งเศสชื่อเอ็มดีโดต์ (M. Didot) ได้ประดิษฐ์เครื่องจักรผลิต

กระดาษแบบอัตโนมัติเครื่องแรกในปีคริสตศักราชที่ 1807 ที่ประเทศอังกฤษพี่น้องตระกูลโพรดริแยร์ (Fourdrinier) และทีมงานได้นำแนวคิดของนิโคลัสหลุยส์โรเบิร์ต (Nicholas Loius Robert) ผู้ซึ่งเคยทำงานอยู่ในโรงผลิตกระดาษของเอ็มดีโดต์มาสร้างเครื่องจักรผลิตกระดาษม้วนได้สำเร็จและเครื่องจักรนี้ได้ถูกตั้งชื่อในภายหลังว่า “เครื่องโพรดริแยร์” ซึ่งถือเป็นเครื่องต้นแบบสำหรับเครื่องจักรที่ใช้ในการผลิตกระดาษจนถึงปัจจุบัน

สำหรับเยื่อกระดาษซึ่งเดิมที่ใช้เศษผ้ามาเป็นวัตถุดิบเมื่อมีความต้องการกระดาษมากขึ้นเศษผ้าเริ่มขาดแคลนจึงมีการทดลองใช้วัสดุอื่นมาเพื่อแทนเช่นปอซึ่งข้าวโพดอ้อยไผ่เปลือกไม้เนื้อ

ไม่จนพบว่าเยื่อที่ทำจากเนื้อไม้ยืนต้นเหมาะที่จะนำมาทำกระดาษที่สุดการผลิตกระดาษในปัจจุบันมีการใช้เยื่อไม้หลายชนิดเข้าด้วยกันเยื่อไผ่ยาวมักจะได้มาจากต้นสนซึ่งจะช่วยเรื่องความเหนียวของกระดาษเยื่อไผ่สั้นอาจจะใช้เยื่อของต้นยูคาลิปตัสโดยนำเนื้อไม้มาสับเป็นชิ้นเล็ก ๆ นำไปบดหรือย่อยฟอกจนเป็นน้ำเยื่อเข้าสู่กระบวนการผลิตกระดาษต่อไปในปัจจุบันมีการผลิตกระดาษหลากหลายชนิด

เพื่อนำไปใช้สำหรับวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันนอกจากจะใช้เพียงเพื่อการขีดเขียนเช่นเพื่อนำไปใช้ทำบรรจุภัณฑ์วัสดุก่อสร้าง (ฝ้าผนัง) ใช้ในการพิมพ์ทำปกหนังสือหรือแม้กระทั่งใช้เป็นกระดาษสุขภัณฑ์

สำหรับวัสดุที่ใช้เขียนนั้นในสมัยโบราณมีด้วยกันหลายอย่างเช่นแผ่นโลหะหินใบลานเปลือกไม้ผ้าไหม ฯลฯ ผู้คนสมัยโบราณคงจะใช้วัสดุต่าง ๆ หลากหลายเพื่อการบันทึกครั้นเมื่อราวปีคริสต์ศักราชที่ 105 ชาวจีนได้ประดิษฐ์กระดาษจากเศษผ้าฝ้ายและหลังจากนั้นได้มีการใช้วิธีผลิตกระดาษเช่นนี้แพร่หลายอย่างรวดเร็ว

รุ่งอรุณ วัฒนวงศ์ (2539: 2-3) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของกระดาษในประเทศไทยไว้ว่าประวัติการใช้กระดาษในประเทศไทยก่อนสมัยอยุธยาไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนแต่มีหลักฐานว่ามีวัสดุที่มีลักษณะคล้ายกระดาษเรียกว่าสมุดไทยผลิตจากเยื่อไม้ทุบละเอียดต้มจนเปื่อยใส่แป้งเพื่อให้เนื้อกระดาษเหนียวแล้วนำไปกรองในกระเบาะเล็ก ๆ ทิ้งไว้จนแห้งแล้วลอกออกมาเป็นแผ่นพับทบไปมาจนตลอดความยาวจึงได้เป็นเล่มสมุดเรียกว่าสมุดไทยขาวหากต้องการสมุดไทยดำก็จะผสมผงถ่าน

ในขั้นตอนการผลิตทางภาคเหนือก็มีการผลิตกระดาษด้วยวิธีการคล้ายคลึงกันเรียกว่ากระดาษสาเมื่อนำมาทำเป็นสมุดใช้เขียนเรียกว่าปับสา

คำว่ากระดาษในภาษาไทยไม่ปรากฏที่มาอย่างแน่ชัดมีผู้สันนิษฐานว่าน่าจะทับศัพท์มาจากภาษาโปรตุเกสว่าkratusแต่ความจริงแล้วคำว่ากระดาษในภาษาโปรตุเกสใช้ว่าpapelส่วนที่ใกล้เคียงภาษาไทยมากที่สุดน่าจะเป็นคำศัพท์ในภาษามลายูคือkertasหมายถึงกระดาษเช่นกัน

สื่อตัวเขียนนั้นหลักฐานว่ามีการใช้กระดาษในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาต่อมาเมื่อมีผู้บุกเบิกการพิมพ์เข้ามาในประเทศไทยกิจการการพิมพ์ของคนไทยได้เริ่มเกิดขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้งโรงพิมพ์หลวงขึ้นเป็นครั้งแรกเพื่อเผยแพร่เอกสารทางพุทธศาสนาแต่ในสมัยนั้นประเทศไทยต้องสั่งกระดาษเข้ามาจากต่างประเทศทั้งหมดซึ่งมีราคาแพงและไม่เพียงพอต่อความต้องการดังนั้นในปีพุทธศักราชที่ 2466 ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้งโรงงานผลิตกระดาษด้วยเครื่องจักรขึ้นแห่งแรกในประเทศไทยที่ทำนายพิตำบลสามเสนพระนครวัดดุสิตที่ใช้เป็นเศษกระดาษที่เก็บจากสถานที่ทำการของรัฐบาลและซื้อจากประชาชนนำมาบดเป็นเยื่อเพื่อทำเป็นแผ่นกระดาษใหม่

ในปีพุทธศักราชที่ 2479 กรมแผนที่ทหารบกได้ดำเนินการจัดสร้างโรงงานกระดาษขึ้นอีกแห่งหนึ่งที่จังหวัดกาญจนบุรีเปิดดำเนินการในปีพุทธศักราชที่ 2481 วัตถุประสงค์ที่ใช้ทำเยื่อกระดาษเป็นไม้ไผ่ไม้รวกไม้เบญจพรรณเนื้ออ่อนต่อมาในปีพุทธศักราชที่ 2500 ทางราชการได้จัดตั้งโรงกระดาษบางปะอินขึ้นที่ตำบลบางกระส้น อำเภอบางปะอินจังหวัดพระนครศรีอยุธยาผลิตกระดาษจากฟางข้าวหญ้าจรรยาและเยื่อกระดาษที่สั่งซื้อมาจากต่างประเทศกระดาษที่ผลิตได้เป็นกระดาษปอนด์ขาวที่ใช้เป็นกระดาษสำหรับพิมพ์และเขียนและตั้งแต่ปีพุทธศักราชที่ 2501 ทางราชการก็ได้ส่งเสริมให้มีการจัดตั้งโรงงานผลิตกระดาษของภาคเอกชนจนถึงปัจจุบัน

ประวัติเกี่ยวกับกระดาษสา

ชมรมพ่อค้าบ่อสร้าง (2555) ได้กล่าวไว้ว่าเมื่อประมาณเกือบร้อยปีมาแล้ว มีพระภิกษุรูปหนึ่งชื่อพระอินตา (นามฉายาไม่ปรากฏ) อยู่สำนักวัดบ่อสร้าง พระเจ้าคุณองค์นี้ปฏิบัติธรรมด้วยการเดินธุดงค์อยู่เป็นประจำไม่เคยอยู่กับวัด ท่านมีนิสัย ชอบดู ชอบฟัง ชอบศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีในถิ่นต่างๆ ไปเรื่อย จนท่านได้ไปพบเห็นถิ่นต่างๆ ที่ไม่มีใครได้ไปพบเห็นในสมัยนั้น จนครั้งหนึ่งท่านได้ธุดงค์ไปทางทิศเหนือซึ่งใกล้กับประเทศพม่า ท่านไปครานั้นนานเป็นเวลาหลายปี ทั้งนี้เพราะท่านได้ไปธุดงค์ใกล้กับชายแดนพม่า ผู้ที่มาทำบุญตักบาตรมักจะเป็นคนไทยและพม่ารวมกันเพราะใกล้ชายแดน วันหนึ่ง ขณะที่ท่านฉันอาหารเช้าอยู่นั้น ได้มีชาวพม่าใจบุญคนหนึ่งนำกลดมาถวายเพราะเห็นว่าท่านไม่มีกลด หลังจากท่านให้พรแก่ชาวพม่าผู้ถวายแล้วท่านก็ถามชาวพม่าว่ากลดนี้ทำขึ้นเองหรือ ชาวพม่าตอบว่าเป็นฝีมือของเขาเองที่ทำขึ้นมาถวาย แล้วท่านก็ถามที่อยู่ของพม่าคนนั้นซึ่งไม่ไกลจากที่ท่านพักอยู่เท่าไร เดินทางไปไม่กี่วันก็ถึง เมื่อชาวพม่ากลับไปแล้วท่านก็นึกกลดขึ้นมาพิจารณาว่าเขาทำกันอย่างไรจึงสะดวกในการใช้และป้องกันได้ทั้งแดดและฝนด้วย ดังนั้นท่านจึงตัดสินใจเดินทางเข้าประเทศพม่าทันที เพราะท่านตั้งใจว่าจะต้องไปศึกษาวิธีทำกลดนี้ให้ได้

พอไปถึงถิ่นที่พม่าทำกลดนั้น ท่านได้เห็นชาวบ้านทำร่มใช้กางกันแดดกันฝนได้ ชำยยังได้เห็นร่มขนาดใหญ่เป็นร่มพิธีสำหรับใช้ในงานต่างๆ ทางศาสนาด้วย แต่ร่มเหล่านี้ทำด้วยกระดาษสาทั้งสิ้น ติดด้วยยางแล้วทาด้วยน้ำมันเพื่อกันแดดและฝน ท่านจึงได้ถามชาวบ้านว่าการทำร่มนี้มีอุปกรณ์อะไรบ้าง ชาวบ้านก็อธิบายให้ท่านตั้งแต่ต้นจนถึงวิธีทำกระดาษสา เมื่อท่านได้ไปดูแล้วท่านก็บันทึกไว้เป็นขั้นตอนจนเสร็จ แล้วคิดจะเอามาทำที่บ้านเพราะอุปกรณ์ต่างๆ ทางบ้านเราก็มีพร้อมทุกอย่างหาได้ไม่ยาก ต่อจากนั้นท่านก็เดินทางกลับ พอถึงวัดท่านก็หาอุปกรณ์ต่างๆ ตามที่บันทึกมา และชักชวนชาวบ้านช่วยกันหาและสอนวิธีทำทุกอย่าง ท่านได้สั่งให้ผู้ชายให้ไปหาเปลือกต้นสามาตัมให้เปื่อยและล้างให้สะอาด เลือกเอาที่อ่อนๆ ทูบให้ละเอียดแล้วใช้ผ้าเป็นแบบพิมพ์ซึ่งใช้ผ้าฝ้ายทอห่มๆ มีอ่างน้ำทำด้วยไม้สัก ในอ่างน้ำจะมีน้ำพอประมาณแล้วเอาพิมพ์ผ้าวางลงในอ่างเอาสาที่ทูบละเอียดแล้วมาละลายลงในพิมพ์กวนให้แตกทั่วพิมพ์ยกขึ้นไปตากแดดพอแห้งก็ทำเป็น

กระดาษได้ จนแพร่หลายกลายเป็นแหล่งผลิตกระดาษที่หมู่บ้านต้นเปา และส่งกระดาษไปให้ชาวบ้านปอสร้างทำร่ม

ปอสา มีชื่อสามัญว่า Paper Mulberry ชื่อวิทยาศาสตร์ *Broussonetiapapyrifera* (L.) Vent ในประเทศไทยมีการตรวจพบ 4 species ด้วยกัน คือ

- *B. papyrifera* (ปอสาไทย)
- *B. kurzii* (สะแก)
- *B. kazinoki*
- *B. kaempferi* (ปอสาญี่ปุ่น)

Species แรกให้ทำกระดาษโดยเฉพาะมีการทำในประเทศไทยนับพันปีมาแล้ว สำหรับ species ที่ 2 ใบอ่อนและดอกอ่อนใช้ทำเป็นอาหารประเภทแกงของคนทางเหนือ ส่วน species หลังเป็นปอสาญี่ปุ่น ถิ่นกำเนิดเดิมอยู่ที่ญี่ปุ่นใช้ทำกระดาษ ได้มีการนำเข้ามาปลูกในประเทศไทยในปี 2522 และ 2523 ประโยชน์ของปอสา โดยส่วนใหญ่ใช้ทำกระดาษที่มีความเหนียวทนทานซึ่งใช้ทำผลิตภัณฑ์ต่างๆ ได้มากมาย ใช้ในวงการแพทย์ และในอุตสาหกรรมเยื่อกระดาษเป็นต้น (เพิ่มศักดิ์และคณะ, 2536)

ขั้นตอนการทำกระดาษ (รัชนี คุณานวัฒน์, 2556) มีอยู่หลายขั้นตอนดังต่อไปนี้

การเตรียมวัตถุดิบ ในขั้นตอน การเตรียมวัตถุดิบ ต้องคัดเลือกปอสาที่อ่อนและแก่แยกจากกัน นำไปแช่น้ำประมาณ 3 ชั่วโมงและไม่ควรเกิน 24 ชั่วโมง การแช่น้ำจะทำให้เปลือกปอสาอ่อนตัว จากนั้นนำไปใส่ภาชนะต้ม ใส่โซดาไฟหรือน้ำด่างจากขี้เถ้า เพื่อช่วยให้โครงสร้างของเปลือกปอสาเปื่อยและแยกจากกันเร็วขึ้น ใช้โซดาไฟประมาณ 10-15% อย่าใช้มากเกินไป เพราะอาจไปทำลายเยื่อมากเกินไป ต้มให้ได้นาน 2-3 ชั่วโมง จากนั้นเมื่อต้มเสร็จแล้ว นำปอสาล้างน้ำจนหมดต่าง แล้วนำไปต้ม แล้วนำไปปั่นให้ละเอียดจึงจะนำมาทำตามขั้นตอนต่อไปนี้

การทำเป็นเยื่อ

ต่อมาขั้นที่ 2 การทำเป็นเยื่อ มี 2 วิธี ให้เลือก คือทุบด้วยมือ หรือใช้เครื่องตีเยื่อ ถ้าทุบด้วยมือ ใช้ปอสาหนักประมาณ 2 กิโลกรัม ต้องทุบนาน 5 ชั่วโมง แต่ถ้าใช้เครื่องจะใช้เวลาประมาณ 35 นาที จากนั้นนำเยื่อไปฟอกไม่ให้ขาวนัก แต่ถ้าชอบขาวๆ ต้องใช้ผงฟอกสีเข้าช่วย

การทำเป็นกระดาษ

ขั้นตอนที่ 3 คือ การทำเป็นแผ่นกระดาษ นำเยื่อปอสาใส่ในอ่างหรือภาชนะที่เหมาะสม ใส่น้ำระดับพอเหมาะแล้วใช้ไม้พายคนเยื่อในอ่างให้ทั่ว เพื่อให้เยื่อลอยตัวและกระจายออกจากกันสม่ำเสมอ

การลอกกระดาษและตากแต่งเพิ่มเติม

คุณสมบัติของกระดาษสา

คุณสมบัติพิเศษของกระดาษสาเกิดจากวัตถุดิบปอสา ซึ่งเป็นพืชที่มีเยื่อเป็นเส้นใยยาว มีความเหนียวมาก สามารถนำมาแปรสภาพโดยการทုบตีเยื่อไม้ เพื่อนำมาทำเป็นกระดาษ ทำเชือก หรือใช้เป็นเยื่อผสมปูนขาว ปูนปลาสเตอร์ในการหล่อผลิตภัณฑ์ โดยเสริมความแข็งแรงคงทนให้แก่ตัวผลิตภัณฑ์นั้นๆ ได้

สำหรับตัวกระดาษสาเป็นกระดาษที่แปรสภาพมาจากการทบตีเยื่อไม้บริสุทธิ์ให้กระจายออก และยังคงรักษาเนื้อกาวในตัวเส้นเยื่อ เพื่อรักษาคุณภาพของเยื่อกระดาษเป็นเส้นใยเกาะประสานกันอย่างเหนียวแน่น มีความนุ่ม ทนทาน เก็บไว้ได้นานนับร้อยปี โดยไม่มีการผุกร่อนแตกหัก แห่งกรอบอีกทั้งเนื้อกระดาษไม่มีการผสมพวกแป้งหรือดินขาว แผลงจึงไม่ชอบกัดตะ ซึ่งสิ่งนี้คือคุณสมบัติเด่นของกระดาษสาที่กระดาษชนิดอื่นๆ ไม่มี

การพัฒนากระดาษสาโดยการนำมาแปรรูปทำผลิตภัณฑ์จึงควรที่จะทำความเข้าใจกับคุณสมบัติพิเศษของวัตถุดิบปอสาและกระดาษสา เพื่อหยิบยกเอาความดีเด่นของคุณสมบัติเหล่านั้น ออกมาใช้ให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยตามความต้องการ

ในด้านกระดาษสาที่สิ่งแวดล้อมนั้น เศษกระดาษที่เหลือจากการผลิตสามารถนำมาหมุนเวียนใช้ใหม่ได้ (Recycle) โดยนำไปแช่น้ำและตีเยื่อทำเป็นกระดาษสาแผ่นใหม่ได้ นอกจากนี้ กระดาษสายังสามารถย่อยสลายให้กลับเป็นปุ๋ยในดินหรือเป็นอาหารของพืชได้อีกด้วย (กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่. 2555)

2. ข้อมูลของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

2.1 ประวัติความเป็นมาและสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดเชียงใหม่

เมืองเชียงใหม่มีชื่อที่ปรากฏในตำนานว่า "นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่" เป็นราชธานีของอาณาจักรล้านนาไทยมาตั้งแต่พระยามังรายได้ทรงสร้างขึ้นเมื่อพ.ศ.1839 ซึ่งมีอายุครบ 710 ปี ในปี พ.ศ.2549 และเมืองเชียงใหม่ได้มีวิวัฒนาการสืบเนื่องกันมาในประวัติศาสตร์ตลอดมาเชียงใหม่มีฐานะเป็นนครหลวงอิสระปกครองโดยกษัตริย์ราชวงศ์มังรายประมาณ 261 ปี (ระหว่างพ.ศ.1839-2100) ในปี พ.ศ.2101 เชียงใหม่ได้เสียเอกราชให้แก่กษัตริย์พม่าซึ่งบุเรงนองและได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่านานร่วมสองร้อยปีจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชได้ทรงช่วยเหลือล้านนาไทยภายใต้การนำของพระยาภาววิไลและพระยาจำบ้านในการทำสงครามขับไล่พม่าออกไปจากเชียงใหม่และเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสถาปนาพระยาภาววิไลเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ในฐานะเมืองประเทศราชของกรุงเทพมหานครและมีเชื้อสายของพระยาภาววิไลซึ่งเรียกว่าตระกูลเจ้าเจ็ดตนปกครองเมืองเชียงใหม่เมืองลำพูนและลำปางสืบต่อมาจนกระทั่งในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ได้โปรดให้ปฏิรูปการปกครองหัวเมืองประเทศราชได้

ยกเลิกการมีเมืองประเทศราชในภาคเหนือจัดตั้งการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลเรียกว่ามณฑลพายัพและเมื่อปีพ.ศ.2476 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ปรับปรุงการปกครองเป็นแบบจังหวัดเชียงใหม่จึงมีฐานะเป็นจังหวัดจนถึงปัจจุบัน (คนเชียงใหม่, 2555)
ข้อมูลจากสำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ (2552) ได้อธิบายไว้ว่า

สภาพทั่วไปของจังหวัดเชียงใหม่ที่ตั้งและขนาดพื้นที่

ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของประเทศไทยเส้นรุ้งที่ 16 องศาเหนือสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,027 ฟุต (310 เมตร) ห่างจากกรุงเทพมหานคร 720 กิโลเมตร
มีพื้นที่ประมาณ 20,107.057 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 12,566,910 ไร่จำแนกเป็น

- พื้นที่ป่าไม้ 69.92 % (8,787,656 ไร่)
- พื้นที่ทำการเกษตร 12.82 % (1,611,971 ไร่)
- พื้นที่อยู่อาศัยและอื่นๆ 17.26 % (2,167,971 ไร่)

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ รัฐฉานของสหภาพพม่า โดยมีดอยผิบบ้านน้ำของดอยคำ ดอยปกกลา ดอยหลัก แต่ง ดอยถ้ำป่อง ดอยถั่วย ดอยผาวอก และดอยอ่างขางอันเป็นส่วนหนึ่งของทิวเขาแดนลาว เป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศใต้ อำเภอสามเงาอำเภอแม่ระมาด และอำเภอท่าสองยาง (จังหวัดตาก) มีร่องน้ำแม่ตื่น และดอยผิบบ้านน้ำ ดอยเรียม ดอยหลวงเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศตะวันออก อำเภอแม่จันอำเภอเมืองเชียงรายอำเภอแม่สรวยอำเภอเวียงป่าเป้า (จังหวัดเชียงราย) อำเภอเมืองปานอำเภอเมืองลำปาง (จังหวัดลำปาง) อำเภอบ้านธิอำเภอเมืองลำพูนอำเภอป่าซางอำเภอเวียงหนองล่องอำเภอบ้านโฮ่ง และอำเภอลี้ (จังหวัดลำพูน) ส่วนที่ติดจังหวัดเชียงรายและลำปางมีร่องน้ำลึกของแม่น้ำก สันปันน้ำดอยซาง ดอยหลุมข้าว ดอยแม่ว้น้อย ดอยวังผา และดอยแม่โตเป็นเส้นกั้นอาณาเขต ส่วนที่ติดจังหวัดลำพูนมีดอยขุนห้วยหละ ดอยช้างสูง และร่องน้ำแม่ปิงเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

ทิศตะวันตก อำเภอปายอำเภอเมืองแม่ฮ่องสอนอำเภอขุนยวมอำเภอแม่ลาน้อยอำเภอแม่สะเรียง และอำเภอสบเมย (จังหวัดแม่ฮ่องสอน) มีดอยผิบบ้านน้ำ ดอยกิวแดง ดอยแปรเมือง ดอยแม่ยะ ดอยอังกะตุ ดอยแม่สุรินทร์ ดอยขุนยวม ดอยหลวง และร่องแม่ริด แม่ฮอย และดอยผิบบ้านน้ำดอยขุนแม่ตื่นเป็นเส้นกั้นอาณาเขต

จังหวัดเชียงใหม่มีชายแดนติดต่อกับประเทศพม่าเพียงประเทศเดียว และมีพื้นที่ติดต่อกัน 5 อำเภอได้แก่

1. อำเภอแม่เอย: 4 ตำบลได้แก่ ตำบลแม่เอย, ตำบลมะลิกา, ตำบลแม่สาว, ตำบลท่าตอน เมืองที่ติดต่อก็คือ เมืองยอน รัฐฉาน

2. อำเภอฝาง: 2 ตำบลได้แก่ ตำบลม่อนปิ่น และตำบลแมงอน เมืองที่ติดต่อก็คือ บ้านโป่งป่าแหลม เมืองต่วน รัฐฉาน

3. อำเภอเชียงดาว: 1 ตำบลได้แก่ ตำบลเมืองนะ เมืองที่ติดต่อก็คือ บ้านน้ำยุม เมืองต่วน รัฐตองยี

4. อำเภอเวียงแหง: 3 ตำบลได้แก่ ตำบลเปียงหลวงตำบลเมืองแหง และตำบลแสนไห เมืองที่ติดต่อก็คือ บ้านบางใหม่สูง บ้านปางเสือเฒ่า บ้านกองเฮือบิน เมืองต่วน รัฐตองยี

5. อำเภอไชยปราการ: 1 ตำบลได้แก่ ตำบลหนองบัว เมืองที่ติดต่อก็คือ บ้านโป่งป่าแหลม เมืองต่วน รัฐฉาน

รวมระยะทางทั้งสิ้น 227 กิโลเมตร พื้นที่เขตแดนส่วนใหญ่เป็นป่าเขา ทำให้ไม่สามารถปักหลักเขตแดนได้อย่างชัดเจน จึงเกิดปัญหาเส้นเขตแดนระหว่างประเทศบ่อยครั้ง

ลักษณะภูมิอากาศเชียงใหม่เป็นจังหวัดที่มีสภาพอากาศค่อนข้างเย็นเกือบตลอดทั้งปี มีอุณหภูมิเฉลี่ยทั้งปี 25.4 องศาเซลเซียส โดยมีค่าอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 31.8 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 20.1 องศาเซลเซียส มีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,100-1,200 มิลลิเมตร สภาพภูมิอากาศจังหวัดเชียงใหม่อยู่ภายใต้อิทธิพลมรสุม 2 ชนิด คือลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งภูมิอากาศออกได้เป็น 3 ฤดู ได้แก่

- ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมจนถึงเดือนตุลาคม
- ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนไปจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์
- ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม

ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปมีสภาพพื้นที่เป็นภูเขาและป่าละเมาะมีที่ราบอยู่ตอนกลางตามสองฟากฝั่งแม่น้ำปิงมีภูเขาสูงที่สุดในประเทศไทยคือ "ดอยอินทนนท์" สูงประมาณ 2,565 เมตร อยู่ในเขตอำเภอจอมทองนอกจากนี้ยังมีดอยอื่นๆ ที่มีความสูงรองลงมาอีกหลายแห่งเช่นดอยฟ้าห่มปกสูง 2,297 เมตรดอยหลวงเชียงดาวสูง 2,195 ดอยสุเทพสูง 1,678 เมตร

สภาพพื้นที่แบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ

พื้นที่ภูเขาส่วนใหญ่อยู่ทางทิศเหนือและทิศตะวันตกของจังหวัดคิดเป็นพื้นที่ประมาณ 80% ของพื้นที่จังหวัดเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารไม่เหมาะต่อการเพาะปลูก

พื้นที่ราบลุ่มน้ำและที่ราบเชิงเขากระจายอยู่ทั่วไประหว่างหุบเขาทอดตัวในแนวเหนือ-ใต้ อันได้แก่ที่ราบลุ่มน้ำปิงลุ่มน้ำฝางและลุ่มน้ำแม่งัดเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะต่อการเกษตร

เนื้อที่ป่าไม้มีเนื้อที่ป่าไม้เหลืออยู่ 8,787,500 ไร่คิดเป็นร้อยละ 69.93 ของเนื้อที่จังหวัด ประชากรและชุมชนพื้นที่สูงจำนวนประชากรมีประชากรรวมทั้งสิ้น 1,666,024 คนแยกเป็นชาย 814,958 คนหญิง 851,066 คนความหนาแน่นเฉลี่ย 83 คน/ตร.กม. (ข้อมูลณวันที่ 11 มีนาคม 2552)

จำนวนประชากรชุมชนบนพื้นที่สูง

- กระจายตามอำเภอต่างๆ 20 อำเภอจำนวน 1,251 หมู่บ้าน

- มีจำนวนประชากร 312,447 คนเป็นชาย 157,367 คนเป็นหญิง 155,080 คน 70,820 ครอบครัว

- อำเภอที่มีประชากรชุมชนบนพื้นที่สูงมากที่สุดได้แก่แม่ฮ่องสอนลงมาได้แก่อำเภอแม่แจ่มอำเภอเชียงดาวอำเภอฮอด

- มีกลุ่มชนต่างๆ รวม 13 ชนเผ่าเป็นชาวเขามีจำนวน 7 เผ่าได้แก่กะเหรี่ยงม้งเมี่ยน (เย้า) อาข่า (อีก้อ) ล่าหู่ (มูเซอ) ลีซอ (ลีซู) และลัวะจำนวน 229,382 คนเป็นชนกลุ่มน้อยจำนวน 5 กลุ่มได้แก่ปะหล่องไทยใหญ่ไทยลื้อจีนฮ่อและอื่นๆ รวมกันเป็นจำนวน 34,022 คนและคนไทยที่อาศัยอยู่ในชุมชนบนพื้นที่สูงจำนวน 49,043 คน

- ชนเผ่ากะเหรี่ยงมีจำนวนมากที่สุดคือ 128,880 คนรองลงมาได้แก่ไทยมูเซอม้ง

ลักษณะทางการปกครอง

แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 24 อำเภอ 204 ตำบลและ 2,066 หมู่บ้านมีหน่วยงานที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ดังนี้

- หน่วยงานบริหารราชการส่วนกลางจำนวน 166 หน่วยงาน

- หน่วยงานบริหารราชการส่วนภูมิภาคจำนวน 32 หน่วยงาน

- หน่วยงานบริหารราชการส่วนท้องถิ่นประกอบด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัดจำนวน 1 แห่งเทศบาลนครจำนวน 1 แห่งเทศบาลเมืองจำนวน 1 แห่งเทศบาลตำบลจำนวน 41 แห่งองค์การบริหารส่วนตำบลจำนวน 167 แห่ง

ประเพณีและวัฒนธรรม

เมืองเชียงใหม่มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน คนเชียงใหม่ได้สั่งสมวัฒนธรรมประเพณีสืบทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างต่อเนื่อง โดยส่วนใหญ่มีความผูกพันกับพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิม ประเพณีที่สำคัญ ได้แก่

- ปีใหม่เมือง (สงกรานต์) จัดขึ้นระหว่างวันที่ 13-15 เมษายนของทุกปี เป็นประเพณีที่สำคัญและยิ่งใหญ่ของชาวเชียงใหม่ แบ่งเป็นวันที่ 13 เป็นวันมหาสงกรานต์ มีขบวนแห่พระพุทธรูปสิหิงค์ และพิธีสงฆ์หน้าพระ วันที่ 14 เข้าวัดก่อเจดีย์ทราย และวันที่ 15 เมษายน ประเพณีรดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ และมีการเล่นสาดน้ำตลอดช่วงเทศกาล

- ประเพณียี่เป็ง จัดขึ้นในช่วงวันลอยกระทงของทุกปี ราวเดือนพฤศจิกายน มีการตกแต่งบ้านเรือนและสถานที่ต่างๆ ด้วยโคมชนิดต่างๆ มีการปล่อยโคมลอย มีการลอยกระทง ประกวดกระทงและนางนพมาศ

- ประเพณีเข้าอินทขิล จัดขึ้นในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน ที่วัดเจติยหลวง เป็นการบูชาเสาหลักเมืองโดยการนำดอกไม้ธูปเทียนมาใส่ขันดอก
- เทศกาลร่มบ่อสร้าง จัดขึ้นในเดือนมกราคมของทุกปี ที่ศูนย์หัตถกรรมทำร่มบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง มีการแสดงและจำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน มีการแสดงทางวัฒนธรรม ขบวนแห่ประเพณีพื้นบ้าน
- มหกรรมไม้ดอกไม้ประดับ จัดขึ้นในอาทิตย์แรกของเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี บริเวณสวนสาธารณะบวกดาด มีขบวนรถบุปผาชาติ และนางงามบุปผาชาติ
- งานไม้แกะสลักบ้านถวายเป็นต้นมา จัดขึ้นในเดือนมกราคม ที่หมู่บ้านถวายเป็นต้นมา อำเภอหางดง มีการจำหน่ายและสาธิตการแกะสลักไม้ และหัตถกรรมพื้นบ้าน
- ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ จัดขึ้นในเดือนเมษายน ในวันที่ 15 เป็นต้นไป ของทุกปี ที่บริเวณตัวเมืองจอมทอง มีขบวนรถจากชุมชน ห้างร้าน กลุ่มต่าง กว่า 40 ขบวน แห่ไปตามเมืองจอมทอง จนถึงวัดพระบรมธาตุศรีจอมทองวรวิหาร เป็นประเพณีที่สืบทอดกันมานานกว่า 200 ปี ตามตำนานเกิดขึ้นที่อำเภอจอมทองเป็นแห่งแรก ประเพณีแห่ไม้ค้ำโพธิ์ กลายเป็นต้นแบบของการแห่ไม้ค้ำสะหลีของชาวล้านนา จนได้รับความนิยมไปทั่วภาคเหนือ

2.2 ข้อมูลทั่วไปในเขตพื้นที่อำเภอสันกำแพงจังหวัดเชียงใหม่

ตามหลักฐานศิลาจารึกที่ค้นพบ ณ วัดเชียงแสน หมู่ที่ 2 ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ สันนิษฐานว่า พี่น้องประชาชนชาวอำเภอสันกำแพง มีถิ่นฐานดั้งเดิมอยู่ในพื้นที่นาเกลือ แขวงเมืองเชียงแสน (ปัจจุบันอยู่ในเขตท้องที่จังหวัดเชียงราย) ต่อมาได้มีการอพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณลุ่มน้ำแม่ฮอน ในเขตท้องที่อำเภอสันกำแพงตามหลักฐานในศิลาจารึกปรากฏข้อความว่า “เมื่อพระเจ้าศิริลัทธมังกรมหาจักรพรรดิราชาราชเมื่อครั้งดำรงตำแหน่ง “หมื่นดาบเรื่อน” ในปีวอก สัมพุทธศิก (เปลิกสัน) จุลศักราช 840 เดือน 6 ขึ้น 8 ค่ำ วันพุธ ได้มีจิตศรัทธาเชิญชวนบรรดาทนายและทนายิกาทิ้งหลาย ร่วมกันก่อสร้างวิหารพระเจดีย์หอไตรปฏิภมเมื่อก่อสร้างแล้วเสร็จได้ขนานนามวัดที่สร้างขึ้นว่า “ศาลกิจญาหันตาราม” ซึ่งต่อมาก็คือ “วัดเชียงแสน” ในเขตท้องที่ตำบลออนใต้ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในปัจจุบันต่อมาเมื่อชุมชนมีความเจริญขึ้นจึงได้ยกฐานะเป็นแขวงเรียกว่า “แขวงแม่ฮอน” อยู่ในเขตการปกครองของนครเชียงใหม่ จนกระทั่งปี พ.ศ. 2445 ในรัชสมัยของพระเจ้าอินทวโรรส ได้เกิดกบฏเงี้ยว ขึ้นที่จังหวัดแพร่ และได้มีชาวเงี้ยว ในเขตแขวงแม่ฮอน ได้บุกปล้นโรงกลั่นสุราที่บ้านป่าไผ่ ตำบลแซ่ซ้าง และเผาที่ทำกร แขวงแม่ฮอน ต่อมาในปี พ.ศ. 2466 ทางราชการจึงได้ย้ายที่ทำกรแขวงแม่ฮอน มาปลูกสร้างใหม่ที่บ้านสันกำแพง จึงได้ใช้ชื่อว่า “อำเภอสันกำแพง” มาจนถึงปัจจุบัน (สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. 2552)

ภูมิศาสตร์

ทิศเหนือติดต่อเขตอำเภอต๋อยสะเก็ดจังหวัดเชียงใหม่และอำเภอแจ้ห่มจังหวัดลำปาง

ทิศใต้ติดต่อเขตอำเภอแม่ทา อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ทิศตะวันออกติดต่อเขตอำเภอเมืองและอำเภอสารภีจังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันตกติดต่อเขตกิ่งอำเภอแม่ออน

ลักษณะภูมิประเทศสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มกว้าง มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 196.69 ตารางกิโลเมตร มีลำน้ำที่สำคัญ ลำน้ำแม่ออน ลำน้ำแม่ปุก ลำน้ำแม่กวังเป็นแหล่งน้ำสำคัญ

ประชากรจำนวนประชากรทั้งหมด 73,269 คนแยกได้เป็นชาย 35,394 คน หญิง 37,875

คน

การคมนาคมเส้นทางคมนาคมอำเภอสันกำแพงติดต่อกับจังหวัดเชียงใหม่โดยทางรถยนต์ถนนสายเชียงใหม่ - สันกำแพงระยะทาง 13 กม.

การปกครอง อำเภอสันกำแพงแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 10 ตำบล 100 หมู่บ้าน

ท้องที่อำเภอสันกำแพงประกอบด้วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น 10 แห่ง ได้แก่

- เทศบาลตำบลต้นเปา ครอบคลุมพื้นที่ตำบลต้นเปาทั้งตำบล

- เทศบาลตำบลสันกำแพง ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของตำบลสันกำแพง ตำบลทรายมูลทั้งตำบล และบางส่วนของตำบลแช่ช้าง

- เทศบาลตำบลแม่ปุก ครอบคลุมพื้นที่ตำบลแม่ปุกทั้งตำบล

- เทศบาลตำบลบวกค้าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลบวกค้างทั้งตำบล

- เทศบาลตำบลออนใต้ ครอบคลุมพื้นที่ตำบลออนใต้ทั้งตำบล

- องค์การบริหารส่วนตำบลสันกำแพง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสันกำแพง (เฉพาะนอกเขตเทศบาลตำบลสันกำแพง)

- องค์การบริหารส่วนตำบลร่องวัวแดง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลร่องวัวแดงทั้งตำบล

- องค์การบริหารส่วนตำบลแช่ช้าง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลแช่ช้าง (เฉพาะนอกเขตเทศบาลตำบลสันกำแพง)

- องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยทราย ครอบคลุมพื้นที่ตำบลห้วยทรายทั้งตำบล

- องค์การบริหารส่วนตำบลสันกลาง ครอบคลุมพื้นที่ตำบลสันกลางทั้งตำบล

2.3 กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

สุตารัตน์ อภิโชติกร (2555) ได้กล่าวถึงหมู่บ้านต้นเปามีประวัติความเป็นมาสรุปได้พอสังเขปดังนี้

ตามที่ผู้เฒ่าผู้แก่ท่านหนึ่งชื่อแม่อยู่เบ็งแบ่งชมพูท่านมีอายุได้ประมาณ 109 ปีเมื่อ พ.ศ. 2521 เล่าให้ลูกหลานฟังเมื่อปีพ.ศ. 2496 แม่อยู่เบ็งเล่าว่าปู่ตายายและพ่อแม่ของแม่อยู่อยู่ในกลุ่มของชาวบ้านพลัดถิ่นที่อพยพลงมาจากอาณาจักรล้านนาหรือล้านช้างที่อยู่ทางทิศเหนือของ

ประเทศไทยด้วยสาเหตุใดไม่ทราบได้อพยพถอยร่นลงมาพร้อมกันหลายกลุ่มด้วยกันทุกกลุ่มต่างเสาะแสวงหาทำเลที่ตั้งหลักแหล่งที่เหมาะสมที่จะทำมาหากินและเป็นที่อยู่อาศัยอพยพมาเรื่อยๆ กลุ่มใดสามารถจับจองที่ปักหลักตามปลายทางได้จะหยุดอยู่ที่ตรงนั้นกลุ่มอื่นๆ ก็จะถอยลงไปอีกจนในที่สุดกลุ่มของบรรพบุรุษของแม่อุ้ยเบ็งได้พบผืนแผ่นดินแห่งหนึ่งเป็นป่ารกชัฏมีต้นไม้เตี้ยต้นไม้รังต้นไม้สาและต้นไม้อื่นๆ มีทั้งยืนต้นและล้มลุกมากมายจึงตกลงกันหยุดปักหลักอยู่ช่วยกันถากถางและตัดต้นไม้บริเวณนั้นให้โล่งเตียนบางส่วนพอที่จะใช้ปลูกปางปลูกห่างใต้ถุนโล่งหลังคามุงด้วยใบตองตึงและหญ้าคามมาเรียงซ้อนกันเป็นตลับๆ เพื่อใช้กันแดดกันฝนได้เป็นที่พักอาศัยหลับนอนในเวลาค่ำคืนและช่วยกันแผ้วถางบริเวณนั้นเป็นที่ทำนาปลูกข้าวทำสวนปลูกพืชผักและเลี้ยงสัตว์เช่นวัวควายหมูหมาเป็ดไก่เป็นต้นใครมีกำลังสามารถแผ้วถางจับจองพื้นที่ได้กว้างมากน้อยแค่ไหนตามความสามารถของแต่ละคนแต่ละครอบครัวการแผ้วถางพื้นที่หากินในสมัยนั้นใช้จอบมีดเสียมเท่านั้นไม่มีเครื่องมืออื่นช่วยยังไม่ใช้วัวควายไถนาไถสวนฉะนั้นพื้นที่แต่ละแห่งของแต่ละครอบครัวจึงไม่กว้างขวางมากต่อจากนั้นมีการแผ้วถางของพื้นที่ขยายออกไปเรื่อยๆ จากที่พักอาศัยทำให้พื้นที่ทำนาทำสวนกว้างกว่าเดิมจึงใช้วัวควายไถนาไถสวนได้ชาวบ้านปลูกข้าวทำนาทำสวนปลูกผักกันทุกครอบครัวพอถึงเวลาเก็บเกี่ยวผลผลิตชาวบ้านจะช่วยเหลือซึ่งกันและกันเรียกว่าเอามือ (ลงแขก) ช่วยกันเสร็จเป็นบ้านๆ ไปจนกว่าจะแล้วเสร็จทุกครอบครัวไม่มีโรงสีข้าวเปลือกชาวบ้านจะช่วยกันทำครกกระเดื่อง (มอง) ขึ้นมาใช้ตำข้าวเปลือกให้เป็นข้าวสารสำหรับหุงหนึ่งกินกันตามประสาเป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีในหมู่คณะในการหุงหาอาหารสมัยก่อนใช้ดินเผาเป็นเตาไฟหรือใช้หิน 3 ก้อนเป็นเตาไฟหุงต้มอาหารชาวบ้านในพื้นที่ที่มารวมกันแต่ละครอบครัวมีที่ทำมาหากินมีที่พักพิงปลูกเป็นปางนาเป็นหังนาจะเปลี่ยนมาปลูกที่อยู่อาศัยเป็นกระท่อมเป็นตูปแทนแต่หลังคายังมุงใบตองตึงและหญ้ามักันแดดกันฝนเหมือนเดิมจากชาวบ้านกลุ่มเล็กๆ กลายเป็นชาวบ้านกลุ่มใหญ่ขึ้นมาจากนั้นได้มีการบุกเบิกขยายเนื้อที่ทำนาทำสวนกว้างขวางและห่างไกลออกไปอีกเพราะมีชาวบ้านจากท้องถิ่นอื่นๆ เข้ามาแผ้วถางจับจองเป็นที่อยู่อาศัยทำมาหากินเหมือนกันจากความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ปุ๋ยธรรมชาติการเพาะปลูกได้ผลดีจึงทำให้ประชากรเพิ่มขึ้นอีกสาเหตุหนึ่งชาวบ้านจะแต่งงานอยู่กินกันภายในกลุ่มเดียวกันทำให้มีลูกหลานเพิ่มขึ้นดังกล่าวจากสังคมเล็กกลายเป็นสังคมใหญ่จึงจำเป็นต้องมีการแต่งตั้งหรือเลือกหัวหน้าขึ้นมาชาวบ้านจะเลือกผู้นำหรือหัวหน้าที่มีอายุมากเป็นที่เชื่อถือและเคารพนับถือของคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเป็นผู้นำของกลุ่มผู้นำหมู่บ้านเรียกกันว่า "แก่หรือป้อหลวง" (ผู้ใหญ่บ้าน) ยกตัวอย่างที่รู้จักชื่อแก่อินปันตันพร้อมกันนั้นหมู่บ้านในละแวกนั้นได้รวมตัวกันเป็นหมู่เหล่าหลายๆ หมู่บ้านมีประมาณ 3-4 หมู่บ้านได้แต่งตั้งผู้นำขึ้นมาเรียกว่า "แคว่นหรือขุน" ยกตัวอย่างคือ "ขุนเปาเปรมประชา" (กำนัน) ผู้นำหมู่บ้านมีการตั้งกฎระเบียบของหมู่บ้านให้ชาวบ้านยึดถือและปฏิบัติตามทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านมีความสุขสงบปลอดภัยมีความรักสามัคคีกันในหมู่คณะทำมาหากินแบบสุจริตและตามอัตภาพช่วยเหลือซึ่งกันและกันความเป็นอยู่ในสมัยนั้นอยู่แบบสมถะไม่มีการใช้เงินซื้อขายหรือรับจ้างมีงานภายในหมู่บ้านไม่ว่างานบุญงานอื่นๆ จะช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันเช่นการปลูกสร้างบ้านอยู่อาศัยจะช่วยกัน

สร้างใครมีอะไรที่บ้านอื่นไม่มีจะแบ่งปันกันกินกันใช้ต่อมาผู้นำหมู่บ้านให้ชาวบ้านมาประชุมปรึกษาหารือกันถึงชื่อของหมู่บ้านของตนเองไม่ทราบว่าจะอาศัยอยู่หมู่บ้านอะไร (สมัยนั้นสันนิษฐานว่าจะอยู่ในช่วงระหว่างรัชกาลที่ 4 รัชกาล 5 ของราชวงศ์จักรี) ในขณะนั้นบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียงกันมีชาวบ้านกลุ่มอื่นๆ มาจับจองที่สำหรับอยู่อาศัยมาหากินเหมือนหลายๆ กลุ่มต่างฝ่ายจะอยู่รวมกลุ่มในหมู่บ้านของตนเองมีชื่อหมู่บ้านบ้างไม่มีชื่อบ้างเพราะอยู่ใกล้เคียงกันทำให้สับสนถึงแหล่งชื่อที่อยู่ชาวบ้านได้ปรึกษาหารือกันดังกล่าวตั้งชื่อหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ขณะเดียวกันนั้นผู้นำหมู่บ้านมองไปเห็นต้นไม้ต้นหนึ่งยืนต้นสูงชะรูดห่างจากที่มาประชุมกันไปเพียงเล็กน้อยกำลังออกดอกสีเหลืองอ่อนๆ ย้อยเป็นพวงส่งกลิ่นหอมอบอวลไปทั่วผู้นำหมู่บ้านจึงสอบถามชาวบ้านที่มาประชุมถึงชื่อต้นไม้ต้นนี้ชื่อต้นอะไรใครรู้จักมีชาวบ้านคนหนึ่งบอกว่าต้นไม้เป่าหรือต้นเปาต้นไม้เป่าเป็นต้นไม้ตระกูลเดียวกันไม้สักไม้เต็งไม้รังเป็นไม้เนื้อแข็งชาวบ้านจึงลงความเห็นพร้อมกันกับการให้ชื่อหมู่บ้านของเขาแห่งนี้คือหมู่บ้านต้นเปาตามนามชื่อของต้นไม้ด้วยเหตุผลดังกล่าวตั้งนั้นหมู่บ้านต้นเป่าจึงมีจุดกำเนิดมาจากต้นไม้เป่าตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมาจนถึงลูกหลานในปัจจุบันชาวบ้านเรียกต้นไม้เป่าว่าเก้าเป่าคือต้นเป่านั่นเอง

ชาวบ้านจะเก็บดอกไม้ที่ร่วงหล่นจากต้นไม้ไปทำเป็นน้ำอบน้ำหอมผสมผักส้มป่อยตากแห้งมาผสมน้ำทำเป็นน้ำขมิ้นส้มป่อยใช้รดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในวันสำคัญโดยเฉพาะวันปีใหม่เมือง (วันสงกรานต์) ของทุกๆ ปีตลอดมาอีกประการหนึ่งชาวบ้านต้นเป่าเมื่อมีต้นไม้เป่าเป็นนามและเป็นสัญลักษณ์ของหมู่บ้านจึงมีความเชื่อถือในความศักดิ์สิทธิ์และเชื่อว่ามีเทวดารักษาสงิตอยู่จึงมีการบวงสรวงสักการบูชาโดยนำหัวหมูเปิดไก่ที่ต้มสุกพร้อมผลไม้มาถวายสักการะเพื่อเป็นสิริมงคลแก่บ้านทุกๆ ปีหรือหลังจากเดือนเกี่ยวข้าวพืชสวนตั้งแต่นั้นเรื่อย ๆ สืบต่อ ๆ กันมาจนกลายเป็นประเพณีบวงสรวงเจ้าพ่อเก้าเป่าเป็นประจำทุก ๆ ปีปัจจุบันได้สร้างศาลเจ้าพ่อเก้าเป่าและสร้างศาลาให้ชาวบ้านได้กราบไหว้บวงสรวงสักการบูชาพิธีนี้มีขึ้นประมาณเดือนพฤษภาคมของทุก ๆ ปีดังกล่าวเข้าใจว่าชาวบ้านบ้านต้นเป่าแห่งนี้คงสืบเชื้อสายมาจากชาวไทยเขินด้วยเหตุผลที่กล่าวข้างต้น

นอกจากนี้ชาวบ้านในสมัยนั้นยังมีวัฒนธรรมทางจิตใจได้ช่วยกันปลูกสร้างอาศรมหรือวัดเป็นที่พึ่งทางใจเป็นศูนย์รวมของชาวบ้านอีกแห่งหนึ่งที่เชื่อถึงบาปบุญคุณโทษและการทำความดีความเชื่อถือโดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้แนะนำสั่งสอนชาวบ้านได้อยู่จำวัดมีการหล่อหรือปั้นพระพุทธรูปด้วยดินขึ้นไว้ในอาศรมหรือในโบสถ์ไว้เป็นที่สักการบูชาตามวิถีของพุทธศาสนาพระภิกษุสงฆ์ที่อยู่จำวัดเป็นลูกหลานของชาวบ้านที่มาบวชเรียนศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้าหมู่บ้านต้นเป่าเป็นหมู่ที่ 1 ของตำบลอาจเป็นเพราะเป็นหมู่บ้านแรกที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองหรือเวียงจึงเป็นหมู่แรกของตำบลตั้งอยู่กิโลเมตรที่ 9 ของถนนสายเชียงใหม่-สันกำแพงห่างจากตัวเมืองประมาณ 8 กิโลเมตรเท่านั้นหมู่บ้านต้นเป่าเป็นหมู่บ้านหัตถกรรมและเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวของตำบลอีกหมู่บ้านหนึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการทำกระดาษสาและการผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษสาบ้านต้นเป่าเป็นหมู่บ้านแห่งแรกของประเทศไทยที่ยึดการทำกระดาษสาเป็นอาชีพหลักได้รับการอนุรักษ์สืบ

ทอดกันมาโดยใช้ภูมิปัญญาจากอาชีพหัตถกรรมในครัวเรือนกลายเป็นอาชีพอุตสาหกรรมของชาวบ้านลูกหลานควรรอนุรักษ์ให้สูญหายไปและเป็นอาชีพที่ลูกหลานควรตระหนักและหวงแหนรักษาอาชีพที่ทำด้วยมือให้อยู่อย่างยั่งยืนสืบไป

กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา 18 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ 50130 ผู้นำกลุ่ม นางสุตารัตน์ อภิโชติกร โทร: 053-338482, 081-9527949 สมาชิก 88 คนจัดตั้งกลุ่มเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2545 ได้รวมกลุ่มกันเพื่อบริหารจัดการเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร รวบรวมปัญหา อุปสรรค ความต้องการ และแนวทางการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดขึ้น โดยกลุ่มมีคณะกรรมการบริหารกลุ่มเป็นผู้ดำเนินการ

กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งเป็นกลุ่มย่อยตามลักษณะการผลิตได้แก่กลุ่มทำกระดาษสาแผ่น กลุ่มทำกระดาษสาตกแต่ง กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กระดาษสา

กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปามีการดำเนินกิจกรรมระหว่างสมาชิกในกลุ่ม หลายระดับเช่นในระดับผู้ประกอบการด้วยตนเอง ได้แก่ การซื้อวัตถุดิบ (ปอสา และสีย้อม) ในนามกลุ่ม และแบ่งขายให้กับสมาชิก กิจกรรมในระดับสมาชิกผู้ประกอบการกับหน่วยงานสนับสนุนในกลุ่ม ได้แก่ การอบรมเรื่องสิ่งแวดล้อม การศึกษาดูงานในญี่ปุ่นกับสถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

3. การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาและการบริหารจัดการ

ศิลปหัตถกรรม

ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านไทย มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ความเชื่อ ศิลปะพื้นบ้านศิลปหัตถกรรม เอกลักษณะประจำภาค ศาสนา และรวมไปถึงสินค้าพื้นบ้านต่างๆ ซึ่งชาวบ้านได้ยึดถือกันมาหลายชั่วอายุคน เปลี่ยนไปเป็นศิลปะสมัยใหม่บนรากความคิดระบบทุนนิยม วิธีการสืบทอดภูมิปัญญานั้นจึงเปลี่ยนไปจากเดิม ทั้งในด้านการพัฒนาและทางด้านการสั่งสมปัญหา และความเชื่อโศกด้านคุณค่าทางจิตใจ ความงามผลงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน

วีรณ ตั้งเจริญ (2545: 2-3) ได้ให้ความหมาย ศิลปหัตถกรรม และงานศิลปะ ซึ่งหมายถึง การแสดงออกและปรากฏการณ์จากการแสดงออกในความงาม การแสดงอารมณ์ การแสดงความรู้สึกนึกคิดในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ทัศนศิลป์ ศิลปหัตถกรรม ศิลปะพื้นบ้าน พัฒนาจากศิลปะในสังคมเก่าที่ตอบสนองอำนาจและศรัทธาเบื่องบนมาสู่การตอบสนองสังคมในแนวราบ เป็นความงามหรือสุนทรีย์สำหรับสามัญชนที่แสดงออกง่าย ๆ สื่อสารง่าย ๆ ตอบสนองง่าย ๆ ชื่นชมหรือไม่ชื่นชมก็อยู่ที่ความพึงพอใจตามปัจเจกภาพ เพื่อตนเองไม่ใช่เพื่อความศรัทธาที่มีต่อศาสนา และผู้มีอำนาจดังเช่นอดีต จากศิลปะวิชา (Academic Art) ในสังคมเก่า มาสู่ศิลปะสมัยใหม่ ในสังคมสมัยใหม่

3.1 การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

การอยู่ร่วมกันในชุมชนดั้งเดิมนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องไม่กี่ตระกูล ซึ่งได้อพยพย้ายถิ่นฐานมาอยู่หรือสืบทอดบรรพบุรุษจนนับญาติกันได้ทั้งชุมชน มีคนเฒ่าคนแก่ที่ชาวบ้านเคารพนับถือเป็นผู้เฒ่า ผู้นำหน้าที่ของผู้เฒ่าไม่ใช่การสั่ง แต่เป็นผู้ที่ให้คำแนะนำปรึกษา มีความแม่นยำในกฎระเบียบประเพณี การดำเนินชีวิต ตัดสินใจถี่ถ้วนหากเกิดความขัดแย้ง ช่วยกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น เป็นระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีผู้ใหญ่อันหมายถึง คนเฒ่าคนแก่ของหมู่บ้าน ซึ่งเป็นแหล่งภูมิปัญญาของท้องถิ่น เพราะเป็นองค์ความรู้ที่มีชีวิต เป็นองค์ความเดิมที่คล้องเกี่ยวกับความศรัทธาความเชื่อทางศาสนา ความเชื่อชุมชน ที่ประกอบด้วยจารีตประเพณีอันสอดคล้องกับบริบททางวิถีชีวิตและการดำเนินชีวิต ที่มีประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตเพื่อยังชีพในอดีตที่มีความเป็นอยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นแหล่งวัตถุดิบของคนภายในชุมชน ซึ่งปัญหาในชุมชนก็มีไม่น้อย ปัญหาการทำมาหากิน ฝนแล้ง น้ำท่วม โรคระบาด โจรลักวัวควาย เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชนหรือระหว่างชุมชนการละเมิดกฎหมายประเพณี ส่วนใหญ่จะเป็นการ “ผิดผี” คือผีของบรรพบุรุษ ผู้ได้สร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ อย่างแยบยลเป็นกุศโลบายให้ชุมชนมีความปรองดองสามัคคีและอยู่อย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ยามเจ็บไข้ได้ป่วย ยามเกิดอุบัติเหตุเภทภัย ยามที่โจรขโมยวัวควายข้าวของ การช่วยเหลือกันทำงานที่เรียกว่า การลงแขก ทั้งแรงกายแรงใจที่มีอยู่ก็จะช่วยเหลือเอื้ออาทรกัน การแลกเปลี่ยนสิ่งของอาหารการกิน และอื่นๆ จึงเกี่ยวข้องกับวิถีของชุมชน ชาวบ้านช่วยกันเก็บเกี่ยว สร้างบ้าน หรืองานอื่นที่ต้องการคนมาก เพื่อจะได้เสร็จโดนเร็ว ไม่มีการจ้าง (เอกสารประกอบการสอนรายวิชาหน้าที่พลเมือง. 2545)

“วัฒนธรรมกับการพัฒนา” โดยนายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นบรรณาธิการ ได้อธิบายว่า ศิลปวัฒนธรรม คือ สิ่งที่แสดงถึงความเจริญและวัฒนธรรมของสังคมมนุษย์ วามหลากหลายด้าน ศิลปะและวัฒนธรรมของสังคมไทย มีส่วนสัมพันธ์กับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองของชาติ การละเลยในการอนุรักษ์ พัฒนา ตลอดจนการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม จะทำให้ประเทศชาติขาดความโดดเด่น ขาดเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะตน นอกจากนี้ยังกล่าวถึงภาษาและสุนทรียศาสตร์ว่าเป็นรากฐานหนึ่งของวัฒนธรรมอันจะเชื่อมโยงไปสู่ความเป็นเอกลักษณ์ สิ่งสำคัญยิ่ง คือการกล่าวว่าศิลปวัฒนธรรมเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม สิ่งแวดล้อมแต่ละแห่งแตกต่างกัน วัฒนธรรมในท้องถิ่นต่างๆ จึงแตกต่างกันและวัฒนธรรมนี้เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้สังคมเข้มแข็ง โดยมี “คน” เป็นศูนย์กลางเพื่อเชื่อมโยงไปยังวัฒนธรรมด้านต่างๆ ทั้งการดำรงชีวิต สังคม ศาสนา ภาษาและสุนทรียศาสตร์ โดยตอนหนึ่งได้กล่าวว่า “ผลผลิตของคนวัดกันด้วยอะไร ถ้าไม่เอาศิลปะ บ้านเรือน เครื่องมือเครื่องใช้มาเป็นเครื่องชี้วัด” (กระทรวงศึกษาธิการ. 2537: 1-94)

ปราณี วงษ์เทศ (2525: 62-67) ได้อธิบายว่า ศิลปวัฒนธรรมที่มีลักษณะเป็นพื้นบ้านนั้น ควรมีลักษณะดังนี้

1. มีการถ่ายทอดด้วยปากเปล่า
2. กำเนิดหรือที่มาของความคิดในการผลิตเป็นพื้นบ้าน คือมีลักษณะที่เป็นตามแบบประเพณี (Conservative) และมีได้เป็นส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงตามสมัยนิยม
3. ผลงานนั้นๆ ต้องดำรงอยู่ในชุมชน มีความเกี่ยวข้องกับชุมชน มีบทบาทหน้าที่และเครื่องแสดงเอกลักษณ์ของชุมชน
4. ชุมชนที่เป็นเจ้าของมักเป็นชุมชนที่ไม่รู้หนังสือ สมาชิกส่วนใหญ่สามารถมีการเกี่ยวข้องกับติดต่อกันตัวต่อตัว โดยไม่ต้องอาศัยสื่อกลางใดๆ
5. ศิลปินหรือปัจเจกชนที่ผลิตหรือสร้างสรรค์งานพื้นบ้าน มิได้ผลิตงานพื้นบ้านโดยทำเป็นอาชีพแต่จะทำงานนั้นๆ ในเวลาว่างจากอาชีพหลัก คือ การทำไร่ ทำนา
6. สังคมแบบพื้นบ้าน มิได้อยู่โดดเดี่ยวแยกออกจากสังคมอื่น แต่จะมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับสังคมใหญ่ที่มีอารยธรรมที่พัฒนาสูงกว่าด้วย
7. มีลักษณะทางเศรษฐกิจแบบ (self-sufficiency) คือเศรษฐกิจที่เลี้ยงตนเองได้เป็นสังคมที่เคร่งประเพณีและศาสนา

อริยา สุอังคะวาทีน (2534: 65-66) ได้อธิบายว่า งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเป็นผลงานสร้างสรรค์อันเนื่องมาจากความต้องการที่จะดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขของคนท้องถิ่น เป็นการผสมผสานระหว่างวิถีชีวิตธรรมชาติ และความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ มีการปรับปรุงพัฒนาเป็นระยะเวลานานจนได้ผลสรุปที่สมบูรณ์ในการออกแบบ เพื่อประโยชน์ใช้สอยถือเป็นเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ได้รับการสืบทอดต่อเนื่องกันมา จัดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ เพราะงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านจะบ่งบอกถึงความเป็นชาติ งานศิลปหัตถกรรมของชนกลุ่มใด ย่อมมีรูปแบบกรรมวิธี แนวความคิดขนบธรรมเนียมประเพณีของตนผสมผสานกันจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ซึ่งเมื่อมีผู้พบเห็นก็จะสามารถบ่งบอกได้ว่างานศิลปหัตถกรรมนั้นเป็นของใครของชาติ เป็นต้น

เมื่ออุดมการณ์แห่งทุนนิยมที่ถูกสร้างและผลิตซ้ำในสังคมตะวันตกจนกระทั่งเป็นรูปแบบของสังคมตะวันตกนั้น การผลิตซ้ำและการสืบทอดเกิดขึ้นโดยผ่านระบบการศึกษาอย่างแยบยล นั่นคือ รูปแบบของการแบ่งงานกันทำ และการสร้างทักษะในการทำงานแบบเฉพาะอย่าง (Division of Labor and Skills) ยิ่งทำให้งานกลายเป็นทักษะการทำงานเฉพาะอย่าง สามารถเรียนรู้ได้โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้จากระบบการศึกษา ซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อการสร้างหลังการผลิต (ความรู้ ทักษะ และเทคโนโลยีการผลิต) ให้สอดคล้องกับเป้าหมายของแนวคิดเศรษฐกิจระบบทุนนิยม นอกจากนี้การแบ่งงานกันทำ ของทุนนิยมยังเป็นการผลิตซ้ำ ทางอุดมการณ์ด้วย การเข้าไปสร้างค่านิยมบรรทัดฐาน และแนวความคิดทางสังคมต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับแนวคิดทางทุนนิยมที่ต้องการสร้างประสิทธิภาพสูงสุด ในการผลิตด้วยระบบการแบ่งงานกันทำ สำหรับอุดมการณ์แห่งทุนนิยมที่เกิดขึ้นต่อสังคมนิยมชายขอบ เช่น ชุมชนไทยนั้นเป็นอุดมการณ์ที่ได้รับมาจากภายนอก (Derived

Ideology) ซึ่งเปรียบเสมือนสิ่งแปลกปลอมที่ถูกหยิบยื่นเข้ามาสู่ชุมชนโดยมิได้คำนึงถึงบริบทที่มีอยู่เดิม

ภูมิปัญญาชาวบ้านได้ก่อเกิดและสืบทอดกันมาในชุมชนหมู่บ้าน เมื่อหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับสังคมที่มีแนวคิดเศรษฐกิจระบบทุนนิยม ภูมิปัญญาชาวบ้านก็มีการปรับตัวเช่นเดียวกัน ความรู้จำนวนมากได้สูญหายไปเพราะไม่มีการปฏิบัติสืบทอดภูมิปัญญา กระทรวงวัฒนธรรมมีนโยบายการปกป้องและการใช้ประโยชน์ธรรมชาติให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ของชุมชน และส่งเสริมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาแบบผสมผสาน กล่าวคือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ระหว่างคนภายในชุมชน โดยมีจุดประสงค์เพื่อสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาโดยมีผู้เชี่ยวชาญหรือช่างเป็นผู้ถ่ายทอดหลักสร้างแหล่งการเรียนรู้ภายในชุมชน เป็นสถาบันที่มีบทบาทที่สำคัญในระยะยาวในการปลูกฝังทัศนคติ ค่านิยมและจิตสำนึกที่ดีงามต่าง ๆ ของนักเรียนทุกคน อันก่อให้เกิดค่านิยมในคุณงามความดีและเจตคติที่ดีต่อส่วนรวมในอนาคต ซึ่งค่านิยมของคนโดยทั่วไปให้ความสำคัญองค์กรที่มีค่าของชุมชน ดังนั้นการบ่มเพาะความรู้ค่านิยมและวิสัยทัศน์จึงเป็นปัจจัยแฝงอยู่กับลักษณะการเรียนการสอนของครูช่างในรูปแบบผสมผสาน (พิสมัย รัตนโรจน์สกุล. 2545)

ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นบริบทที่สำคัญบริบทหนึ่งในด้านของวัฒนธรรม เพราะประเด็นของภูมิปัญญา เป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นความสามารถและเขาวีปัญญาในการแก้ปัญหาชีวิตของสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทย มีภาพลักษณ์ที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชนบท วิถีชีวิต จิตสำนึกของความเป็นไทย ซึ่งมีความแตกต่างตามภาคต่าง ๆ สี่ภาคของไทย ที่มีเอกลักษณ์ของแต่ละภาคปรากฏอย่างชัดเจน เอกลักษณ์ของงานศิลปะพื้นบ้านที่โดดเด่นทางวัฒนธรรมควรอนุรักษ์และเผยแพร่ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับคนไทย ควรเริ่มจากศรัทธาของผู้ผลิตจากแหล่งผลิต นอกจากนั้นควรส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปเห็นความสำคัญของสินค้าไทย รักษาเอกลักษณ์ที่ดีงามไว้ เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ให้สืบทอดต่อไป

ดังนั้นเพื่อให้ทราบวิถีชีวิต ความเชื่อ คุณค่าความงาม กระบวนการสร้างสรรค์ รวมถึงแนวคิดทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อผลงานศิลปหัตถกรรมกระดาษสาในการสร้างสรรค์ผลงานของปราชญ์ท้องถิ่น รวมทั้งกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาของจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นแหล่งการผลิตกระดาษสาขนาดใหญ่ในประเทศไทย

จากข้อมูลบริบทพื้นฐานข้างต้น งานวิจัยนี้กล่าวถึงวิถีของศิลปหัตถกรรมกระดาษสาภายใต้สภาวะกระแสสังคมแห่งการพลิกฟื้นองค์ความรู้ที่มีการสืบทอดภูมิปัญญากันอยู่อย่างต่อเนื่อง เพื่อทราบแนวทางอนุรักษ์และส่งเสริมการเผยแพร่ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา และเพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับชาติพันธุ์ นอกจากนั้นควรส่งเสริมให้ประชาชนทั่วไปเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาที่รักษาเอกลักษณ์ที่ดีงามไว้ และสืบทอดศิลปหัตถกรรมกระดาษสาให้แพร่หลายสืบไป

3.2 การบริหารจัดการศิลปหัตถกรรม

ความสำเร็จขององค์กรในท่ามกลางสภาพแวดล้อมทางธุรกิจที่เต็มไปด้วยการแข่งขันที่รุนแรงและเทคโนโลยีที่ทันสมัยซึ่งเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเช่นทุกวันนี้ ก็คือ สติปัญญาของผู้คน กล่าวคือ สิ่งที่คุณรู้ สิ่งที่ได้เรียนรู้ และลงมือทำ เป็นรากฐานสำคัญของผลการประกอบการองค์กร ซึ่งหมายถึง ทักษะปัญญา (Intellectual Capital) หมายถึง การรวบรวมพลังสมอง (Brainpower) หรือองค์ความรู้ร่วมของกำลังคน “Knowledge worker” หมายถึงผู้ที่มีความรู้อันเป็นสินทรัพย์สำคัญ (Critical assets) ที่จำเป็นต่อพนักงาน คลังสมองขององค์กร ที่สามารถนำมาใช้ในการสร้างคุณค่า ในโลกแห่งการทำงานให้ได้ผลลัพธ์ที่เป็นเอกลักษณ์

ยุคนี้เป็นยุคของ (Knowledge worker) ซึ่งความรู้เหล่านี้คือทรัพย์สินหรือคลังทางปัญญาที่สำคัญในสภาวะการเปลี่ยนแปลงที่ซับซ้อน นั่นคือยุค “โลกาภิวัตน์”

โลกาภิวัตน์ (Globalization) หมายถึง การไหลของทรัพยากรที่เป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อกัน รวมทั้งตลาดสินค้า และการแข่งขันธุรกิจ ซึ่งเป็นลักษณะของเศรษฐกิจระบบใหม่ ในโลกาภิวัตน์ประเทศต่าง ๆ และผู้คน ติดต่อกันโดยข่าวสาร การท่องเที่ยว และชีวิตความเป็นอยู่ในรูปแบบตลาดแรงงาน และการจ้างงาน และการทำธุรกิจ ผู้นำรัฐบาลกังวลเกี่ยวกับการแข่งขันของประเทศเช่นเดียวกับผู้นำธุรกิจเป็นห่วงการแข่งขันในธุรกิจ

ทางกลุ่มชุมชนต้นเปาก็ได้รับผลกระทบดังกล่าว จึงได้มีการเปลี่ยนแปลง มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มหัตถกรรมกระดาศบ้านต้นเปา เพื่อให้มีการบริหารจัดการองค์กรอย่างมีระบบมากขึ้น เพื่อความมั่นคง เพิ่มอำนาจการต่อกับตลาดและขยายกิจการ เพิ่มประสิทธิภาพการสร้างงานกระดาศให้มีคุณภาพและคุณค่ามากขึ้น

องค์กร คือ การจัดรวบรวมบุคลากรอย่างมีระเบียบด้วยความตั้งใจที่จะทำให้บรรลุถึงความสำเร็จของวัตถุประสงค์บางอย่างที่มีความจำเพาะเจาะจง มีการร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน (Common purpose) เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สามารถทำให้สมาชิกแต่ละคนทำงานเพื่อไปให้ถึงความสำเร็จขององค์กร

องค์กรประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ

1. มีวัตถุประสงค์ชัดเจน (Distinct purpose)
2. บุคลากร (People) ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมารวมตัวกัน
3. มีการจัดโครงสร้าง (Deliberate structure) ที่ชัดเจน

การจัดการองค์กรสามารถแบ่งออกได้ตามการจัดโครงสร้างได้ดังนี้

1. องค์กรแบบดั้งเดิม (Traditional Organization) แนวคิดความคิดมุ่งที่ กฎข้อกำหนด ตำแหน่งงาน ความสำคัญอยู่ที่บุคคลตามสายงานบังคับบัญชา ไม่มีการยืดหยุ่น

2. องค์กรแบบใหม่ (New Organization) พัฒนามาจากองค์กรแบบดั้งเดิม แต่มีความยืดหยุ่น มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเน้นที่ทีมงาน ข้อกำหนด รายละเอียดของงาน ให้มีความสำคัญกับทักษะและเครือข่ายงานอำนาจการตัดสินใจอยู่ที่ทีมงาน

องค์กรได้แปลเปลี่ยนเป็นองค์กรระบบเปิด (Open System) มีความยืดหยุ่นและตอบสนองการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและมีความคิดที่ว่า สิ่งแวดล้อมรอบธุรกิจมีผลกระทบต่อองค์กรของตนอยู่เวลา ดังนั้น การกำหนดจุดมุ่งหมายขององค์กรจึงมีมุมมองที่แตกต่างกันออกไป คือ มีความยอมรับในการเปลี่ยนแปลงรอบตัวมากขึ้น มิได้มุ่งมองตนเองหรือมองแค่สภาพการผลิต การขาย หรือกิจกรรมภายในองค์กรเท่านั้น และนำเอาความคิดในลักษณะนี้ไปเป็นหลักที่กำหนดโครงสร้างธุรกิจของตนขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการบังคับบัญชา การกระจายหรือการรวมอำนาจ การมีกฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติต่างๆ เพื่อให้บุคลากรได้ยึดถือในการดำเนินงานต่อไป อย่างไรก็ตามแนวคิดขององค์กรได้เปลี่ยนไป ดังตารางเปรียบเทียบดังนี้

ตาราง 1 เปรียบเทียบองค์กรแบบดั้งเดิมกับองค์กรแบบใหม่

องค์กรแบบดั้งเดิม	องค์กรแบบใหม่
1. คงสภาพเดิมอยู่กระทั่งตายตัว	1. ไม่คงที่เปลี่ยนแปลงได้ตามสภาวะแวดล้อม
2. มีกฎเกณฑ์ระเบียบไม่ยืดหยุ่น	2. ยืดหยุ่นได้
3. มุ่งเน้นทีมงาน	3. มุ่งเน้นทักษะการทำงาน
4. การถูกกำหนดโดยตำแหน่ง	4. งานถูกกำหนดโดยลักษณะงาน
5. ทำงานโดยต่างคนต่างหน้าที่	5. เน้นการทำงานเป็นทีม
6. ทำงานแบบถาวร (จ้างแบบถาวร)	6. นิยมการจ้างแบบชั่วคราว
7. เน้นการสั่งให้ลูกน้องทำตาม	7. เน้นการมีส่วนร่วม
8. การตัดสินใจใดๆ อยู่ที่ผู้จัดการ	8. พนักงานมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
9. ยึดถือระเบียบขององค์กรเป็นหลัก	9. ยึดถือลูกค้าเป็นหลัก
10. แรงงานมาจากคนแบบอย่างเดียวกัน	10. แรงงานมีความหลากหลายในชาติพันธุ์
11. กำหนดเวลาเข้า-เวลาออกของงานตายตัว	11. ไม่มีการกำหนดเวลาทำงานในแต่ละวันทำการ
12. ความสัมพันธ์ในงานเป็นไปตามสายบังคับบัญชา	12. มีความสัมพันธ์แบบแนวนอนและเครือข่าย
13. ทำงานตามเวลาที่กำหนด และทำเฉพาะในองค์กร	13. ทำงานที่ไหนเมื่อไรก็ได้ แต่ไม่สามารถติดต่อสื่อสารถึงกันได้ตลอดเวลา

ที่มา: นภาพร ชันธนาภ. (2548). การจัดการองค์กรและการบริหารธุรกิจ. หน้า 16.

ผู้บริหารหรือผู้จัดการ คือ สมาชิกขององค์กรที่ทำหน้าที่ประสานงานและประสานความร่วมมือในการทำงานของบุคลากรอื่นๆ ในองค์กรเข้าด้วยกัน

Manager: An organizational member who integrates and coordinates the work of others. ผู้บริหารหรือผู้จัดการในองค์กร สามารถแบ่งตามระดับได้ ดังนี้

1. ผู้จัดการระดับต้น (First-line Manager) ได้แก่ Supervisor หัวหน้างาน (foreman)

2. ผู้จัดการระดับกลาง (Middle Manager) ได้แก่ หัวหน้าแผนก หัวหน้าโครงการ ผู้จัดการโรงงาน หัวหน้าหน่วย, หัวหน้าส่วน

3. ผู้จัดการระดับสูง (Top Manager) ได้แก่ ผู้รับผิดชอบองค์กร ตัดสินใจในเชิงกว้าง กำหนดนโยบายและ กลยุทธ์ที่มีผลโดยรวมต่อองค์กรเช่น ประธานกรรมการบริหาร (นภาพร ชันธนาภา. 2548: 16)

การจัดการหรือการบริหาร (Management)

เป็นกระบวนการของการประสานงานและการรวบรวมกิจกรรมต่างๆ ในการทำงานของ บุคลากรเข้าด้วยกัน ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล กระบวนการดังกล่าวซึ่งเป็นหน้าที่หลักเบื้องต้นของผู้บริหารหรือการจัดการ ประกอบด้วย การวางแผน การจัดการองค์กร การชักนำ และการควบคุม

ประสิทธิภาพ (Efficiency) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยการนำเข้าและผลผลิตโดยมี เป้าหมายที่จะใช้ต้นทุนต่ำที่สุด (ต้นทุนประกอบด้วย บุคลากร เงินทุน อุปกรณ์)

ประสิทธิผล (Effectiveness) การคำนึงผลสุดท้ายของการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุ จุดมุ่งหมายขององค์กร

ผู้บริหารต้องมีความรับผิดชอบ ผู้บริหารไม่แต่จะต้องรับผิดชอบในงานของตนเองเท่านั้น ยังต้องรับผิดชอบต่อความสำเร็จโดยรวมของทีมงาน กลุ่ม ฝ่าย หรือแม้กระทั่งองค์กรในภาพรวม ด้วย การบริหารจัดการในการสนับสนุนพนักงานผู้ใต้บังคับบัญชาให้ทำงานจนบรรลุความสำเร็จนั้น ก่อให้เกิดความแตกต่างอย่างสำคัญในการปฏิบัติงานของผู้บริหารเองและรวมทั้งผลการดำเนินงาน ขององค์กรด้วย

งานหลักของผู้บริหารได้แก่การช่วยเหลือคนอื่นให้ได้ผลงานในระดับสูง Henry Mintzberg กล่าวถึงงานของผู้บริหารไว้ดังนี้ ไม่มีงานใดจะสำคัญเท่างานของผู้บริหาร ผู้ซึ่งเป็นผู้ตัดสินว่า สถาบันทางของเราจะใช้เราได้อย่างดี หรือจะทำลายซึ่งมันสมองและทรัพยากรของเราเสีย ถึงเวลาที่ จะเปลี่ยนมุมมองเก่าๆ ในการทำหน้าที่บริหารเสียใหม่ ถึงเวลาที่ต้อถึงเนื้อแท้ของการบริการ เพื่อที่จะเริ่มต้นงานที่ยากลำบากในการปรับปรุงอันเป็นนับสำคัญของผลการปฏิบัติงาน (สุดาพร กุณฑลบุตร. 2550: 14)

ผู้บริหารในทุกกิจการมักประสบปัญหาพร้อมกัน นั่นคือต้องการจัดการให้คนอื่นไม่ว่าจะเป็น บุคคลแต่ละคนหรือกลุ่มบุคคลใช้ความสามารถสติปัญญาอย่างเต็มที่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของ องค์กร นอกจากนี้ผู้บริหารจะต้องแสดงถึง “ความรับผิดชอบ” (Accountable) ต่อผลที่จะตามมาด้วย ผู้นำทีม (Team leader) จะรายงานต่อผู้บริหารให้ทราบถึงปัญหา เสนอแนะข้อผิดพลาดและ วิธีแก้ไขปัญหา ซึ่งผลงานนี้วัดได้ในแง่ของประสิทธิภาพและประสิทธิผล

งานบริการในองค์กรในยุคปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีคำใหม่ๆ ปรากฏขึ้นมา อย่างเช่น “ผู้ประสานงาน” (Coordinator) “ผู้ฝึกสอน” (Coach) และ “ผู้นำทีม” (Team leader) ซึ่ง

คำเดิมที่พบเห็นกันอยู่เป็นประจำคือ “หัวหน้างาน” (Supervisor) หรือ “ผู้บริหาร” (Manager) งานที่รับผิดชอบของบุคคลเหล่านี้ที่เกี่ยวข้องกับการสั่งการก็น้อยลง แต่จะเป็นการส่งเสริมมากกว่าในอดีต เพราะโลกทุกวันนี้ผลปฏิบัติงานที่อยู่ในระดับสูงได้แก่การให้คุณค่า และส่งเสริมทุนมนุษย์ (Human capital) อย่างแท้จริงเท่านั้น โลกยุคใหม่ไม่ต้องการคนที่นั่งอยู่ในห้องและคอยสั่งการอีกต่อไป ผู้บริหารที่ดีคือผู้ที่ได้รับข่าวสารอย่างดีเกี่ยวกับความต้องการของผู้ อยู่ใต้บังคับบัญชา และส่งเสริมฝึกทักษะและความสามารถในการปฏิบัติงาน สร้างสภาพแวดล้อมในการทำงานและที่ทำงาน

หน้าที่ของผู้บริหารการจัดการ เป็นงานของผู้จัดการมีดังนี้

การวางแผน (Planning) เป็นการกำหนดเป้าหมาย การกำหนดกลยุทธ์ และการจัดทำแผนงานเพื่อให้ประสบความสำเร็จและลดความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้น

การจัดองค์กร (Organizing) เป็นการกำหนดภารกิจของงานที่ต้องทำ กำหนดว่าใครเป็นผู้ปฏิบัติภารกิจนั้น และกำหนดผู้รับชอบ

การชักนำ (Leading) เป็นการนำและจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชา การกำหนดทิศทาง การเลือกช่องทางการสื่อสารที่ได้ประสิทธิภาพที่สุด ขจัดความขัดแย้ง หรือกระตุ้นในพนักงานปฏิบัติงานได้อย่างเต็มศักยภาพ

การควบคุม (Controlling) เป็นกำกับดูแลกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้แน่ใจว่ากิจกรรมนั้นสัมฤทธิ์ผลตามแผนงานที่ได้วางไว้

กระบวนการจัดการ (Management Process) เป็นการตัดสินใจและการปฏิบัติอันต่อเนื่องซึ่งเป็นภาระหน้าที่ของผู้บริหาร

องค์กรในฐานะระบบ (Organization As Systems)

องค์กรเป็นระบบที่ประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทำหน้าที่ประสานสอดคล้องกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน องค์กรเป็นระบบเปิดที่มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมโดยรอบตั้งแต่การเริ่มของกระบวนการจากการนำทรัพยากร เพื่อแปรสภาพออกมาเป็นผลผลิต ผลิตภัณฑ์ หรือสินค้าตอบสนองความต้องการของลูกค้า ลูกค้ามีบทบาทสำคัญมากเป็นข้อมูลป้อนกลับจากสภาวะแวดล้อมบอกให้องค์กรทราบถึงการประกอบกิจการว่าประสบความสำเร็จหรือไม่

การดำเนินงานขององค์กร

ระบบการบริหาร (Managing Systems) แบ่งออกเป็น 2 ระบบดังนี้

1. ระบบปิด (Closed systems) เป็นระบบที่ไม่ได้รับผลกระทบจากภายนอก และไม่มีปฏิกริยาต่อสภาพแวดล้อม

2. ระบบเปิด (Open systems) เป็นระบบที่ได้รับผลกระทบจากภายนอก และมีปฏิริยาต่อสภาพแวดล้อม กล่าวคือ ทรัพยากร และลูกค้าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในองค์กระบบเปิด จะต้องมีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และลูกค้าได้บริโภคอย่างดีที่สุด การสร้างคุณค่า (Value creation) เป็นเรื่องสำคัญในการดำเนินกิจกรรมใดใด องค์กรควรสร้างคุณค่าเพิ่มขึ้นจากต้นทุนของปัจจัย สร้างความมั่นคงให้กับสังคม

ประวัติความเป็นมาการบริหารจัดการ

สุตาพร กุณฑลบุตร (2550: 7) ได้กล่าวว่า ระยะเวลาที่เริ่มต้นตั้งแต่คนรู้จักการร่วมกำลังกันทำงาน ยังไม่มีการศึกษาหลักหรือความรู้ทางด้านการบริหารจัดการ ยังเป็นสังคมโบราณ ใครก็ตามที่มีตำแหน่งอำนาจแล้ว ก็ยังคงเป็นกันอย่างต่อเนื่องในเครือญาติ และเป็นอำนาจเบ็ดเสร็จ และยังคงเป็นชนกลุ่มน้อยทำให้ปกครองได้ง่าย จนต่อมาเริ่มเป็นชนกลุ่มใหญ่จึงเกิดเป็นสังคมที่มีคนมากมายจึงเริ่มมีการจัดการวางแผนการทำงาน

อาตาม สมิท (Adam Smith. 1776) นักเศรษฐศาสตร์ ชาวอังกฤษ ในยุคคลาสสิก (ปี ค.ศ. 1776) ได้เสนอแนวคิดในเรื่อง หลักการแบ่งงานกันทำ (Division of Labour) ตามความถนัด เพียงอย่างเดียวคนเดียว ซึ่งเมื่อปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานานจนเกิดเป็นความชำนาญนำไปสู่การเพิ่มปริมาณผลผลิตต่อมาเมื่อมีการปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 องค์กรมีขนาดใหญ่มากขึ้น การผลิตเปลี่ยนจากสภาพจากที่ทำกันภายในครัวเรือนมาเป็นโรงงาน มีการใช้เครื่องจักรกลมาแทนแรงงานคน และในคริสต์ศตวรรษที่ 19 สภาพขององค์กรการธุรกิจในรูปแบบบริษัทจึงกำเนิดขึ้น แต่ความก้าวหน้าทางวิชาการบริหารจัดการยังไม่เจริญเท่าที่ควร และยังคงแยกจากกันไม่ได้ การศึกษาคาบเกี่ยวกันเป็นศาสตร์ผสม จนมีการศึกษาทฤษฎีการบริหารจัดการเชิงวิทยาศาสตร์จึงได้กำเนิดขึ้น

มุ่งเน้นความสำคัญของปัจจัยด้านพฤติกรรมของมนุษย์ต่อองค์กรและการบรรลุเป้าหมายขององค์กร และเปลี่ยนแปลงความคิดเป็นจากการที่คิดว่ามนุษย์กับเครื่องจักรไม่มีความแตกต่างกัน แต่จริงแล้วมนุษย์มีความรู้สึกและสามารถพัฒนาได้แต่ต้องตรงจุด

องค์กรที่มีการปรับเปลี่ยนและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

(Continually Learning and Adaptive Organization)

องค์กรที่มีการเรียนรู้และปรับตัวอย่างต่อเนื่อง ในแนวคิดจัดการของนักวิชาการรุ่นเก่า ในปัจจุบันไม่มีแล้ว เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม นวัตกรรม คอมพิวเตอร์และ IT การตลาด การผันผวนของอัตราการแลกเปลี่ยนเงินตรา รวมถึงการแข่งขันอย่างรุนแรง ทำให้แนวความคิดเดิมไม่เหมาะสมอีกต่อไป

องค์กรที่จะประสบความสำเร็จในศตวรรษที่ 12 จะต้องจัดองค์ให้มีการยืดหยุ่นและมีความสามารถเรียนรู้และตอบสนองได้อย่างรวดเร็ว และมีผู้นำที่มีความฉลาด ต่อสู้กับความท้าทาย

ได้ นำความรู้ขององค์กรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ เกิดประสิทธิภาพอย่างมหาศาล และทำให้เกิดการปฏิบัติเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง

การเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและการปรับตัวขององค์กรเพื่อเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงวิธีในการทำงาน ผู้บริหารองค์กรมีบทบาทสำคัญในการวางแผน การจัดการองค์กรสร้างแรงจูงใจ และให้คำปรึกษาแนะนำ ควบคุมการผลิต และกระบวนการอันเป็นปัจจัยการผลิต ได้แก่ แรงงาน วัตถุดิบ ตั้งแต่ปัจจัยการนำเข้า (Inputs) อันได้แก่ บุคคลกร เทคโนโลยี เงินทุน อุปกรณ์ วัตถุดิบ และข้อมูล

หลักการการจัดการ 4M

หลักบริหาร 4M-Man-Money-Material-Management

1. Man การบริหารกำลังคน จะใช้คนอย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลกับงานให้มากที่สุด
2. Money การบริหารเงิน จะจัดสรรเงินอย่างไรให้จ่ายต้นทุนน้อยที่สุดและให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล
3. Material การบริหารวัสดุในการดำเนินงาน จะทำอย่างไรให้สิ้นเปลืองน้อยที่สุด หรือเกิดประโยชน์สูงสุด
4. Management การจัดการ คือกระบวนการจัดการบริหารควบคุมเพื่อให้งานทั้งหมดเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างเต็มที่

M ที่สำคัญที่สุดคือ Man (คน) เพราะสามารถหาเครื่องจักร หาเงินและวัสดุมาให้ได้ หากเราทำให้คนนั้นเป็นคนดีที่ถูกต้องแล้ว เชื่อแน่ว่าจะบริหารงานได้สำเร็จสมประสงค์ คนดีที่ถูกต้องนี้คือ ต้องเป็นคนดีและคนเก่งด้วย

การสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น และปราชญ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับบุคลากร ช่าง และสมาชิกภายในชุมชนเพื่อองค์กรที่เข้มแข็ง และเมื่อชุมชนเข้มแข็ง ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาจะมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง (สุตาพร กุณฑลบุตร.2550: 7)

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วันที่ สาดราคม นิโบล เดชาติวงศ์ และรุ่งอรุณ ศิริพันธ์ (2526) ได้ศึกษาวิธีผลิตกระดาษจากเยื่อที่มีอายุ 1, 2 และ 3 ปี เพื่อศึกษาคุณสมบัติของเยื่อกระดาษที่ผลิตด้วยวิธีเคมีคัล โดยใช้ส่วนที่เป็นเปลือกสาล้านๆ ส่วนที่เป็นเนื้อไม้สาล้านๆ และใช้ทั้งต้นกับเปลือกของสาปนกัน ผลการทดลองพบว่า สาที่มีอายุ 3 ปี ให้ปริมาณของเยื่อสูงสุด เยื่อสาที่มีอายุได้ 2 ปี มีคุณภาพดีที่สุด ปริมาณและคุณภาพของเยื่อที่ผลิตจากสาทั้งต้น และส่วนที่เป็นเนื้อไม้สาล้านๆ แตกต่างกันเล็กน้อย เยื่อที่ผลิตจากเปลือกสามีความเหนียวมากโดยเฉพาะการต้านทานแรงฉีกขาดสูงมาก อาจ

เหมาะสมสำหรับการทำกระดาษบางชนิดพิเศษได้ และจากการทดลองยังพบว่าเยื่อสาที่มีอายุน้อย เมื่อฟอกเยื่อแล้ว จะมีความขาวสูงกว่าเยื่อสาที่อายุมาก

ไชยยศ เพชรบูรณ์ (2526) ได้ทดลองปลูกต้นสาเพื่อดูการเจริญเติบโตและปริมาณการเก็บเกี่ยวในสภาพฝนแล้งที่สถานีทดลองพืชไร่อุทอง พ.ศ. 2525 ได้ผลการทดลองดังนี้ ต้นสาอายุ 1 ปี จะมีความสูง 2.67 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางของทรงดุ่ม 4.17 เมตร เส้นผ่าศูนย์กลางของลำต้น 5.60 เมตร มีกิ่งใหญ่ 2.27 กิ่ง เส้นผ่าศูนย์กลางกิ่ง 3.74 เซนติเมตร ได้น้ำหนักของเปลือกแห้ง 246.56 กรัม ได้น้ำหนักของแกนแห้ง 1570 กรัม คิดเป็นร้อยละของน้ำหนักเปลือกแห้งต่อน้ำหนักเปลือกสดเท่ากับ 6.76 จากการวิจัยยังพบอีกว่า หากปล่อยให้ต้นสามีอายุได้ 3 ปี ขึ้นไปแนวโน้มว่าอัตราส่วนระหว่างเปลือกต่อแกนลดลง

อนุชาติ มาชนะสารวุฒิ (2532) การศึกษาคุณภาพของชุดผ้าตัดที่ทำด้วยกระดาษสาที่ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยมีจุดประสงค์ที่จะสร้างชุดผ้าตัดชนิดใช้ครั้งเดียวทิ้ง (Disposable) มีประโยชน์มากเพราะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซักกรีดทำความสะอาด และที่สำคัญ ไม่มีการเสี่ยงในการติดเชื้อในกลุ่มเจ้าหน้าที่ทำความสะอาดซักกรีด ทำให้ควบคุมโรคติดเชื้อได้ง่าย สะดวกและปลอดภัย ผลการวิจัยพบว่า มีความเหมาะสมสำหรับการผ่าตัดเล็ก ๆ ได้ดีมาก เพราะใส่สบาย ไม่ร้อน เบา ป้องกันการติดเชื้อได้เด็ดขาด แต่ไม่ควรใช้ทำการผ่าตัดใหญ่ เช่น การผ่าตัดช่องท้อง เพราะจะเปื่อยเมื่อถูกน้ำเล็ดนานๆ ควรปรับปรุงการตัดเย็บตามตะเข็บให้แข็งแรงมากกว่านี้ ใช้ทำที่ควดจุ่มก (Mash) ยังไม่ได้เพราะมีกลิ่นและควรรย้อมสีเขียวสำหรับใช้กับห้องผ่าตัด

นัยนา นิยมวัน และคณะ (2537) ผลการศึกษาเรื่องการปลูกส้านสรุปได้ว่า การขยายพันธุ์ด้วยการเพาะเมล็ดจะมีรากที่แข็งแรงสม่ำเสมอเหมาะสำหรับการปลูกในเชิงการค้า ระยะการปลูกจากการทดลองไม่มีผลต่อการเจริญเติบโตของต้นสา อายุของกิ่งสาที่เหมาะสมคือ 1 ปี ในการตัดครั้งแรก ผลผลิตเส้นใยสาแห้งเพียง 30.4 กิโลกรัมต่อไร่ การลอกเปลือกสาเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบสำหรับผลิตกระดาษ ควรใช้วิธีหนึ่งกิ่งสด ซึ่งจะทำให้ได้เส้นใยที่ขาวสะอาด ไม่มียางไม่ตากแห้งแล้วไม่มีเชื้อรา เก็บไว้ได้นาน เมื่อนำไปต้มจะได้เยื่อขาวสะอาด

อัญชลี โสมดี (2553) การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมสาขากกระดาษของจังหวัดเชียงใหม่มีวัตถุประสงค์ที่จะพัฒนาสินค้าท้องถิ่นสู่มาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชนและท้องถิ่นโดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้คือเพื่อศึกษาริบทและศักยภาพภูมิปัญญาท้องถิ่นหัตถกรรมสาขางานกระดาษในจังหวัดเชียงใหม่วิเคราะห์ความสอดคล้องปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและเพื่อสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นงานหัตถกรรมสาขากกระดาษในจังหวัดเชียงใหม่เป็นการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ในระดับท้องถิ่นระดับชุมชนระดับประเทศสู่สากลโดยได้ทำการสุ่มตัวอย่างทั้งหมด 10 กลุ่ม

สุมาลี เอกชนนิยม (2553) ศักยภาพของกระดาษในงานจิตรกรรม เพื่อศึกษาผลการระบายสีน้ำด้วยกลวิธีต่างๆ บนกระดาษสา ศึกษาศักยภาพของกระดาษสาที่ผลิตในระบบอุตสาหกรรมแบบครัวเรือน คุณลักษณะของกระดาษสาในด้านการดูดซับสี ความทนทานต่อการยัด

เกาะของผงสีและการขึ้นราสนิมและเชื้อราอื่นๆ บนกระดาษสา และเพื่อสร้างงานจิตรกรรมที่แสดงอัตลักษณ์ของผู้วิจัย ด้วยการผสมผสานสีอวสตุอื่นและกลวิธีระบายสีน้ำบนกระดาษสา

ดูท และคณะ (Dharm Dutt; et al. 2005) สถาบันเทคโนโลยีแห่งอินเดียหรือคักีภาควิชาเทคโนโลยีการกระดาษ Saharanpur วิทยาเขต Saharanpur (อินเดีย) ศึกษาเรื่องการพัฒนากระดาษสาจากต้นไม้สนเพื่องานศิลปะ เนื่องจากในอินเดียสภาพภูมิอากาศแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาคกระดาษสาควรมีความแข็งแรงเพียงพอในเชิงกลโดยศึกษาถึงคุณสมบัติของเส้นใยความแข็งแรงของเนื้อไม้ คุณสมบัติเชิงกล การทนต่อการพับ การฉีกขาด

บทที่ 3

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

งานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา: กรณีศึกษาหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” มุ่งหมายศึกษาเพื่อทราบภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญากระบวนการการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ในด้านต่างๆ ดังนี้

1. การศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ศึกษากระบวนการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
2. การศึกษากระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา เพื่อให้ทราบแนวทางของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา มีการปรับตัวในการบริหารจัดการ เพื่อให้มีการบริหารจัดการองค์กรอย่างเป็นระบบ

วิธีการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา: กรณีศึกษาหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งหมายศึกษาภูมิปัญญากระบวนการผลิต การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา และกระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ดังนั้นจึงเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยมีขั้นตอนดังนี้

1. การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูลถูกเลือกจากบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา และสมาชิกภายในชุมชนที่มีส่วนรวมมากที่สุด โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักนี้ได้ใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) ซึ่งเป็นวิธีการที่จะกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้

ข้อมูลไว้อย่างกว้างๆ ก่อนตามกรอบแนวคิดของงานวิจัย การเก็บข้อมูลจากประธานกลุ่ม ช่างสมาชิกรายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา จำนวน 10 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. **แบบสัมภาษณ์** เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกซึ่งสร้างขึ้นสำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักมีขั้นตอนการสร้าง ดังนี้

1.1 ศึกษาขั้นตอนการสร้างแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารต่างๆ และงานวิจัยเชิงคุณภาพ

1.2 รวบรวมประเด็นในการสัมภาษณ์ให้ครอบคลุมกรอบแนวคิดการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 ประวัติผู้นำกลุ่ม/ผู้ถ่ายทอดความรู้/ช่างภายในกลุ่ม/สมาชิกกลุ่ม

1.2.2 กระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

1.2.3 การถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ของช่างสู่ช่างรุ่นใหม่

1.2.4 ข้อมูลกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

1.3 นำโครงร่างแบบสัมภาษณ์ ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ตรวจสอบแก้ไขเพิ่มเติมโดยอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบแก้ไขด้านเนื้อหาและการใช้ภาษา เพื่อให้ชัดเจนและตรงตามวัตถุประสงค์

1.4 นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น ไปปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสม และนำมาปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

1.5 นำแบบสัมภาษณ์ที่สมบูรณ์ไปใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก

2. **แบบสังเกต** เป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมมีขั้นตอนการสร้าง ดังนี้

2.1 ศึกษาขั้นตอนการสร้างแบบสังเกต ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากเอกสารต่างๆ และงานวิจัยเชิงคุณภาพ

2.2 รวบรวมประเด็นในการสังเกตให้ครอบคลุมกรอบแนวคิดการวิจัยและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.2.1 เพื่อสังเกตการตอบคำถามของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพปัญหาและอุปสรรคในกระบวนการผลิต

2.2.2 เพื่อสังเกตการตอบคำถามของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้

2.2.3 เพื่อสังเกตการตอบคำถามของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.3 นำโครงสร้างแบบสังเกตที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ตรวจสอบแก้ไขเพิ่มเติมโดยอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ เพื่อตรวจสอบแก้ไขด้านเนื้อหาและการใช้ภาษา เพื่อให้ชัดเจนและตรงตามวัตถุประสงค์

2.4 นำแบบสังเกตที่สร้างขึ้นไปปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและเหมาะสม และนำมาปรับปรุงแก้ไขตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

2.5 นำแบบสังเกตที่สมบูรณ์ไปใช้ในการสังเกตผู้ให้ข้อมูลหลัก

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากประธานกลุ่ม ช่าง สมาชิกภายในกลุ่ม โดยการสร้างความคุ้นเคยและการพูดคุยอย่างเป็นกันเอง ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประสบการณ์จริง ในการสนทนานั้นผู้วิจัยจะเริ่มขออนุญาตในการบันทึกภาพและเสียง ในการพูดคุยตามสภาพทั่วไป ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา องค์ความรู้ (Knowledge) การทำมาหากิน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษา ประสบการณ์ในปัจจุบัน และเรื่องราวที่เป็นความทรงจำในอดีตที่ผ่านมา ในการสนทนาจะอาศัยแนวคำถาม (Guideline) ซึ่งจะครอบคลุมถึงวิถีโดยทั่วไป ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม วิถีชีวิต ความเชื่อ

ในการคลี่คลายปมปัญหา มีเจตจำนงที่อยู่เบื้องหลังระบบความคิด หรือทัศนคติ ภูมิปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ในด้านภูมิปัญญาการเลือกวัสดุภูมิปัญญากระบวนการการผลิต การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา เพื่อเผยให้เห็นระบบความสัมพันธ์ในวิถีชีวิต การปรับตัวต่อเศรษฐกิจระบบแนวคิดทุนนิยมที่เข้ามา เพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรอง โดยการบริหารจัดการในชุมชนของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาให้เข้มแข็ง และแสวงหาแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่เหมาะสมและยั่งยืน

เนื่องจากงานวิจัยนี้ต้องการข้อมูลที่อธิบายที่เกิดขึ้นในอดีตสืบย้อนหลัง ดังนั้นจึงเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก(In-depth Interview) โฉนการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่สามารถบอกเล่าถึงสิ่งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้อย่างละเอียด และสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และสามารถถ่ายทอดได้อย่างชัดเจน ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชน ประธานของกลุ่ม ช่าง รวมถึงสมาชิกภายในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์สอดคล้องกับปัญหาและวัตถุประสงค์ในการวิจัย การรวบรวมข้อมูลประวัติความเป็นมาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาเกี่ยวกับภูมิปัญญากระบวนการการผลิต การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสืบค้นคว้าข้อมูลหลากหลายด้านเพื่อการศึกษาข้อมูลได้อย่างครบถ้วน และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง

วิธีการศึกษา

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูล

1.1 จากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) ศึกษาเอกสาร งานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับ ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ข้อมูลจังหวัดเชียงใหม่ อำเภอสันกำแพง และวิถีชีวิต ความเชื่อ อาชีพ การทำมาหากิน ความเป็นอยู่ คุณค่าความงามที่แทรกแนวคิดในการสร้างสรรค์ ภูมิปัญญา กระบวนการการผลิต การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา และบริหารจัดการ

1.2 จากข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างประชากรใน ประเด็นของวิถีชีวิตชุมชน ภูมิปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ในด้านภูมิปัญญา การเลือกวัสดุ ภูมิปัญญากระบวนการสร้างสรรค์ การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก(In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Information) ประธานกลุ่ม ช่างและสมาชิกภายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา และสังเกต แบบมีส่วนร่วม เกี่ยวกับกระบวนการการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา การสืบทอดภูมิปัญญา ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

2. เก็บรวบรวมข้อมูล โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศิลปหัตถกรรมกระดาษสาบ้าน ต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ และบันทึกเสียง ตลอดจน ถ่ายภาพขั้นตอนกรรมวิธีการผลิตภูมิปัญญากระบวนการการผลิต การสืบทอดภูมิปัญญา ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา และบริหารจัดการ

3. จัดทำข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูล และจากเอกสารที่เกี่ยวข้องมา ศึกษา ตรวจสอบ โดยจำแนกตามประเด็นขอบเขตด้านเนื้อหา

4. ไขว้วิเคราะห์ข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นขอบเขตด้านเนื้อหา

5. ชั้นเสนอผลการศึกษาค้นคว้า เสนอผลการศึกษาค้นคว้าด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

4. การประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ทางด้านการสืบทอดภูมิปัญญากระบวนการ ผลิต และกระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา การวิเคราะห์ เนื้อหาจำเป็นต้องศึกษาทั้งในด้านเอกสาร งานวิจัย และด้านข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของผู้ที่มีส่วน เกี่ยวข้อง ในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา เพื่อแสวงหาคำตอบของปัญหาการวิจัยได้อย่าง ครบถ้วน

ด้านเอกสาร การศึกษาจากข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย หนังสือ ทั้งในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสารสนเทศ

ด้านข้อมูลจากการถอดความจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับบริบท สังเกตแบบมีส่วนร่วม เกี่ยวกับวิถีชีวิตความสัมพันธ์ทางสังคม แนวคิด ความเชื่อ คุณค่าความงาม องค์ความรู้ ภูมิ

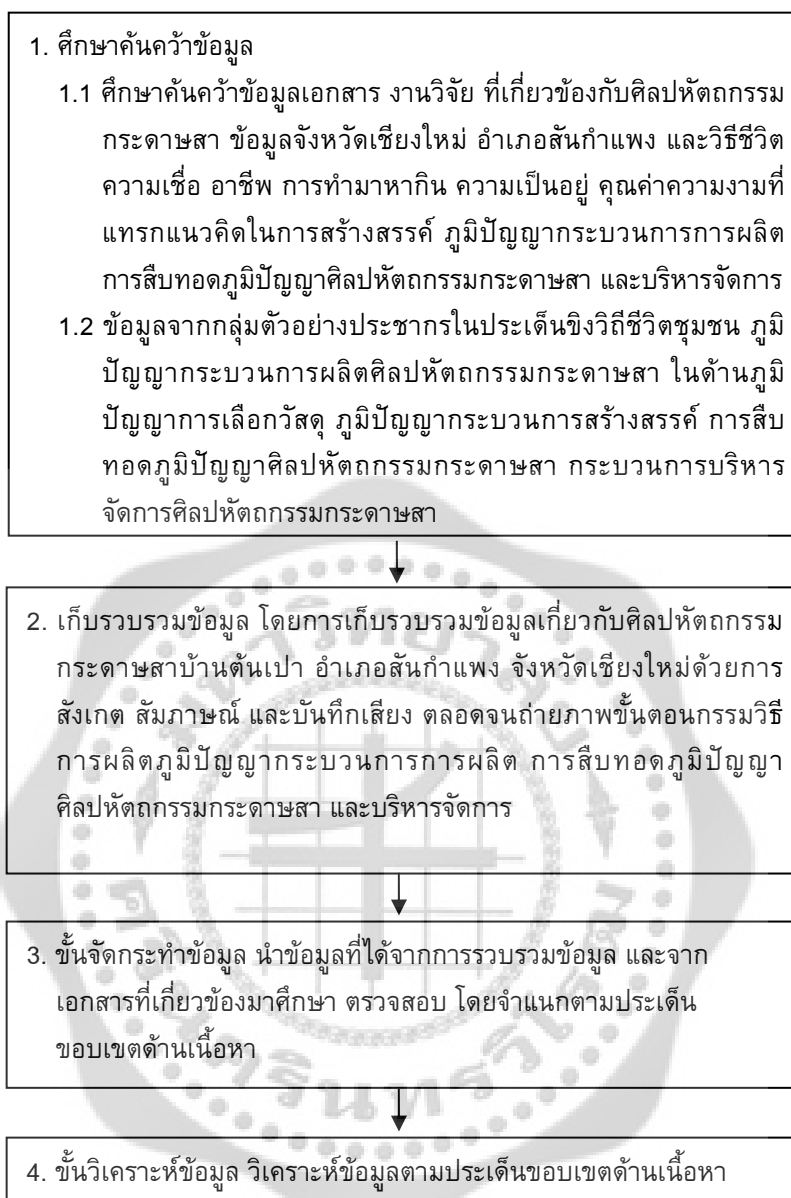
ปัญหาท้องถิ่น ทางด้านภูมิปัญญากระบวนการผลิต การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา และกระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

การวิเคราะห์โดยนำข้อมูลที่เก็บจากบันทึกภาคสนาม การศึกษาข้อมูลจากพื้นที่จริงมาเรียบเรียงลำดับขั้นตอน และการจัดหมวดหมู่ข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ตามปัญหาให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งกำหนดเนื้อหาในการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

1. การศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดกระบวนการผลิตภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา
2. การศึกษากระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา

5. วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

งานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา: กรณีศึกษาหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งหมายศึกษาภูมิปัญญา การสืบทอดกระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา และกระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ดังนั้นจึงเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยมีขั้นตอนดังนี้

ภาพประกอบ 2 วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการลงพื้นที่สำรวจและเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า

1. การศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดกระบวนการผลิตภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่ผู้วิจัยได้ไปศึกษา ณ กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีรากฐานมาอย่างยาวนาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่อยู่ในชุมชนชาวล้านนาสืบตั้งแต่บรรพบุรุษมาหลายศตวรรษ สืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาผ่านวิถีชุมชน และสังคมที่เปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบัน

เนื่องจากวัฒนธรรมในภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนใหญ่ใช้กระดาษสาในการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณีมาเป็นเวลาช้านาน กระดาษสาที่ใช้บันทึกดังกล่าวเรียกเป็นภาษาพื้นเมืองว่า “ป๊อบสา” อีกทั้งยังมีการใช้กระดาษสาเพื่อผลิตของใช้ต่างๆ ทั้งใช้ในชีวิตประจำวันและใช้ในเทศกาลประเพณี เช่น ว่าว รม และ ตุ้ง สำหรับหมู่บ้านต้นเปาเป็นหมู่บ้านหลักที่ผลิตกระดาษสาเป็นเวลากว่าร้อยปี เป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นมาเรื่องราวและวิถีชีวิตเป็นจุดขายเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวได้ นอกเหนือจากการมีหัตถกรรมกระดาษสาครบวงจรอย่างเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

หมู่บ้านต้นเปาเป็นหมู่บ้านที่ 1 ของตำบลอาจเป็นเพราะเป็นหมู่บ้านแรกที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองหรือเวียงจึงเป็นหมู่บ้านแรกของตำบลตั้งอยู่กิโลเมตรที่ 9 ของถนนสายเชียงใหม่-สันกำแพงห่างจากตัวเมืองประมาณ 8 กิโลเมตรเท่านั้นหมู่บ้านต้นเปาเป็นหมู่บ้านหัตถกรรมและเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวของตำบลอีกหมู่บ้านหนึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการทำกระดาษสาและการผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษสาบ้านต้นเปาเป็นหมู่บ้านแห่งแรกของประเทศไทยที่ยึดการทำกระดาษสาเป็นอาชีพหลักได้รับการอนุรักษ์สืบทอดกันมาโดยใช้ภูมิปัญญาจากอาชีพหัตถกรรมในครัวเรือนกลายเป็นอาชีพอุตสาหกรรมของชาวบ้านลูกหลานควรอนุรักษ์มิให้สูญหายไปและเป็นอาชีพที่ลูกหลานควรตระหนักและหวงแหนรักษาอาชีพที่ทำด้วยมือให้อยู่อย่างยั่งยืนสืบไป

กว่าจะมาถึงวันนี้องค์ความรู้ภูมิปัญญาถูกทดลองพัฒนาและนำมาสังสมประสบการณ์ตรงจากการผลิตสร้างสรรค์จากรุ่นสู่รุ่นถ่ายทอดเคล็ดลับประสบการณ์คิดค้นเทคนิคใหม่ๆ รวมถึงใช้จินตนาการความคิดสร้างสรรค์ในการพัฒนาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา หนึ่งในกระบวนการสำคัญคือการคัดเลือกวัตถุดิบวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการสร้างศิลปหัตถกรรมกระดาษสาถูกบอกต่อและสืบทอดกันมาเป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาจากการศึกษาพบว่า

1.1 การเลือกวัสดุ

การทำหัตถกรรมกระดาษสา วัตถุดิบหลักที่สำคัญคือปอสา ซึ่งเป็นวัสดุทางธรรมชาติปอสา (paper mulberry: *Broussonetia papyrifera* Vent.) เป็นพืชที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์เป็นวัตถุดิบในการผลิตเยื่อและกระดาษด้านหัตถกรรมส่วนที่ใช้ประโยชน์คือส่วนที่เป็นเปลือกเส้นใยปอสาที่มีความมันเงางามและนุ่มเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว

กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ วัตถุดิบต้นสาที่ใช้ในการผลิตนั้น ตอนแรกก็รับซื้อมาจากหมู่บ้านที่อยู่ชุมชน และจังหวัดใกล้เคียง อย่างไรก็ตามก็ยังไม่พอ ต้นสาที่ขึ้นตามธรรมชาติในประเทศมีปริมาณลดน้อยลง จึงต้องมีการสั่งซื้อจากลาวด้วย ประกอบกับคนที่จะมาตัดต้นสาปัจจุบันหายากมากขึ้น และต้นสาตามธรรมชาติก็หายาก จึงทำไร่ปลูกต้นสาขึ้นที่เขตแม่สาย จังหวัดเชียงรายและจังหวัดใกล้เคียง โดยจ้างแรงงานท้องถิ่นให้ดูแลเพื่อรับรองการผลิตในวันข้างหน้า (ฟองคำ หล้าปินตา. 2555: สัมภาษณ์)

ปอสาเจริญเติบโตได้ดี และรวดเร็วในสภาพพื้นที่ และสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม คือ พื้นที่ดินร่วนซุยมีความอุดมสมบูรณ์สูง สภาพอากาศมีความชื้นสูง เนื่องจากปากใบปอสามีขนาดค่อนข้างใหญ่ มีอัตราการคายน้ำสูง อย่างไรก็ตามในสภาพความชื้นต่ำปอสาที่เจริญเติบโตอยู่ได้ แต่ใบจะมีขนาดเล็กลง และเจริญเติบโตช้า แหล่งผลิตปอสา โดยทั่วไปส่วนใหญ่เป็นการตัดเก็บเกี่ยวจากต้นที่ขึ้นเองอยู่ตามธรรมชาติ แหล่งที่มีการตัดและลอกเปลือกปอสาจำนวนมากอยู่ทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปอสาที่ใช้ในประเทศขณะนี้ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตที่ได้จากธรรมชาติจะมีการตัดปอสาจำนวนมากในช่วงเดือนมีนาคม-พฤศจิกายน ซึ่งอยู่ในช่วงฤดูฝนถึงฤดูหนาว ตอปอสาจะแตกกิ่งใหม่ เมื่อมีฝนเพียงพอและสามารถลอกเปลือกได้ง่ายสำหรับในช่วงเดือนธันวาคม-กุมภาพันธ์ ก็มีการตัดเปลือกเปลือกปอสาขายกันบ้างแต่มีปริมาณน้อยโดยทั่วไปเกษตรกรจะเก็บเกี่ยวปอสาเพื่อลอกเปลือกขาย ทำกัน 2 วิธี ได้แก่ 1. การตัดปอสาทั้งต้นที่แตกออกจากพื้นดิน โดยตัดสูงจากพื้นดินประมาณ 30-50 เซนติเมตร หรืออาจใช้วิธีตัดกิ่งที่มีขนาดตามต้องการ ซึ่งเป็นการตัดกิ่งจากต้นปอสาขนาดใหญ่ที่มีอายุมาก ๆ แต่การตัดกิ่งปัก ไม่นิยมเหมือนการตัดลำต้น เพราะลอกเปลือกยากและขาดง่ายกว่าการลอกจากลำต้น 2. ลอกเอาเฉพาะเปลือกโดยไม่ตัดต้น ส่วนใหญ่ใช้ลอกเปลือกต้นปอสาขนาดใหญ่ ที่มีอายุประมาณ 10-15 ปี ขึ้นไปมักได้เลือกหนาและแข็ง ใช้ทำกระดาษได้คุณภาพไม่ดีสำหรับการเก็บเกี่ยวปอสาในสภาพแปลงปลูกเพื่อผลิตเปลือก ควรเก็บเกี่ยวในช่วงที่ดินมีความชื้นสูง เพื่อลดอัตราการตายของต้นต่อหลังการเก็บเกี่ยว หลังจากตัดต้นปอสาในครั้งแรกแล้ว สามารถทำการเก็บเกี่ยวต่อไปได้เรื่อย ๆ โดยไม่ต้องปลูกใหม่ ซึ่งจะเก็บเกี่ยวได้ประมาณปีละ 2-3 ครั้ง ขึ้นอยู่กับสภาพดิน และความชื้นของแปลงปลูก ช่วงเก็บเกี่ยวประมาณต้นฤดูฝน และปลายฤดูฝน เมื่อตัดต้นปอสาแล้ว ปอสาสามารถแตกกิ่งใหม่ได้ประมาณ 5-10 กิ่งต่อตอ และควรมีการตัดแต่งกิ่งให้เหมาะสมเพื่อให้ได้ปอสาที่มีคุณภาพและเยื่อใยสูงสุด

เปลือกปอสาแบ่งออกเป็น 2 ชั้นคือเปลือกนอกและเปลือกในเปลือกในปอสาเป็นส่วนที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์การแยกเปลือกในปอสาออกจากเปลือกนอกและแกนทำได้ในช่วงเวลาที่จำกัดคือช่วงที่มีความชื้นในดินสูงอากาศมีความชื้นสัมพัทธ์สูงและในขณะเดียวกันเปลือกปอสาต้องการแสงแดดมาช่วยทำให้เปลือกปอสาแห้งอย่างรวดเร็วการลอกเปลือกจึงทำได้เฉพาะในต้นฤดูฝนและปลายฤดูฝนเท่านั้น

วิธีการลอกเปลือกที่พบมี 2 วิธีคือการลอกเปลือกสดหลังจากตัดกิ่งปอสาออกจากต้นแล้วให้ตัดส่วนที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางต่ำกว่า 1 นิ้วทิ้งแล้วตัดกิ่งข้างออกให้ชิดลำต้นแล้วจึงใช้มีดกรีดปลายด้านใดด้านหนึ่งเป็นแนวตั้ง 1-4 แนวแล้วใช้มือดึงเส้นปอสาออกจากแกนต้นเกษตรกรนิยมแยกเปลือกนอกและเปลือกในออกจากแกนต้นแล้วทิ้งแกนของต้นไว้บริเวณที่ตัดหลังจากนั้นทำการมัดเปลือกให้แน่นเป็นมัดๆ และทำการขนย้ายกลับไปบ้านพักเพื่อทำการลอกเปลือกนอกออกจากเปลือกในชั้นตอนที่ 2 เป็นการลอกเปลือกนอกออกจากเปลือกในกระทำโดยใช้มีดขูดผิวชั้นนอกเพียงเล็กน้อยพอเป็นแนวเปิดพอแล้วใช้มือแกะแนวเปิดดึงเปลือกนอกออกไปการลอกวิธีนี้เป็นวิธีที่ดีที่สุด

การลอกเปลือกสุกหลังจากตัดกิ่งปอสาออกจากต้นแล้วให้ตัดส่วนที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางต่ำกว่า 1 นิ้วทิ้งแล้วตัดกิ่งข้างออกให้ชิดลำต้นแล้วจึงตัดเป็นท่อนๆ ที่พอเหมาะกับหม้อหนึ่งก่อนที่จะทำการลอกนำกิ่งมาลงในไอน้ำเดือดประมาณ 15 - 30 นาทีจากนั้นทำการลอกเหมือนวิธีลอกสดซึ่งจะลอกง่ายแต่มีต้นทุนสูงเหมาะสำหรับฤดูกาลที่ลอกยากเช่นฤดูแล้งเป็นต้น

ในปัจจุบันไม่พบการลอกโดยวิธีเผาหรือย่างและการลอกโดยวิธีทุบเปลือกแล้วการลอกเปลือกจะต้องลอกเปลือกนอกออกให้หมดการที่เปลือกนอกติดอยู่ที่เปลือกในจะทำให้เปลือกปอสาถูกจัดอยู่ในเกรดที่ต่ำลงเนื่องจากกระบวนการต้มเยื่อไม่สามารถกำจัดเปลือกนอกออกได้เปลือกในปอสาที่ผ่านกระบวนการลอกและได้การตากในแดดจัดทันทีจะมีสีขาวนวลกระบวนการลอกเปลือกต้องกระทำให้เสร็จสิ้นภายในตอนกลางวันการลอกเปลือกข้ามวันมีผลทำให้เปลือกปอเปลี่ยนแปลงโดยโดยการเก็บมัดเปลือกปอสาในถุงพลาสติกหรือถังที่มีผ้าพลาสติกปิดมิดชิดโดยถือหลักให้อากาศสัมผัสเปลือกปอสาให้น้อยที่สุด

ภาพประกอบ 3 การใช้มีดกรีดปลายด้านใดด้านหนึ่งในแนวตั้ง 1-4 แนว แล้วใช้มือดึงเปลือกสาออก

ภาพประกอบ 4 เปลือกนอกติดกับเปลือกในหลังจากลอกจากแกนแล้วจึงมัดรวมเปลือกในให้แน่น

ภาพประกอบ 5 การลอกเปลือกนอกออก

ภาพประกอบ 6 การเก็บเพื่อมัด

การเก็บรักษาควรเก็บในที่ที่มีหลังคาป้องกันแดดและฝน มีพื้นที่สะอาด ไม่มีฝุ่นละออง ปลิวมาสะสมบนเปลือกสา มีพื้นที่แห้ง ไม่มีน้ำไหลผ่าน ควรมีชั้นวางรองรับเพื่อป้องกันน้ำซึมขึ้นมา ยังเปลือกปอสา มีอากาศถ่ายเทได้ดี เพื่อรักษาคุณภาพเปลือกปอสาให้แห้ง มีผนังป้องกันละอองฝน หากเก็บนานควรคลุมด้วยผ้าพลาสติกป้องกันฝุ่นละอองปลิวมาสะสม

2. การศึกษากระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในอดีตเครื่องมือเครื่องมือที่ไม่มากเท่าในขณะนี้ แต่ปัจจุบันมีเครื่องมือต่างๆ มากมาย โดยการพัฒนาทางเทคโนโลยีของเครื่องมือ เพื่ออำนวยความสะดวกสบายรวดเร็ว ในการสร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

เครื่องมือการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ผู้วิจัยได้ศึกษาจากการลงพื้นที่กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พอที่จะสรุปการใช้เครื่องมือในการทำกระดาษสาได้ดังนี้

1. อุปกรณ์ ขั้นตอนการทำปอสาให้เปื่อย

- 1.1 ถัง 200 ลิตร อลูมิเนียม
- 1.2 น้ำ
- 1.3 ไม้สำหรับคนปอสา
- 1.4 ฟืน
- 1.5 เชิงพลาสติกขนาดใหญ่

ภาพประกอบ 7 ถังอลูมิเนียม

ภาพประกอบ 8 ข่งพลาสติก

2. อุปกรณ์ ขั้นตอนการทำปอสาให้เป็นเยื่อ
  - 2.1 เครื่องโม่ เป็นเครื่องที่ใช้ในการบั่นเยื่อปอสา วัสดุดิบอื่น ๆ ให้ละเอียดและเนื้อเข้า
  - 2.2 ข่งพลาสติกขนาดใหญ่

กันดี

ภาพประกอบ 9 เครื่องโม

3. อุปกรณ์ ขั้นตอนการทำเยื่อสาให้เป็นแผ่น และตกแต่งกระดาษสา
  - 3.1 บ่อปูนขนาดใหญ่
  - 3.2 ไม้พาย ใช้ในการคนเยื่อสากับน้ำให้เข้ากัน
  - 3.3 แม่พิมพ์ที่สั่งทำพิเศษ
  - 3.4 ถัง 200 ลิตรพลาสติก

ภาพประกอบ 10 บ่อปูนขนาดใหญ่

ภาพประกอบ 11 ถังพลาสติก

4. อุปกรณ์ ขั้นตอนการตาก ดึงกระดาษ

4.1 รถเข็นทำพิเศษ คือ ต่อเหล็กให้มีขนาดยาว เพื่อที่จะได้ขนแม่พิมพ์กระดาษที่ทำแล้วไปตากได้เยอะ

4.2 ราวไม้

ภาพประกอบ12 ราวไม้

ขั้นตอนการทำกระดาษสา มีอยู่ 4 ขั้นตอนหลัก

คือ การทำปอสาให้เปื่อยและขาว, การทำปอสาให้เป็นเยื่อ, การทำเยื่อสาให้เป็นแผ่น, ขั้นตอนการตากและแกะ

1. ขั้นตอนที่ 1 การทำปอสาให้เปื่อยและขาว

1.1 การต้มปอสาให้เปื่อย

การต้มเปลือกสาจะเหมือนกับการต้มวัตถุดิบอื่นๆ โดยเตรียมน้ำเปล่าใส่ลงในถังต้มเยื่อทำด้วยสแตนเลสใช้อัตราส่วนระหว่างเยื่อแห้งกับน้ำเท่ากับ 1:10 แล้วใส่โซดาไฟลงไปจำนวนร้อยละ 7 ของน้ำหนักเปลือกสาแห้งคนให้ละลายจนหมด จึงนำเปลือกสาที่ผ่านการแช่น้ำหรือสารละลายต่างลงไปคนให้เปลือกคลุกเคล้ากับสารละลายต่างจนทั่ว ปิดฝาถังเยื่อต้มที่มีอุณหภูมิ 100 องศาเซลเซียส โดยช่วงแรกให้ใช้ไฟแรงเพื่อให้อุณหภูมิถึงจุดเดือดเร็วๆ เมื่อเดือดแล้วลดความแรงของไฟลงให้เดือด ปกติเพื่อไม่ให้สารละลายต่างล้นออกไปจากถังต้มและคนพริกเยื่อที่ต้มเอาด้านล่างขึ้นบน บนลงล่างทุกๆ 1 ชั่วโมง โดยจับเวลาหลังเดือดเป็นเวลา 3 ชั่วโมงแล้วจึงหยุดต้มทั้งนี้ให้พิจารณาใช้มือดึงด้านล่างและตามยาวเยื่อหลุดออกมาจากกันโดยง่าย หลังจากนั้นให้แช่เยื่อที่ต้มแล้วเอาไว้ในสารละลายต่างที่ต้มต่ออีก 1 คืน เพื่อให้เกิดการย่อยสลายที่สมบูรณ์และสะดวกต่อการปฏิบัติงาน ในสมัยก่อนต้มโดยใช้ขี้เถ้า แต่จะใช้เวลาในการต้มนานกว่ามาก ปัจจุบันจึงไม่นิยมใช้ เมื่อเย็นลงแล้วล้างเอาต่างออกจากเยื่อด้วยน้ำ 3 ครั้งโดยดูจากเมื่อจับดูแล้วไม่มีความลื่นที่มือ น้ำต่างที่ผ่านการต้มแล้วสามารถนำไปแช่เปลือกสาอีกได้

ภาพประกอบ 13 การต้มปอสาให้เปื่อย

1.2 การทำความสะอาดปอสาหลังต้ม

เมื่อครบแล้ว นำปอสาย้ายไปใส่บ่อปูนสำหรับล้างปอสา นำน้ำสะอาดใส่จนเต็มแล้วล้างปอสา ประมาณ 2 น้ำ เมื่อสัมผัสปอสาจะมีลักษณะลื่นมือและอ่อนถือว่าได้ที่แล้ว

1.3 การต้มเพื่อฟอกเยื่อให้ขาว

การฟอกเยื่อเทน้ำในถัง 200 ลิตรที่ต้มปอสาเปื่อย จากนั้นใส่น้ำใหม่ในปริมาณ 1:5 ของปอสาเปื่อย ตั้งไฟรอน้ำเดือด ใสคลอรีนลงไปพร้อมกัน คนทุก ๆ 1 ชั่วโมงเช่นกัน ปิดฝาให้สนิท ต้มไปประมาณ 3 ชั่วโมง ปอสาถึงจะขาวได้ที่

ภาพประกอบ 14 การต้มเพื่อฟอกเยื่อให้ขาว

1.4 การทำความสะอาดปอสาหลังฟอกเยื่อ

เมื่อปอสาผ่านการฟอกแล้ว จะนำปอสาลงไปแช่ในบ่อปูน เพื่อล้างน้ำอีกครั้ง

2. ขั้นตอนที่ 2 การทำปอสาให้เป็นเยื่อ

ภาพประกอบ 15 การทุบปอสาให้เป็นเยื่อ

แต่ก่อน ใช้การทุบด้วยมือต้องใช้เวลาานาน ปอสาหนัก 2 กก. ใช้เวลาทุบนาน ประมาณ 5 ชั่วโมงการทุบปอสานั้นให้ทุบเบาๆ ไม่ต้องออกแรงมากนัก จุดประสงค์ของการทุบปอสาคือเพื่อ

แยกเส้นใยปอให้ออกจากกันเป็นเยื่อกระดาษเท่านั้นหลังจากทุบจนคะเนว่าใช้ได้แล้วให้ลอง เอาเยื่อไปละลายน้ำดูถ้าเห็นว่าเยื่อแยกออกจากกัน โดยไม่จับกันเป็นกระจุกเยื่อมีเส้นสม่ำเสมอเท่ากันก็เป็นอันว่าใช้ได้

ภาพประกอบ 16 เครื่องโม่

ภาพประกอบ 17 ลักษณะปอสาซึ่งถูกตีให้เป็นเยื่อแล้ว

การใช้เครื่องตีเยื่อ เริ่มจากการนำน้ำใส่ในเครื่องโม่ เปิดเครื่องโม่ ใส่ปอสาเปียกลงไป เมื่อปอสากลายเป็นเยื่อละเอียด เราก็ใส่เยื่อสนตามลงไป โม่จนเยื่อสนกับปอสาเข้ากัน จากนั้นใส่สีตามออเดอร์ที่ลูกค้าสั่งให้เหมือน โม่ให้เข้ากันอีกครั้ง นำเศษสีเหลือใช้ ตามสีที่เราทำเพื่อเพิ่มปริมาณของกระดาษ จากนั้นนำวัตุดิบให้ละเอียดเข้ากัน เมื่อเสร็จแล้ว ปล่อยเยื่อสาลงในเชิงพลาสติกขนาดใหญ่เพื่อไม่ให้เยื่อสาอูมน้ำนั่นเอง (ชนพล มีแย้ม. 2555: สัมภาษณ์)

ภาพประกอบ 18 การย้อมสีในเครื่องตีเยื่อ

3. ขั้นตอนที่ 3 การทำเยื่อสาให้แบน

การทำกระดาษสาด้วยกัน 2 แบบ คือ แบบซ้อน และแบบตะ ก่อนที่จะทราบถึงวิธีการทำแผ่นแต่ละแบบของไทยจำเป็นต้องเข้าใจเกี่ยวกับตะแกรงที่ใช้ซ้อนแผ่นก่อน เพราะตะแกรงเป็นอีกอุปกรณ์หนึ่งที่บ่งบอกถึงความแตกต่างว่าเป็นกระดาษแบบใด(สุรศักดิ์ ล้านแพง. 2555: สัมภาษณ์)

ตะแกรงมุงลวดขนาดเท่ากระดาษมีอยู่ 2 ขนาดคือ ขนาดกว้าง 60 ซม. ยาว 80 ซม. และขนาดกว้าง 46 ซม. ยาว 56 ซม. ตะแกรงทำแผ่นแบบไทย ประกอบด้วยส่วนที่เป็นกรอบไม้ สีเหลืองอาจทำด้วยไม้ไผ่ หรือไม้สัก ถ้าทำด้วยไม้ไผ่ราคาถูกอายุใช้งานจะสั้น แต่ถ้าเป็นไม้สักราคาจะแพง สามารถใช้งานได้นาน ถ้าจะดีจะต้องทำด้วยยูรีแทนกันน้ำด้วย ส่วนตาข่ายไนลอนสีฟ้าและสีขาว ตาข่ายสีขาวจะแข็งแรงกว่าสีฟ้า ตาข่ายนี้อาจจะทำให้กระดาษมีรอยรูปตาข่ายเมื่อกระดาษแห้งแล้ว ซึ่งเป็นตำหนิชนิดหนึ่ง

ภาพประกอบ 19 ตะแกรง

3.1 การทำกระดาษสาแบ่งออกเป็น 2 แบบ ดังนี้

3.1.1 แบบซ้อน มักใช้กระดาษชนิดบางสามารถทำได้เป็นจำนวนมาก วันละ 200-300 แผ่นต่อคนต่อวัน แต่กระดาษที่ได้จะไม่ค่อยมีความสม่ำเสมอในแผ่น และแต่ละแผ่นน้ำหนักกระดาษจะไม่เท่ากัน ถ้าจะให้เท่ากันคนซ้อนแผ่นจะต้องมีความชำนาญมาก วิธีการโดยนำน้ำใส่ในอ่างซ้อนเยื่อใส่สารกระจายเยื่อที่เตรียมไว้ลงไปปริมาณมากน้อยตามความต้องการของแต่ละคน โดยทั่วไปจะใช้ที่ความเข้มข้นร้อยละ 0.05 ของสารละลายถ้าใส่น้อยกระดาษกระจายตัวของเยื่อก็จะไม่ดี ถ้าใส่มากเกินไปการไหลผ่านของน้ำออกจากตะแกรง แผ่นกระดาษจะเสียได้ คนด้วยไม้ใผ่ให้สารกระจายเยื่อผสมกับน้ำซ้อนเยื่อใส่เยื่อที่ดีแล้วลงไปในน้ำซ้อนเยื่อคนให้กระจายตัวอย่างสม่ำเสมอทั้งอ่าง นำตะแกรงจ้วงตักเยื่อจากจุดที่ห่างที่สุด แล้วลากเข้าหาตัวช้าๆ โดยรักษาระดับตะแกรงให้ขนานกับผิวหน้าของน้ำเยื่อไว้ตลอดเวลาความลึกของการจ้วงแต่ละครั้งขึ้นกับความหนาบางของกระดาษที่ต้องการ ยกตะแกรงให้พ้นน้ำโดยเร็วในแนวตั้ง รอจนน้ำหยุดจากตะแกรงจนหมด จึงนำไปตาก

ภาพประกอบ 20 การทำกระดาษสาแบบซ้อน

3.1.2 แบบตะ เป็นวิธีการทำแผ่นที่สามารถกำหนดความหนาของกระดาษได้ แต่การทำแผ่นจะช้ากว่าแบบซ้อน กระดาษจะมีความสม่ำเสมอมากกว่า

ภาพประกอบ 21 การทำกระดาษสาแบบตะ

3.2 การตกแต่งแผ่นกระดาษสา

แต่เดิมนั้นการผลิตกระดาษสาจะมีการผลิตเฉพาะสีพื้นเท่านั้น อาจมีการย้อมสีบ้างแต่ก็จะเป็นสีพื้นไปเลย ต่อมาได้มีการคิดค้นนำเอาลายต่างๆ ไล่ลงไปบนเนื้อกระดาษ โดยยุคแรกนั้นกระบวนการไล่ลาย ดอกไม้ ใบไม้ ต่างๆ ลงไปในกระดาษสา นั้นมีขั้นตอนค่อนข้างยุ่งยาก โดยจะต้องทำกระดาษสองชั้น โดยหลังจากทำชั้นแรกแล้ว จึงนำเอาดอกไม้ หรือลายต่างๆ ไล่ลงไป แล้วจึงปิดทับอีกชั้น ปัจจุบันก็ได้เอาแนวคิดนี้มาต่อยอดเป็นวัสดุอื่นๆ อีกหลากหลายไล่ลงไปบนกระดาษ และมีการพัฒนาเทคนิคการไล่วัสดุลงไปในเยื่อกระดาษโดยการทำกระดาษแบบตะขี้เถ้าซึ่งจะได้ทั้งความหนาและความสม่ำเสมอของเนื้อกระดาษ

การตกแต่งแผ่นกระดาษสาเพื่อให้กระดาษสาสวยงามต่างไปจากแผ่นกระดาษสาทั่วไป ซึ่งจะเป็นกระดาษสาสีขาวหรือสีต่างๆ การตกแต่งอาจจะโดยการไล่ใบไม้ ดอกไม้ ใช้เยื่อต่างๆ หรือผสมเยื่อชนิดอื่นๆ ลงไปหรือเศษวัสดุเหลือใช้ทางเกษตรก็ได้ นอกจากจะให้ความแปลกใหม่ ความสวยงามแล้วยังช่วยเพิ่มมูลค่าเพิ่มให้กับกระดาษสา และวัสดุเหล่านั้นอีกด้วย การตกแต่งสามารถจะทำได้หลายวิธี ดังนี้

3.2.1 การตกแต่งโดยการไล่ดอกไม้และใบไม้ ความสวยงามจะขึ้นอยู่กับการออกแบบ และชนิดของดอกไม้ที่จะนำมาใส่ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงการเปลี่ยนสีและการตกของสีเมื่อนำมาไล่ลงในกระดาษด้วย ดอกไม้หรือใบไม้จะต้องไม่เปลี่ยนสีหรือสีจะต้องไม่ตก ปนเปื้อนกับกระดาษ การไล่ดอกไม้และใบไม้ทำได้ 2 วิธี คือ

1) ไล่ลงในเยื่อขณะทำแผ่น จะโดยวิธีช้อนหรือตะกั่วตาม เมื่อช้อนหรือตะกั่วเยื่อให้กระจายเต็มพื้นที่ของตะแกรง แล้วนำดอกไม้หรือใบไม้วางลงบนเยื่อกระดาษตามแบบที่ได้กำหนดไว้แล้ว ใช้นิ้วกดดอกไม้หรือใบไม้ลงใต้เยื่อให้เยื่อทับดอกและใบเอาไว้ แล้วยกขึ้น จากนั้นรอให้น้ำหยุดไหลจึงนำไปตากแดด วิธีนี้สามารถจะทำได้เร็ว แต่เยื่อปิดดอกไม้หรือใบไม้ไม่หมดและไม่สม่ำเสมอ บางบ้าง หนาบ้าง บางแห่งก็จะมีเยื่อปิดทำให้ดอกไม้และใบไม้หลุดออกมาได้ ดูแล้วไม่ค่อยสวยงามกระดาษแบบนี้อาจจะขายได้ในราคาไม่สูงมากนัก

ภาพประกอบ 22 การตกแต่งโดยการไล่ดอกไม้และใบไม้

2) วางบนเยื่อแล้วปิดทับด้วยแผ่นกระดาษบาง วิธีนี้จะต้องเตรียมแผ่นกระดาษชนิดบางเอาไว้ก่อน แผ่นกระดาษนี้เตรียมโดยการซ้อนแผ่นบางๆ ตากให้แห้งให้พอกับจำนวนกระดาษที่จะทำ เริ่มจากการซ้อนหรือตะเยื่อให้กระจายทั่วตะแกรงในอ่าง แล้ววางดอกไม้หรือใบไม้บนเยื่อที่กำหนด หรือจะยกตะแกรงขึ้นจากน้ำก่อน จึงจะวาดดอกไม้หรือใบไม้ เมื่อเสร็จแล้วขณะวางต้องดึงให้ตึงเท่ากันทั้งแผ่น แผ่นกระดาษที่วางทับลงไปจะเปียกน้ำและจะติดกับกระดาษแผ่นล่างโดยไม่หลุด วิธีนี้จะได้กระดาษที่มีความสม่ำเสมอทั่วทั้งแผ่นและไม่มีการหลุดของดอก และใบไม้กระดาษแบบนี้เป็นที่ต้องการของตลาดมากกว่าวิธีแรก

4. ขั้นตอนที่ 4 การตากและดึงกระดาษสา

4.1 การทำกระดาษให้แห้ง

กระดาษสาแบบไทยไม่สามารถจะดึงออกจากตะแกรงในขณะที่เปียกได้ ดังนั้นจำเป็นต้องทำให้กระดาษแห้งทั้งตะแกรง ซึ่งมีด้วยกัน 2 วิธี คือ

ภาพประกอบ 23 การตากกระดาษสา

4.1.1 การตากแดด โดยอาศัยความร้อนจากแสงแดดเป็นวิธีที่ประหยัดโดยนำตะแกรงที่น้ำไหลออกจากเยื่อหมดแล้วเอียง 45 องศา หันด้านที่มีกระดาษเข้าหาแสงแดด ถ้าเป็นกระดาษที่ไม่ได้ย้อมสีแต่ถ้าเป็นกระดาษย้อมสีควรจะผึ่งให้แห้งในร่ม เพื่อสีจะได้ไม่ซีดแต่ถ้าไม่มีพื้นที่จำเป็นจะต้องตากแดดให้หันด้านหลังตะแกรงเข้าหาแสงแดดจะช่วยลดการซีดของสีลงได้ กระดาษจะแห้งเร็วหรือช้าจะขึ้นกับสภาพของอากาศและความหนาของกระดาษด้วย โดยปกติจะแห้งในเวลา 2-3 ชั่วโมงหรือการฟิงกระดาษกับราวไม้ เอียงกระดาษ 45 องศา

4.1.2 ใช้ตู้อบ สามารถอบกระดาษได้ตลอดเวลาโดยไม่มีปัญหาของสภาพอากาศ แต่การลงทุนค่อนข้างสูง แหล่งให้ความร้อนจะเป็นแก๊สหรือไฟฟ้าก็ได้ กระดาษที่จะนำเข้าจำเป็นต้องให้น้ำหยดจนหมดก่อนจึงนำเข้าอบโดยวางซ้อนกันครั้งละหลายชั้นตามความจุของตู้อบหมุมิที่ใช้ประมาณ 40-45 องศาเซลเซียส ถ้าอุณหภูมิสูงเกินไปจะทำให้ตาข่ายในลอนหดตัว

หลุดออกจากตะแกรงได้ กระจาดจะแห้งประมาณ 1 ชั่วโมง ตูบสามารถใช้ได้ทั้งกระจาดขาวและกระจาดสี ส่วนกระจาดที่ใส่ดอกไม้และใบไม้เมื่อตัวกระจาดแห้งแล้วจำเป็นจะต้องหาที่แขวนกระจาดต่ออีก 1-2 วันเพื่อให้ดอกไม้หรือใบไม้แห้งสนิทก่อนมิฉะนั้นจะเกิดเชื้อราที่ดอกไม้และใบไม้ที่ใส่เข้าไปได้

4.2 การทำให้ผิวหน้ากระจาดเรียบ

โดยทั่วไปกระจาดชาวไทยผิวหน้าของกระจาดจะไม่เรียบมีลักษณะย่น ขรุขระ เนื่องจากไม่สามารถนำออกจากตะแกรงเข้าเครื่องกดไล่น้ำ (press) ทำให้แห้งบนผิวเรียบของแผ่นสแตนเลส (stream dry) หรือแผ่นไม้ (drying boards) ได้เหมือนกระจาดญี่ปุ่นหรือยุโรป ยิ่งกระจาดที่หนาจะมีผิวขรุขระมากกว่ากระจาดบาง การจะทำให้ผิวหน้ากระจาดเรียบ สามารถทำได้ดังนี้

ครูดผิวหน้ากระจาดด้วยภาชนะขอบและผิวเรียบ การครูดผิวหน้ากระจาดจะต้องรอให้น้ำหน้าผิวกระจาดระเหยออกไปประมาณร้อยละ 70 ก่อน ถ้าเข้าอบควรจะครูดผิวก่อนเข้าอบจะได้ไม่เสียเวลาเปิด เข้าอบในขณะที่ตากแดดกระจาดจะมีความเหนียวขึ้น เวลาครูดผิวหน้าจะได้ไม่ขาด การครูดโดยใช้มือขวาจับที่ก้นภาชนะ เช่น ชัน แล้วคว่ำขอบบนเข้าหาแผ่นกระจาดใช้ขอบครูดบนผิวกระจาดไปมาโดยค่อยเพิ่มน้ำหนักขึ้นทีละน้อย โดยดูจากผิวของกระจาดเป็นหลัก และไม่กดแรงเกินไป กระจาดอาจจะขาดหรือมีตำหนิได้ การครูดผิวหน้าไม่สามารถกระทำได้ในครั้งเดียวทั้งแผ่นเนื่องจากการระเหยของน้ำออกจากแผ่นไม่เท่ากัน ส่วนบนตะแกรงจะแห้งเร็วกว่าด้านล่าง ดังนั้นจึงต้องคอยครูดผิวหน้าจนหมดทั้งแผ่นกระจาดที่แห้งแล้วนำมาพ่นน้ำแล้วครูดหน้าภายหลังจะไม่เรียบเท่าในขณะที่ตากหรือเปียกครั้งแรก

4.3 การดึงกระจาดออกจากตะแกรง

ภาพประกอบ 24 การดึงกระจาดออกจากตะแกรง

การดึงกระดาษออกจากตะแกรงหลังจากที่กระดาษแห้งแล้ว นับว่าเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการทำกระดาษแล้วมีความสำคัญค่อนข้างมาก เนื่องจากคุณภาพของกระดาษจะต่ำลงเพราะกระดาษมีตำหนิ เช่น รอยฉีกหรือหักพับจากการดึงกระดาษจะต้องนำตะแกรงมาตั้งเฉียงประมาณ 45 องศา ใช้นิ้วกดด้านบนให้ห่างเท่าๆ กัน ดึงกระดาษเข้าหาตัวลักษณะยกขึ้นเล็กน้อย จนกระดาษหลุดออกจากตะแกรงทั้งแผ่นวิธีนี้อาจจะต้องหาที่ยึดขอบตะแกรงด้านบนไว้ มิฉะนั้นตะแกรงจะถูกดึงตามเข้ามาพร้อมกระดาษด้วย ถ้าไม่มีและไม่สะดวกจำเป็นต้องใช้มือข้างหนึ่งจับขอบตะแกรงบนไว้ แล้วมืออีกข้างหนึ่งจับตรงกึ่งกลางขอบกระดาษด้านบน ดึงกระดาษออกจากตะแกรงเหมือนที่กล่าวต้องมีต้องมีความระมัดระวังอย่าให้เกิด รอยหักพับของกระดาษในขณะที่ดึงควรจะต้องดึงออกทีละแผ่นแล้ววางซ้อนกันให้เรียบร้อย จึงจะดึงแผ่นต่อไป

การสร้างสรรคศิลป์ทัศนกรรมกระดาษ จากการออกแบบลวดลายต่างๆ บนกระดาษสา ยังมีการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาปรับปรุงพัฒนาให้เป็นภูมิปัญญาสมัยใหม่ มีการผสมผสานรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบพัฒนา กันอย่างกลมกลืนเหมาะสมมีคุณภาพ และมีคุณค่า ให้แปลกใหม่และหลากหลาย จากการใช้เทคนิคการสร้างลวดลาย เช่น การพ่นสี การสลัดสี การเขียนสีตลกแต่ง เป็นต้น เพื่อเพิ่มความสวยงามและเพิ่มทางเลือกใหม่ให้กับผู้บริโภค พร้อมทั้งมีความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างรูปแบบขึ้นมาใหม่ ๆ เพื่อนำมาจัดทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ดังนี้

1. การ์ดอวยพร

ในการทำการ์ดหรือบัตรอวยพรด้วยกระดาษสา ถือเป็นงานที่ทำด้วยมือที่มาจากแนวคิดและวิธีการสร้างสรรค์ ที่สามารถทำได้โดยง่าย มีความสวยงาม ซึ่งผู้ทำต้องมีจินตนาการ มีพรสวรรค์ทางศิลปะ ในการออกแบบ ที่จะนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงาน นับเป็นอีกวิธีการที่จะนำไปสู่การสร้างรายได้เสริม หรือรายได้หลักได้เป็นอย่างดี

ในที่นี้จะเป็นการแนะนำวิธีการทำการ์ดอวยพร ด้วยวิธีการง่ายๆ เริ่มจากร่างแบบออกแบบการ์ดเตรียมวัสดุ กำหนดรูปร่าง ขนาด ลักษณะ และวัสดุที่ใช้ในการตกแต่ง หลังจากออกแบบและเตรียมอุปกรณ์ต่างๆ เสร็จแล้ว ก็เริ่มขั้นตอนการสร้างชิ้นงานซึ่งในที่นี้จะใช้กระดาษสา ขนาดกว้าง 10 นิ้ว ยาว 7.5 นิ้ว แล้วนำมาพับครึ่ง จะได้การ์ดขนาดกว้าง 5 นิ้ว ยาว 7.5 นิ้ว ตัวการ์ดควรใช้กระดาษสาที่ค่อนข้างแข็ง และมีสีพื้นอ่อนๆ เมื่อได้ตัวการ์ดแล้วก็ถึงขั้นตอนการตกแต่งการ์ดโดยใช้กระดาษสาสีสนัดไสมาตัดเป็นรูปหัวใจ หรือตกแต่งด้วยดอกไม้ที่ทำจากกระดาษสาประดับตกแต่งเพิ่มความงามด้วยวัสดุธรรมชาติต่าง ๆ เช่น กลีบดอกไม้และใบไม้แห้งนานาชนิดหรือลวดลายต่างๆ ตามที่ออกแบบไว้ นำมาติดลงบนตัวการ์ดด้วยกาวลาเท็กซ์ นำมาประกอบจนสมบูรณ์ ตามที่ออกแบบไว้

ภาพประกอบ 25 การ์ดอวยพร

การ์ดอวยพรได้ใช้แนวความคิดของใบไม้และดอกไม้ได้ดีมากมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์มีจุดเด่นเฉพาะการฉีกกริมบัตรเป็นธรรมชาติไม่ชอบการตัดขอบด้วยกรรไกรซิกแซ็กข้อควรระวังคือกระดาษที่สอดใส่สำหรับการเขียนคำอวยพรควรมีความหนาพอเหมาะและเรียบเหมาะสำหรับการเขียนส่วนแบบให้คำหนึ่งถึงการส่งทางไปรษณีย์ดังนั้นควรจจะเรียบไม่ขรุขระมากคำอวยพรที่พิมพ์ด้วยคอมพิวเตอร์ก็ไม่เหมาะสมกับงานหัตถกรรมการ์ดอวยพร มีหลายรูปแบบซึ่งสามารถออกแบบให้สอดคล้องกับเทศกาลสำคัญต่าง ๆ เช่น วันแม่ การ์ดอวยพรที่ได้รับความนิยมจะเป็นการ์ดที่ใช้กระดาษสีขาว มีการตกแต่งการ์ดด้วยดอกไม้สีขาวหรือดอกมะลิ สำหรับเทศกาลวันแห่งความรักหรือวาเลนไทน์ การ์ดอวยพรที่ได้รับความนิยมจะทำจากกระดาษสีแดง สีชมพู ประดับตกแต่งด้วยดอกไม้หรือรูปหัวใจ เป็นต้น

วัสดุที่ใช้ทำการ์ดอวยพร ใช้กระดาษสาหุ้มกระดาษแข็งและประดับตกแต่งด้วยกระดาษสา ลักษณะของการ์ดจะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า แนวตั้งและแนวนอน สีเหลืองจตุรัส รูปวงกลม หรือรูปหัวใจก็ได้

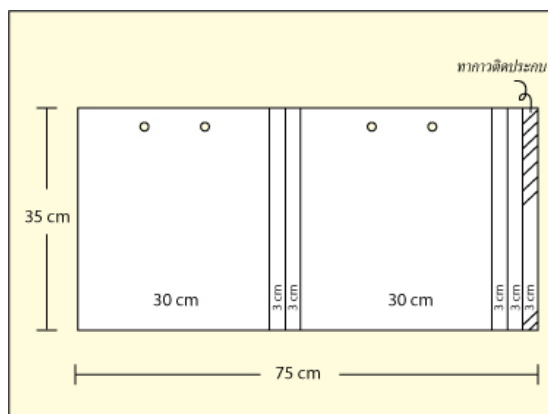
2. ถุงกระดาษสา

ภาพประกอบ 26 ถุงกระดาษสา

ถุงกระดาษสาถือเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำด้วยมือมาจากแนวคิดผลิตภัณฑ์เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมใช้ใส่ของแทนถุงพลาสติก ช่วยลดภาวะโลกร้อนงานถุงกระดาษสาไม่เพียงให้ความสวยงาม แต่ยังเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมแข็งแรงทนทาน ตอบสนองการใช้งานในทุกโอกาส และสามารถผลิตได้มากมายหลายขนาดตามแบบที่ลูกค้าต้องการ

ในที่นี่จะเป็นการแนะนำวิธีการทำถุงกระดาษด้วยวิธีการง่าย ๆ เริ่มจากตัดกระดาษขนาดขนาดกว้าง 35 ซม. ยาว 75 ซม. (จะได้ถุงขนาดกว้าง 30 ซม. สูง 35 ซม.) สำหรับทำตัวถุง ซึ่งควรใช้กระดาษที่ค่อนข้างแข็งและหนา เมื่อตัดกระดาษได้ขนาดตามต้องการแล้ว ให้วัดและพับกระดาษแบ่งช่องตามภาพ และพับกริดให้เรียบ จากนั้นทากาวบริเวณขอบที่อยู่ด้านซ้ายมือ นำมาติดประกบกับอีกด้านรอให้กาวแห้ง แล้วค่อยเริ่มขั้นตอนการพับกันถุง โดยพับจากด้านล่างขึ้นไปด้านบน ประมาณ 5 ซม. เมื่อพับเป็นรอยแล้ว ให้คลี่กระดาษรีดให้เรียบด้วยมือ จากนั้นให้พับมุมซ้ายล่างและมุมขวาล่างเข้าหากันขึ้นไปอยู่ตรงกลาง พับเป็นเหลี่ยมตามภาพรีดให้ด้วยมือ

ภาพประกอบ 27 การพับถุงกระดาษสา

พับจากด้านล่าง ขึ้นบน และบนลงล่างให้เกยกัน ตามภาพหากาวติดทั้งบนและล่าง ด้วยกาวลาเท็กซ์ เมื่อพับกันถุงเสร็จแล้วรอกาวแห้งแล้วค่อยมาทำปากถุง โดยการตัดกระดาษแข็ง ขนาดกว้าง 5 ซม. ยาว 30 ซม. จำนวน 2 ชิ้น (เพื่อเสริมให้ปากถุงกระดาษแข็งแรงไม่ขาดง่ายเวลาถือ) นำกระดาษแข็งมาติดที่ปากถุงด้านในทั้งสองด้าน ด้านละ 1 ชิ้น จากนั้นก็พับขอบกระดาษลงมาแล้ววัดตำแหน่งสำหรับเจาะรูที่ร้อยหูหิ้ว เมื่อได้ตำแหน่งแล้วก็ลงมือเจาะรูสำหรับใส่หูหิ้ว ร้อยหูหิ้วเรียบร้อยแล้วก็จะได้ถุงกระดาษสา 1 ใบ จากนั้นก็ตกแต่งด้วยดอกไม้ที่ทำจากกระดาษสา หรือประดับตกแต่งเพิ่มความงามด้วยวัสดุธรรมชาติต่าง ๆ เช่น กลีบดอกไม้และใบไม้แห้งนานาชนิดให้สวยงามน่าใช้

ถุงกระดาษสา ได้รับความนิยมมากขึ้นเพราะคนเริ่มสนใจรักษ์สิ่งแวดล้อมมากขึ้น ช่วยลดปริมาณการใช้ถุงพลาสติก อีกทั้งลวดลายของถุงกระดาษสาที่มีสีสันสดใส น่าใช้ จึงนิยมนำไปใส่ของเพื่อมอบให้คนสำคัญแทนการห่อของขวัญ

วัสดุที่ใช้ทำถุงกระดาษสา ตัวถุงจะทำด้วยกระดาษสาชนิดแข็งและประดับตกแต่งด้วยกระดาษสาชนิดอ่อน ถุงกระดาษที่ใช้กระดาษสอดด้วยกลีบดอกไม้และใบไม้ทำให้หลากหลายขนาดขึ้นเป็นลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ดีมีมากมีความแตกต่างกับสินค้าที่มีอยู่ในท้องตลาดมีความเป็นธรรมชาติถ้าถุงขนาดใหญ่ควรระวังเรื่องความแข็งแรง

3. ของชำร่วย

ภาพประกอบ 28 ของชำร่วย

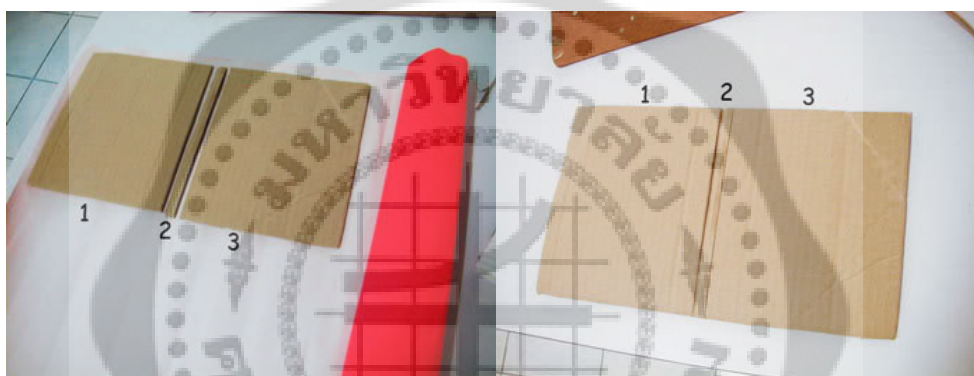
ได้รับความสนใจและชื่นชอบในการออกแบบและการตกแต่งในลักษณะโครงสร้างที่มีความคงทนแข็งแรงและเนื้อลายกระดาษที่ใช้ดีแนะนำให้ใช้พลาสติกคลุมเพื่อป้องกันความสกปรกชอบการตกแต่งที่ใช้เชือกรวมทั้งความประณีตในการประกอบ

4. สมุด

ภาพประกอบ 29 สมุด

ตัดกระดาษขนาดตามที่ต้องการ หลังจากนั้นนำมารวมกันและเย็บด้วยที่เย็บกระดาษหากาวบริเวณสันกระดาษและใช้ที่หนีบกระดาษหนีบไว้จนกว่ากาวจะแห้ง(ส่วนของเนื้อใน)

ภาพประกอบ 30 วิธีทำสมุด

ตัดกระดาษแข็งทำปกสมุดให้มีขนาดใหญ่กว่ากระดาษสมุด 1 ซม. ตัดกระดาษแข็งที่จะนำมาทำเป็นสันหนังสือ โดยให้วัดความหนาของสันหนังสือและเผื่อความกว้างออกมาจากสันกระดาษอีกด้านละ 2 ซม. ตัดแยกออกจากกันแล้วนำมาวางบนกระดาษสาสำหรับทำหน้าปก วางให้มันห่างกันเล็กน้อยตามภาพ จะได้มีบานพับเวลาเปิดสมุด ทากาวห่อปกให้เรียบร้อย

จากนั้นทากาวบริเวณสันหนังสือแล้วนำสันกระดาษมาติดหลังจากนั้นให้นำที่หนีบกระดาษมาหนีบไว้เพื่อทำให้สันหนังสือติดกับสันกระดาษแน่นขึ้น รอกาวแห้ง จากนั้นให้ตกแต่งหน้าปกให้สวยงามด้วยดอกไม้ที่ทำจากกระดาษสา หรือ ประดับตกแต่งเพิ่มความงามด้วยวัสดุธรรมชาติต่างๆ เช่น กลีบดอกไม้และใบไม้แห้งนานาชนิด

สมุดบันทึกทำให้มีขนาดหลากหลายเพื่อโอกาสต่างๆ และชอบแบบเรียบง่ายไม่ต้องตกแต่งมากควรจะเป็นงานที่ปราณีตและคงทนในการใช้งานการเย็บด้วยเชือกปอสาก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจโดยเฉพาะการเข้าเล่มและกระดาษที่ใช้เขียนควรเรียบและมีความหนาบางสม่ำเสมอ

5. กล่องกระดาษสา

กล่องกระดาษสา มีหลายรูปแบบ หลายขนาด หลายทรง อาทิเช่น ทรงสี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม ทรงกระบอก และรูปหัวใจ วิธีการประดิษฐ์กล่องใส่ของจากกระดาษสา ชั้นแรกต้อง ออกแบบกำหนดรูปร่าง ลักษณะขนาดของกล่องที่จะทำก่อน (ในที่นี้จะอธิบายการทำกล่องรูปหัวใจ) นำกระดาษสาขนาดตัดเป็นรูปหัวใจจำนวน 1 ชิ้น สำหรับทำตัวกล่อง และให้ตัดเป็นรูปหัวใจอีก 1 ชิ้น เพื่อเป็นฝากล่อง หัวใจส่วนขอบฝากล่องควรมีขนาดใหญ่กว่าตัวกล่อง ประมาณ 5 มม. จากนั้น ให้ตัดกระดาษสาอ้อย เป็นเส้นตรงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดความยาวตามรอบรูปของหัวใจ จำนวน 2 ชิ้น จากนั้นให้นำไปติดกับรูปหัวใจโดยค่อยๆ ทากาวติดจากขอบรูปหัวใจไล่ติดจากมุม แผลมและโค้งตามรูปหัวใจจนมาบรรจบที่มุมแผลมพับขอบแล้วทากาวติดให้ทั่ว ทำอีกชิ้นด้วยวิธี เดียวกัน ก็จะได้โครงของกล่องรูปหัวใจ และฝา จากนั้น ก็นำกระดาษสามาห่อกล่องให้สวยงาม จากนั้นให้ตกแต่งหน้าปกให้สวยงามด้วยดอกไม้ที่ทำจากกระดาษสา หรือ ประดับตกแต่งเพิ่มความ สวยงามด้วยวัสดุธรรมชาติต่าง ๆ เช่น กลีบดอกไม้และใบไม้แห้งนานาชนิด

ภาพประกอบ 31 กล่องกระดาษสา

กล่องกระดาษสา มีหลายรูปแบบ หลายขนาด เป็นที่นิยมใช้มากในการแต่งงาน จะเป็น กล่องกระดาษสารูปหัวใจ สีที่นิยมจะเป็นสีขาว สีชมพู สีแดง นอกจากกล่องรูปหัวใจแล้ว กล่องรูป สี่เหลี่ยมก็นิยมนำไปใส่ของขวัญต่าง ๆ เช่น ก้นวัสดุที่ใช้ กระดาษสาหุ้มด้วยกระดาษสาอ้อยและ ตกแต่งด้วยกลีบดอกไม้และใบไม้แห้งนานาชนิด

6. กรอบรูป

เตรียมวัสดุ กำหนดรูปร่าง ลักษณะขนาดของรูปที่จะนำมาใส่ (ในที่นี้ใช้รูปขนาด 5x7 นิ้ว ซึ่งช่องจะมีขนาด 4x6 นิ้วสร้างชิ้นส่วนของกรอบรูป โดยใช้กระดาษแข็ง มีอยู่ 4 ชิ้น คือ กรอบ ด้านหน้า ส่วนปิดด้านหลัง และขาสำหรับตั้งรูป 2 ชิ้น ซึ่งขั้นตอนการออกแบบชิ้นส่วน โดยเฉพาะ ชิ้นด้านหน้าที่เป็นช่องสำหรับโชว์รูป ไม่ว่าจะป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าขอบตรง หรือสี่เหลี่ยมผืนผ้าขอบ

มน หรือวงรี ก็ตาม ช่องกรอบนี้ จะต้องมีขนาดเล็กกว่ารูปที่นำไปใส่ประมาณ 1 นิ้วทำการตัดและเจาะกระดาษแข็งตามที่ร่างแบบไว้หากาวลาเท็กซ์ ที่กระดาษแข็งทุกชิ้นวางทับบนกระดาษสา ลวดลาย สำหรับหุ้มกระดาษแข็งที่เลือกเตรียมไว้ โดยทำการตัดกระดาษสาไปตามแบบ เพื่อขยายกระดาษสำหรับพับหุ้มด้วย โดยเพื่อขยายกระดาษสาไว้ประมาณด้านละ 1 นิ้วพับขยายกระดาษสาให้หุ้มแนวขอบกระดาษแข็งทุกด้านเฉพาะแผ่นหน้า นำฟองน้ำบางมาหากาวที่กระดาษแข็งก่อนจะหุ้มด้วยกระดาษ เพื่อให้กรอบรูปมีมิติ นุ่มนวล น่าใช้ การหุ้มกระดาษสาควรกดฟองน้ำให้แนบกับกระดาษแข็งชิ้นด้านหลังใช้กระดาษสีขาขนาดโดยประมาณ เล็กกว่าขนาดของกรอบด้านละ 1/2 นิ้ว ปิดทับลงไปอีกชั้นเพื่อให้ดูเรียบร้อยสวยงามติดพลาสติกใสลงในตำแหน่งด้านหลังของกรอบแผ่นหน้า โคนอาจจะใช้กาว 2 หน้าแบบบาง หรือกาวลาเท็กซ์ หรือเทปใส ก็ได้มาถึงตอนนี้ ก็จะได้ชิ้นส่วนต่างๆ รวม 4 ชิ้น นำชิ้นขาตั้ง ทั้งสองแผ่น มาหากาวและประกบกันให้แนบสนิทประกบแผ่นหน้าและแผ่นหลังเข้าด้วยกัน โดยใช้กาวยางยืดติดที่ขอบ ทาติดกันเพียง 3 ด้านเท่านั้น(อีกด้านไว้สำหรับสอดรูป)ใช้กาวยางทาที่ขาตั้งรูป ติด ประกอบที่ด้านหลังยังตำแหน่งการตั้งที่เหมาะสม โดยทำการวัดระยะที่แน่นอนก่อนประกบลงเมื่อกาวแห้งก็จะได้กรอบรูปกระดาษตามที่ต้องการ

ภาพประกอบ 32 กรอบรูป

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า การสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมกระดาษ ที่เป็นกระดาษแบบบางได้รับความนิยมมากกว่า รองลงมาเป็นกระดาษสาลายดอกส่วนผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยมคือ การ์ดอวยพรและถุงกระดาษ ทางกลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปามีแนวคิดหรือแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมขึ้นอยู่กับช่างหรือการสร้างสรรค์ที่มีการสั่งทำ

กลุ่มหัตถกรรมกระดาษ มีการพัฒนารูปแบบศิลปะหัตถกรรมกระดาษอยู่อย่างต่อเนื่อง จากรูปแบบดั้งเดิม ปรับเปลี่ยนเป็นรูปแบบพัฒนา ทั้งที่นำรูปแบบดั้งเดิมมาพัฒนา และพัฒนางานใหม่ๆ ก็มีให้เห็นหลากหลายรูปแบบอยู่เช่นกัน

โดยปัจจัยที่ทำให้มีการพัฒนารูปแบบเกิดจากหลายสาเหตุด้วยกัน ยกตัวอย่างเช่น

- ความเบื่อหน่ายในรูปแบบเดิมๆ ของผู้บริโภค และตัวช่างเอง
- ช่างมีความตั้งใจสร้างงานจากกระดาศษาขึ้นมาใหม่ ด้วยความคิดสร้างสรรค์
- พัฒนาตามความต้องการของผู้บริโภค
- เทคโนโลยีที่นำมาสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมกระดาศษาที่มีความทันสมัยขึ้น

การพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรมกระดาศษาที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงคุณค่าของศิลปหัตถกรรมกระดาศษา ที่คู่ควรค่าแก่การศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญา และถ่ายทอดสู่นุชนรุ่นหลังให้เข้าใจถึงคุณค่าภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ รวมถึงปลูกฝังการอนุรักษ์มรดกทางปัญญา ตามวิถีความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา

การศึกษากระบวนการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาศษาบ้านต้นเปา ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ศิลปหัตถกรรมกระดาศษาได้พัฒนาเป็นลำดับ มาประดิษฐ์ดัดแปลงมาเป็นรูปแบบพัฒนา เพื่อให้เกิดความสวยงามและมีประโยชน์ใช้สอยคุ้มค่า ที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญา ยังปรากฏให้เห็นไม่ขาดตา โดยเฉพาะการทำกระดาศษาที่มีประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนานนับร้อยปี

กลุ่มหัตถกรรมกระดาศษาบ้านต้นเปา มีการบริหารจัดการในรูปแบบกลุ่มอาชีพ โดยในอดีต การทำกระดาศษานั้นเพื่อนำไปใช้ในการผลิตร่มและพัด โดยแหล่งผลิตพัดและร่มอยู่ที่บ้านบ่อสร้าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังใช้ในการทำใส่เทียน ทำตุ้ง และทำโคมลอย ซึ่งกระดาศษายังไม่เป็นที่ต้องการของท้องตลาดมากนัก ทำให้ราษฎรในหมู่บ้านต้นเปาได้หันไปประกอบอาชีพอื่นกันเป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งต่อมากระดาศษาและผลิตภัณฑ์กระดาศษาได้มีการส่งเสริมและฟื้นฟูพัฒนาจากหน่วยงานราชการ เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีการจัดงานแสดงและจำหน่ายกระดาศษาและผลิตภัณฑ์ การจัดการประกวดกระดาศษา ผลิตภัณฑ์กระดาศษา ตลอดจนทั้งการฝึกอบรมการผลิตกระดาศษาและผลิตภัณฑ์ การบริการให้คำปรึกษา แนะนำพัฒนาเทคนิคการผลิต เครื่องมือเครื่องจักรในการผลิตต่างๆ ทำให้คนเริ่มรู้จักและสนใจกระดาศษากันมากและรู้จักบ้านต้นเปาว่าเป็นแหล่งผลิตกระดาศษาด้วยมือแบบดั้งเดิมของจังหวัดเชียงใหม่

การสืบทอดภูมิปัญญากระบวนการแลกเปลี่ยน การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศิลปหัตถกรรมกระดาศษา ที่มีลักษณะความรู้ที่ตกผลึกทางปัญญา ผ่านกระบวนการสั่งสมความรู้การถ่ายทอดโดยตรงหรือทางอ้อม

ในการศึกษาภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาศษา ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาศษาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ โดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อยตามลักษณะการผลิตได้แก่กลุ่มทำกระดาศษาแผ่น กลุ่มทำกระดาศษาดกแต่ง กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กระดาศษา

มีความร่วมมือภายในกลุ่ม นับตั้งแต่มีการรวมกลุ่มกันในการสั่งซื้อวัตถุดิบ มีการแบ่งผู้ประกอบการในกลุ่มเป็นผู้ผลิตระดับต่าง ๆ มีกิจกรรมเชื่อมโยงกันในสายการผลิต เช่นกลุ่มกระดาษแผ่น ต้ม ฟอก ย้อม ทำกระดาษบาง กลุ่มทำกระดาษตากแห้ง เพิ่มสี และลวดลาย กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์จากกระดาษ นอกจากนี้ยังมีการเชื่อมโยงกับ กลุ่มอื่นนอกพื้นที่ซึ่งอยู่ในสายของการผลิต เช่นกลุ่มกระดาษลำปางส่งกระดาษแผ่นยาวพิเศษสำหรับทำผลิตภัณฑ์ กลุ่มสันป่าตองส่งดอกไม้กระดาษและดอกไม้กระดาษเพื่อทำและตกแต่งผลิตภัณฑ์ เป็นต้น

กลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปา 18 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ 50130 ผู้นำกลุ่ม นางสุภารัตน์ อภิโชติกร มีสมาชิก 88 คนได้รวมกลุ่มกันเพื่อบริหารจัดการเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร รวบรวมปัญหา อุปสรรค ความต้องการ และแนวทางการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดขึ้น โดยกลุ่มมีคณะกรรมการบริหารกลุ่มเป็นผู้ดำเนินการ

ภาพประกอบ 33 กลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปา

จากการศึกษาศิลปหัตถกรรมกระดาษ ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปา มีการจัดจำหน่ายด้วยตัวเอง เป็นสินค้า OTOP ห้าดาว ของตำบลสันกำแพง

ภาพประกอบ 34 ศูนย์จำหน่ายสินค้าหัตถกรรมกระดาษสาบ้านตันเปา

กระดาษสาและผลิตภัณฑ์กระดาษสาจากบ้านตันเปา ได้รับรางวัลชนะเลิศการประกวดหลายประเภทและหลายครั้ง ชื่อเสียงของกระดาษสาบ้านตันเปาเริ่มเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปมากขึ้น ประกอบกับตลาดของกระดาษสาและผลิตภัณฑ์กระดาษสาในเมืองไทยเริ่มขยายอย่างต่อเนื่อง ทั้งในและต่างประเทศ กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาเริ่มขยายการผลิตโดยมีญาติๆ เข้ามาช่วยในการผลิต ต่อมาราษฎรในละแวกบ้านใกล้เคียงหันมาขอเป็นสมาชิก บางคนมารับไปทำที่บ้านเป็นอาชีพเสริมให้กับครอบครัว

กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ภายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านตันเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

เกิดขึ้นระหว่างช่างภายในกลุ่มฯ เป็นการตกผลึกทางภูมิปัญญาที่สั่งสม ถูกถ่ายทอดต่อมาจากบรรพบุรุษ เป็นการสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้มีความรู้ ความสามารถและฝีมือ พร้อมทั้งมีความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างรูปแบบขึ้นมาใหม่ๆ และมีความคิดสร้างสรรค์ในการพลิกแพลงเทคนิคให้มีความเหมาะสม และที่สำคัญมีทักษะการแก้ไขปัญหาได้อย่างฉลาดในการทำกระดาษสา

รวมถึงการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาปรับปรุงพัฒนาให้เป็นภูมิปัญญาสมัยใหม่ มีการผสมผสานรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบพัฒนา กันอย่างกลมกลืนเหมาะสมมีคุณภาพ และมีคุณค่า ขั้นตอนการกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. เริ่มจากช่างได้คิดค้นพัฒนาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาในรูปแบบใหม่
2. นำมาปรึกษาช่างผู้เฒ่า และร่วมกันคิดหาวิธีที่เหมาะสม
3. ปรับปรุงและพัฒนารูปแบบไปพร้อมๆ กันระหว่างช่างกับช่างผู้เฒ่า

4. ช่างผู้เฒ่าจํานำเอาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่สั่งสม มาพลิกแพลงแก้ไขในจุดที่บกพร่อง เพื่อให้ได้ผลงานที่มีคุณภาพ

การพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมมาปรับปรุงเป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญาสมัยใหม่ ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

1. การลอกเปลือกสา ในปัจจุบันไม่พบการลอกโดยวิธีเผาหรือย่างและการลอกโดยวิธีทุบเปลือกแล้วการลอกเปลือกจะต้องลอกเปลือกนอกออกให้หมดการที่เปลือกนอกติดอยู่ที่เปลือกในจะทำให้เปลือกปอสาถูกจัดอยู่ในเกรดที่ต่ำลงเนื่องจากกระบวนการต้มเยื่อไม่สามารถกำจัดเปลือกนอกออกได้เปลือกในปอสาที่ผ่านกระบวนการลอกและได้การตากในแดดจัดทันทีจะมีสีขาวนวลกระบวนการลอกเปลือกต้องกระทำให้เสร็จสิ้นภายในตอนกลางวันการลอกเปลือกข้ามวันมีผลทำให้เปลือกปอเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลแดงทำให้เปลือกปอสาถูกจัดอยู่ในเกรดที่ต่ำลงในปัจจุบันเกษตรกรการแก้ปัญหาเปลือกปอสาสีแดงโดยโดยการเก็บมัดเปลือกปอสาในถุงพลาสติกหรือถังที่มีผ้าพลาสติกปิดมิดชิดโดยถือหลักให้อากาศสัมผัสเปลือกปอสาให้น้อยที่สุด

2. การทำปอสาให้เปื่อยและขาว

2.1 การต้มปอสาให้เปื่อยในสมัยก่อนต้มโดยใช้ขี้เถ้า แต่จะใช้เวลาในการต้มนานกว่ามาก ปัจจุบันจึงไม่นิยมใช้ โดยมีการนำสารเคมีคือโซดาไฟ เพื่อให้เกิดการย่อยสลายที่สมบูรณ์และสะดวกต่อการปฏิบัติงาน

2.2 การต้มเพื่อฟอกเยื่อให้ขาวการฟอกเยื่อเพื่อต้องการให้กระดาษมีความขาวมากขึ้นตามความต้องการของตลาด จึงมีการใส่คลอรีนเข้าไปผสม ปอสาถึงจะขาวได้ที่ หากผสมไม่ดีกระดาษสาที่ได้จะมีความกรอบ (ไม่เหนียว) กระดาษจะแตก

3. การทำปอสาให้เป็นเยื่อแต่ก่อนใช้การทุบด้วยมือต้องใช้เวลานาน ปอสาหนัก 2 กก. ใช้เวลาทุบนาน ประมาณ 5 ชั่วโมงการทุบปอสาให้ทุบเบาๆ ไม่ต้องออกแรงมากนัก จุดประสงค์ของการทุบปอสาคือเพื่อแยกเส้นใยปอให้ออกจากกันเป็นเยื่อกระดาษเท่านั้นหลังจากทุบจนคะเนว่าใช้ได้แล้วให้ลอง เอาเยื่อไปละลายน้ำดูถ้าเห็นว่าเยื่อแยกออกจากกัน โดยไม่จับกันเป็นกระจุกเยื่อมีเส้นสม่ำเสมอเท่ากันก็เป็นอันว่าใช้ได้ ตอนหลังได้ใช้เทคโนโลยีจากการใช้เครื่องตีเยื่อแทน

4. การทำสีในสมัยก่อน จะใช้สีจากธรรมชาติแต่สีที่ได้จะไม่เข้มเท่ากับการใช้สีย้อมผ้า แต่จะดูเป็นธรรมชาติมากกว่า

5. การทำให้กระดาษสาเรียบขึ้น โดยใช้เครื่องรีดแต่จะมีต้นทุนที่สูงขึ้นตามไปด้วย ปัจจุบันภูมิปัญญาศิลปะหัตถกรรมกระดาษสาแบบดั้งเดิม และเทคนิคต่างๆ กำลังสูญหายไปเพราะเทคโนโลยีที่มีความทันสมัย และความสะดวกสบายรวดเร็วเข้ามาแทนที่กลายเป็นภูมิปัญญาสมัยใหม่ไปเสียแล้ว

กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ขึ้นอยู่กับวิถีสังคมไทยมาอย่างช้านาน เพราะวิถีไทยมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือจุนเจือกันมาโดยตลอด แม้เครื่องมือทำมาหากินก็สามารถหยิบยืมกันใช้ได้ รวมถึงการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันเพื่อยังชีพ กล่าวคือ บ้านนี้ปลูกผักสวนครัว บ้านนั้นเลี้ยงไข่

จับปลาก็นำมาแลกเปลี่ยนกันเป็นอาหารเพื่อยังชีพ ที่เรียกกันว่า เป็นการพึ่งพากันภายในชุมชน คนไทยถึงมีความเคารพกัน เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ที่ถ่ายทอดวิชาความรู้แม้เรื่องนั้นจะเป็นเรื่องที่เล็กมาก ก็ตาม ตามวิถีไทยล้านนาถือก็ทำให้ความเคารพเปรียบเสมือนครูคนหนึ่งเช่นกัน และยิ่งครูบาอาจารย์ที่สั่งสอน ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการองค์ความรู้ให้ถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรม กระดาษสาด้วยแล้วนั้น คู่ควรแก่การเคารพรัก นับถือไว้อย่างสูงซึ่งช่างจักเรียกขานกันว่า “ครูสลา” ครูสลาจะมีความรู้ ความสามารถฝีมือ ด้วยประสบการณ์ที่สั่งสม และภูมิปัญญาหัตถกรรมกระดาษ สาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ครูสลาจะมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญา ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาให้แก่ลูกศิษย์ เพื่อเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญากระดาษสา โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ทั้งทางตรงและทางอ้อมของกลุ่มหัตถกรรม กระดาษสาบ้านต้นเปา

การถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาภายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

1. การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรง

1.1 การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกภายในกลุ่มฯ

โดยการสอนของครูสลา ซึ่งเป็นที่มีความรู้ ความสามารถที่สั่งสมประสบการณ์ และมีภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นครูสลาผู้เฒ่า ที่ช่างภายในกลุ่มฯให้ ความเคารพนับถือ สอนสมาชิกที่ความจำนงที่จะศึกษา เพื่อเพิ่มองค์ความรู้ของตนในการประกอบ อาชีพ

เกสร คำสอน เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “สำหรับคนที่ยังไม่มีความรู้ในการทำ ต้องได้รับการอบรมก่อน ประมาณสิบกว่าวันก็สามารถทำได้ หากมีใจรักก็ไม่ยาก” (เกสร คำสอน. 2555: สัมภาษณ์)

พองคำ หล้าปินตา เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า “คนที่ทำนี่มันต้องมีใจรัก บางครั้งเอาคนมา เรียน 10 คน พอเรียนแล้วทำแล้วบอกว่ายาก เหนื่อยไม่ทำแล้ว คนรุ่นใหม่มาทำจะเหลือสักสองคน ได้ บางทีก็เหลือคนเดียว เขาว่ามันเหนื่อย แสดงว่า ใจเขาไม่รักก็เลยไม่ยอมทำ งานพวกนี้ดีนะ อายุเยอะก็ยังทำได้ บางทีก็เอากลับไปทำที่บ้าน” (พองคำ หล้าปินตา. 2555: สัมภาษณ์)

สมาชิกในกลุ่มบ้างก็มีพื้นฐานมาบ้างแล้วบ้างก็ไม่มีพื้นฐานเลยโดยสอนครูสลาจะ สอนตั้งแต่ขั้นตอนพื้นฐานการดูแลรักษาวัสดุอุปกรณ์วิธีการเลือกปอสาเทคนิคต่างๆ ในการสร้าง ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา รวมถึงความคิดสร้างสรรค์การออกแบบลวดลายและการออกแบบ ผลิตภัณฑ์

1.2 การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลภายนอกกลุ่มฯ

บุคคลภายนอกที่มีความสนใจ ซึ่งมักจะเป็นผู้บริโภคหรือลูกค้าที่มาเยี่ยมชม และ มีความชื่นชอบเป็นพิเศษ และมีความสนใจที่จะศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

สำหรับคนที่สนใจอยากรู้ถึงวิธีทำกระดาษสา สามารถเข้ามาขอเรียนได้ อย่งเร็ว ๆ นี้มีคนกรุงเทพฯ เข้ามาเรียนป้าก็สอน พร้อมทั้งจะสอนให้กับคนที่สนใจ (ฟองคำ หล้าปิ่นดา. 2555: สัมภาษณ์)

การสอนในลักษณะนี้อาจต้องมีค่าใช้จ่ายทั้งในเรื่องค่าสอนค่าวัสดุผู้สอนจะเป็นสมาชิกในกลุ่มที่ผู้สนใจมาขอให้สอนจะไม่เปิดสอนอย่างเป็นทางการเหมือนการสอนให้กับสมาชิกข้างต้นแล้วแต่ความสนใจของผู้สนใจเองว่าต้องการช่างคนใดมาสอนเป็นความพึงพอใจส่วนตัวระหว่างผู้สนใจที่เป็นบุคคลภายนอกกับตัวช่างเองว่าตกลงกันอย่างไรในเรื่องนี้จะไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา

ภาพประกอบ 35 การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลภายนอกกลุ่มฯ

สถานที่ที่ใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาการสอนก็ขึ้นอยู่กับสมาชิกคนดังกล่าวเองว่าจะสอนที่ใดหรือจะใช้บริเวณกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาก็ได้

1.3 การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชน

การถ่ายทอดลักษณะนี้มี 2 ลักษณะ คือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ในครัวเรือน และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในสถานศึกษา

1.3.1 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในครัวเรือน

การถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวของสมาชิกกลุ่มฯเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป กล่าวคือ สมาชิกสอนให้กับบุตรหลานของตนเองไว้ช่วยงานในครอบครัว ไม่ใช่การสอนอย่างจริงจัง ไม่มีกำหนดเวลาแน่นอน เป็นการเรียนรู้งานในครอบครัวไว้ช่วยเหลืองานครอบครัว ซึ่งอาจจะเป็นงานเล็กงานน้อยเป็นสิ่งที่เล็กน้อยที่บุตรหลานในครอบครัวช่วยเหลือได้

เกสร คำสอน เล่าให้ฟังว่า “ลูกที่เข้ามาทำพี่ว่าเป็นเรื่องที่ดี จะทำให้เขาเป็นคนละเอียดอ่อน คือเขาจะได้เอาเวลาว่างหลังเลิกเรียนมาช่วยทำ พี่คิดว่า ถ้าอนาคตลูกอยากทำตรงนี้ก็จะมีคนสนับสนุนเพราะมีรายได้ดี”(เกสร คำสอน. 2555: สัมภาษณ์)

และถ้าลูกหลานมีความสนใจมีฝีมือและมีความตั้งใจเอาจริงเอาจังกับการทำ กระจกษาเป็นอาชีพสืบไปก็เป็นสิ่งที่ดีเพราะครอบครัวจะได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสม ไว้จากบรรพบุรุษสืบทอดสู่ลูกหลานและองค์ความรู้ที่ได้จะมีความสมบูรณ์ไม่มีความหวงแหนวิชา ความรู้เพราะเป็นลูกเป็นหลานและเมื่อเติบโตใหญ่จะเป็นช่างที่มีความรู้ความสามารถมากเพราะได้ ฝึกฝนฝีมือตั้งแต่เยาว์และจะมีความรักในศิลปหัตถกรรมกระจกษาเพราะได้ถูกปลูกฝังให้มีความ รักความหวงแหนการอนุรักษ์และรู้ซึ่งถึงคุณค่ามรดกทางภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระจกษาเป็น อย่างมาก

1.3.2 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในสถานศึกษา

โดยกลุ่มหัตถกรรมกระจกษาเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ศิลปหัตถกรรม กระจกษาเพราะเป็นแหล่งรวมตัวของช่างครูสลาและสลาผู้เฒ่าที่มีความรู้ความสามารถและ ประสบการณ์ที่สั่งสมมานับสิบ ๆ ปีจึงเป็นที่สนใจของชุมชนและโรงเรียนที่ต้องการนำภูมิปัญญา ท้องถิ่นเข้าอยู่ในหลักสูตรการศึกษาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นตามการส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการที่เริ่มมุ่งเน้นการศึกษาให้มีความสอดคล้องกับชุมชนแก้ปัญหาการอพยพย้าย ถิ่นฐานของประชากรไทยที่หลงไปกับความเจริญทางด้านวัตถุ

การอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามายังเมืองกรุงแสวงหาความสบายที่ไม่ตรงกับ บริบทของตนเองพยายามเสาะแสวงหาความรู้เรื่องด้วยการขายที่ดินที่ตนมีให้กับนายทุนเพื่อ สนองความต้องการทรัพย์สินเงินทองเพื่อส่งลูกหลานเข้ามาเรียนในเมืองกรุงโดยมีความเชื่อที่ว่าเมื่อ ได้เรียนสูงๆ ก็จะไม่ลำบากเหมือนตนซึ่งเป็นสังคมทุนนิยมที่คนในสังคมสมัยใหม่หลงติดกับดักและ ดึงครอบครัวมาติดกับไปด้วยจนไม่สามารถจะพลิกตัวกลับไปเป็นเหมือนเดิมเพราะภาวะหนี้สินที่รุง รังและกลายเป็นลูกจ้างนายทุนที่มากกว่าหนี้สินของตนไป

จึงมีการปรับหลักสูตรการศึกษาขนาดใหญ่เป็นหลักสูตรการศึกษาที่เน้น ท้องถิ่นรวมถึงมรดกทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นและเป็น ระบบพึ่งพากับธรรมชาติการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่กำลังอ่อนแอและกำลังจะสูญสลาย หายในจากสังคมไทยด้วยการพลิกพื้นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นรากฐานบริบทของไทยที่ ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม

สุดารัตน์ อภิโชติกร ประธานกลุ่มฯ ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังเกี่ยวกับภูมิปัญญา ท้องถิ่นศิลปหัตถกรรมกระจกษาว่า “กลุ่มหัตถกรรมกระจกษานบ้านต้นเปามีความสัมพันธ์กับ ชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของความภาคภูมิใจในชุมชนเป็นที่รับรู้ของชุมชนใกล้เคียงที่สนใจมาเยี่ยมชม เป็นที่บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและตำบลสันกำแพงและเป็นแหล่งรวบรวมองค์ ความรู้ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระจกษา” (สุดารัตน์ อภิโชติกร. 2555: สัมภาษณ์)

กล่าวคือศิลปหัตถกรรมกระจกษาที่ทรงคุณค่าความงามทางศิลปะคุณค่า ความงามทางสังคมและคุณค่าความงามทางใจของชนชาวล้านนาท้องถิ่นทางเหนือที่ชุมชนตำบล ต้นเปาอำเภอสันกำแพงจังหวัดเชียงใหม่มีความภาคภูมิใจและนำภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระจกษา

สาเข้าไปศึกษาในสถาบันศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนต่างๆ เช่น โรงเรียนมงฟอร์ตวิทยาลัย อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนบ้านสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพประกอบ 36 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในสถานศึกษา

การเรียนการสอนที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่นักเรียนทุกระดับชั้น ดังกล่าวมีวิธีการถ่ายทอดที่เหมือนกันดังต่อไปนี้

- แนะนำคุณสมบัติและความเหมาะสมในการเลือกปอสามาเป็นวัตถุดิบ
- สาธิตวิธีการกรีดเปลือกปอสามาในแนวตั้ง 1-4 แนว แล้วใช้มือดึงเปลือกสาออก
- ให้คำแนะนำคุณสมบัติของสารเคมีที่ใช้และข้อควรระวังในการปฏิบัติ อย่างใกล้ชิด
- สาธิตวิธีการใช้เครื่องตีเยื่อ ให้คำแนะนำและข้อควรระวังในการปฏิบัติงาน
- แนะนำอุปกรณ์ตะแกรงสอนและสาธิตการจับตะแกรง การใช้น้ำหนักมือที่สม่ำเสมอ
- แนะนำสาธิตการตกแต่งให้ลูกศิษย์ปฏิบัติตามผู้สอนตรวจสอบความถูกต้อง
- นำตะแกรงที่น้ำไหลออกจากเยื่อหมดแล้วตั้งเอียงหันด้านที่มีกระดาษเข้าหาแสงแดด
- การดึงกระดาษจะต้องนำตะแกรงมาตั้งเฉียงประมาณ 45 องศาใช้นิ้วแกะขอบกระดาษ

ด้านบนนอกจากขอบตะแกรงให้ตลอดแนวนบนใช้ทั้งสองมือจับขอบกระดาษด้านบนให้ห่างเท่าๆ กัน ดึงกระดาษเข้าหาตัวลักษณะยกขึ้นเล็กน้อย

ต่อมานักเรียนที่มีความสนใจเพิ่มขึ้นจึงนำนักเรียนมาสอนที่กลุ่มหัตถกรรมฯ ด้วยเหตุผลที่ว่า การขนย้ายเครื่องมือจำนวนมากมีความลำบากจึงนำนักเรียนมาเรียนกันที่กลุ่มหัตถกรรมฯ ซึ่งกว้างพอที่จะรับนักเรียนได้และเครื่องมือมีความพร้อมแล้วยังมีช่างคนอื่นที่เสนอตัวมาเป็น ผู้ช่วยวิทยากรในการถ่ายทอดองค์ความรู้เพิ่มขึ้นจนมีนักเรียนที่มีความสนใจใช้เวลาหลังเลิกเรียน มาฝึกปฏิบัติเพิ่มเติม

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่าการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ได้มีการพลิกฟื้นภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรงมีดังนี้

1. การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกภายในกลุ่มฯ
2. การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลภายนอกกลุ่มฯ
3. การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชน
  - 3.1 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในครัวเรือน
  - 3.2 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในสถานศึกษา

กล่าวคือศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ที่ทรงคุณค่าความงามทางศิลปะ คุณค่าความงามทางสังคมและคุณค่าความงามทางใจ ของชาวล้านนาท้องถิ่นภาคเหนือ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้นั้นมีสมาชิกของกลุ่มฯเป็นวิทยากร หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้พื้นฐานที่เหมาะสมกับวุฒิภาวะของเด็ก ให้ฝึกปฏิบัติจริง

การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อม

การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อม กำเนิดขึ้นในสังคมไทยมาอย่างยาวนานแล้ว โดยความตั้งใจของผู้ศึกษาที่ต้องมีความสนใจ ใฝ่เรียนรู้กับองค์ความรู้ดังกล่าว ต้องเป็นคนซึ่งสังเกต จดจำ พร้อมอยู่ตลอดเวลาที่จะเรียนรู้และการถ่ายทอด นอกจากการสั่งสอนเป็นวาจาแล้ว ลูกศิษย์จำต้องจดจำรายละเอียดของครูเป็นอย่างดี ด้วยการอาศัยเป็นลูกมือ คอยช่วยหยิบจับให้กับครูผู้สอน คอยเฝ้ามองการทำงาน วิธีการต่างๆ และได้เรียนรู้เทคนิคต่างๆ หรือภูมิปัญญาที่ครูผู้สอนได้สั่งสมมาหลายสิบปี ถือเป็น การถ่ายทอดและสืบทอดองค์ความรู้ไปพร้อมๆ กัน

การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมนี้ กล่าวคือ การที่ช่างผู้ฝึกฝนต้องใช้การสังเกต เฝ้ามองการทำงานของครูอย่างละเอียด ที่เรียกกันว่า “ครูพัก ลักจำ” เพราะเทคนิคบางอย่างไม่สามารถสั่งสอน อธิบายเป็นคำพูดได้ต้องสังเกตจากการลงมือปฏิบัติงานจริง โดยการเก็บเกี่ยวองค์ความรู้ เทคนิคต่างๆ คอยซักถามข้อสงสัย ถือเป็น การสืบทอดและถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมไปพร้อมๆ กัน เมื่อเกิดการเรียนรู้ แล้วนำองค์ความรู้ที่ได้จากการสังเกตมาปรับใช้กับตนให้เกิดการสั่งสม สร้างประสบการณ์ให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นความชำนาญ และพัฒนาปรับปรุงงานศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของตนให้เกิดความสมบูรณ์

เกสร คำสอนได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังเกี่ยวกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาว่า ”การถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ของช่างสู่ช่างรุ่นใหม่มีอยู่บ้างแต่น้อยต้องเป็นคนเอาจริงเอาจังที่จะทำอาชีพนี้เพราะต้องใช้ความอดทนและเป็นคนสนใจในครุพักักจำบ้างอย่างไร่เรื่องคุณภาพกระดาษ กระดาษดีต้องมีความเหนียว ของบางร้านจะกรอบ ถ้าใส่พวกคลอรีนไม่ถูกสูตรแล้วมาทำอะไรไม่ได้เลย มันจะแตกไปเลย” (เกสร คำสอน. 2555: สัมภาษณ์)

ส่วนใหญ่การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมจะมาพร้อมกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรง บางครั้งก็เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบผสมผสานระหว่างการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรงกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมการเรียนรู้ในลักษณะนี้จะเกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้สูงกว่าการถ่ายทอดองค์ความรู้ได้อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเพราะการสั่งสอนเพียงอย่างเดียวไม่ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นองค์ความรู้เชิงช่างหรือภูมิปัญญาสั่งสมการศึกษาและการจดจำเฝ้ามองเทคนิคการแก้ไขปัญหาวิธีทางลัดวิธีการหลบเลี่ยงจากปัญหาและการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกคุณค่าความสวยงามผ่านศิลปะหัตถกรรมกระดาษสาจะยังมีประสิทธิภาพมากขึ้นถ้าการนำองค์ความรู้ภูมิปัญญาที่ได้ไปปรับปรุงแก้ไขศิลปะหัตถกรรมกระดาษสาของตนให้มีการพัฒนาฝึกฝนตกผลึกเป็นลักษณะเอกลักษณ์งานของตนให้เกิดความชัดเจนที่แสดงถึงความเพียบพร้อมทางด้านวิชาการและมีความโดดเด่น

การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่า การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการพลิกฟื้นภูมิปัญญาศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา ทั้งในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรง และการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อม และการศึกษาตามอรรถาธิบาย และสมาชิกที่มีความสนใจ

เพื่อเป็นการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา และเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว ซึ่งชุมชนได้มีส่วนร่วมในการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่น ฟองคำ หล้าปินตา กล่าวว่า “กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา มีความสัมพันธ์กับชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของความภาคภูมิใจในชุมชน เป็นที่รับรู้ของชุมชนใกล้เคียงที่สนใจมาเยี่ยมชม เป็นที่บ่งบอกถึงความ เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา” (ฟองคำ หล้าปินตา, 2555: สัมภาษณ์)

ชุมชนและกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา ได้สร้างแนวคิด และแนวทางปฏิบัติให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากกระแสหลักของสังคมมหภาคได้อย่างยั่งยืน รวมถึงการอนุรักษ์ การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา

ปัญหาการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ปัจจุบันเด็กและเยาวชนมีความสนใจในการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา น้อยลง ฟองคำ หล้าปินตา ได้กล่าวเกี่ยวกับเด็กที่จะเข้ามาศึกษาศิลปะหัตถกรรมกระดาษสาว่า “เด็กรุ่นใหม่ปัจจุบันไม่ค่อยมีคนมาเรียนแบบจริงๆ จังเท่าไร ”

ด้วยกระแสความนิยมต่อทุนในสภาวะสังคมสมัยใหม่ที่นิยมความสะดวกสบาย เน้นให้เด็กและเยาวชนมุ่งศึกษาในระบบการศึกษาให้สูงเข้าไว้

โดยมีความเชื่อที่ว่าเมื่อเรียนสูงจะได้มีงานทำที่สบายกว่ารุ่นพ่อ รุ่นแม่ ทำให้เกิดการอพยพออกจากพื้นที่ การเข้ามาหางานทำในเมืองกรุง ทั้งถิ่นฐานภูมิลำเนาของตน เกิดช่องว่างทางประชากร และมีการนำที่ดินของตนเองออกขายเพื่อนำเงินส่งมาให้ลูกที่อยู่เมืองกรุง เท่ากับว่าเพิ่มภาระในการใช้จ่าย เกิดภาระหนี้สินตามมาและจากคนที่มียี่สิบดินทำมาหากินกลับต้องเป็นลูกจ้างเพื่อหาเลี้ยงชีพ สุดท้ายความลำบากที่เคยกลัวว่าจะตกอยู่กับลูกถึงต้องส่งไปเรียนสูงๆ แต่สุดท้ายกลับพากันลำบากทั้งครอบครัว จนมีอาจจะกลับมาเลี้ยงชีพอย่างพอมีพอกินได้อีก

สุตารัตน์ อภิโชติกร ประธานกลุ่มฯ ได้เล่าเกี่ยวกับการศึกษาศิลปะทัศนกรรมกระดาศาในปัจจุบันว่า “ในปัจจุบันเปิดสอนให้กับบุคคลทั่วไป แต่เด็กรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจในเรื่องการทำกระดาศาเท่าไร” (สุตารัตน์ อภิโชติกร. 2555: สัมภาษณ์)

เมื่อการทิ้งถิ่นฐานนั้นก็หมายความว่า การทิ้งพื้นดินที่อยู่อาศัยรวมถึงการทำไร่ทำนา การทำสวนตลอดจนละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นมรดกทางปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมสืบทอดกันมาชั่วลูกชั่วหลานให้สูญหายไปตามกระแสสังคมทุนนิยมทำให้ภูมิปัญญาหลากหลายอย่างต้องหายไปโดยมีอาจเรียกคืน

ประชากรที่อยู่ในพื้นที่เหลือเพียงผู้เฒ่าผู้แก่อายุมากคนหนุ่มคนสาวอพยพเข้าเมืองกรุง มีการดำรงชีวิตแห่งการแข่งขันเอาตัวรอดไม่มีความสุขอย่างแท้จริงสุดท้ายก็กลับไปถิ่นฐานของตนแต่นั้นก็สายเกินไปแล้วเพราะเมื่อกลับยังถิ่นฐานก็ไม่ว่าจะทำมาหากินอะไรเพราะตนเองไม่ได้ถูกปลูกฝังให้อยู่กับท้องถิ่นอยู่กับวิถีชีวิตที่ต้องทำอะไรทำนาทำสวนก็กลายเป็นคนที่ทนต่อความตึงเครียดทางออกมิได้เกิดความซึมเศร้าด้วยความคิดที่ว่า “ไปเรียนในเมืองกรุงจบมาสูงแต่ต้องกลับมาตักตักที่บ้านนอก” นี้คือความเชื่อผิดๆ ที่ถูกปลูกฝังอย่างผิดๆ จากคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ที่ต้องการแค่ความสุขภายนอกไม่ใช่ความสุขที่แท้จริงความสุขที่แท้จริงคือ การอยู่รวมกันในครอบครัวพร้อมหน้าพร้อมตากันกินข้าวเย็นรวมกันระหว่างปู่ย่าตายายพ่อ แม่ลูกหลานอย่างพร้อมเพียงกันอ้อมก้อมด้วยกันหิวก็หิวด้วยกันดำรงชีวิตตามวิถีชีวิตที่พึ่งพากับธรรมชาติอยู่รวมกันอย่างยั่งยืนตามปรัชญาขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงตรัสเกี่ยวกับการครองชีพด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและอยู่รวมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน

ศิลปะทัศนกรรมกระดาศาที่เคยด้อยค่าลงเพราะความนิยมในกระแสหลักที่มีความนิยมต่อความทันสมัยที่มองว่าภูมิปัญญาศิลปะทัศนกรรมกระดาศาไม่เป็นเพียงสิ่งที่ล้าหลังไม่เจริญเท่าแก่ไม่มีคุณค่าทางความทันสมัยจึงทำให้ศิลปะทัศนกรรมกระดาศาขาดการสืบทอดและถ่ายทอดองค์ความรู้และเมื่อสังคมมีรสนิยมแนวทันสมัยกลุ่มจึงเกิดการปรับตัวตั้งรับกับความทันสมัยโดยการจัดตั้งเป็นแหล่งความรู้เป็นที่รวมใจกันในชุมชนการละทิ้งถิ่นฐานที่อยู่ทำให้ศิลปะทัศนกรรมมีคุณค่าความงามทางสังคมน้อยลงแต่ยังมีผู้สืบทอดอยู่บ้างซึ่งเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชนการสร้างสรรงานศิลปะทัศนกรรมให้เป็นสินค้าศิลปะทัศนกรรมกระดาศาที่ยังทรงคุณค่าความงามทางศิลปะและคุณค่าความงามทางสังคมและยังคงรักษาคุณภาพที่คู่ควรค่าในการสืบทอด

ภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาใหม่ของชนชาวล้านนาให้สูญหายไปตามกาลเวลารวมถึงส่งเสริมการอนุรักษ์ และการสืบทอดศิลปหัตถกรรมชนิดนี้ด้วยหลักศีลธรรมนำปัญญาเพื่อเป็นองค์ความรู้ที่ยั่งยืน

ภายใต้สภาวะกระแสสังคมแห่งการพลิกฟื้นองค์ความรู้ของกลุ่มหัตถกรรมมีการสืบทอด ภูมิปัญญากันอย่างต่อเนื่องมีการอนุรักษ์และส่งเสริมการเผยแพร่และสร้างจิตสำนึกให้เห็น ความสำคัญของภูมิปัญญาที่รักษาเอกลักษณ์ที่ดั้งเดิมไว้สืบไป

2. การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่มีรากฐานมาอย่างยาวนาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่อยู่ใน ชุมชนชาวล้านนาสืบตั้งแต่บรรพบุรุษมาหลายศตวรรษ สืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาผ่านวิถีชุมชน และสังคมที่เปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบัน

เนื่องจากวัฒนธรรมในภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนใหญ่ใช้กระดาษสาในการบันทึก เรื่องราวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณีมาเป็นเวลาช้านาน กระดาษสาที่ใช้บันทึกดังกล่าว เรียกเป็นภาษาพื้นเมืองว่า “ป๊อบสา” อีกทั้งยังมีการใช้กระดาษสาเพื่อผลิตของใช้ต่างๆ ทั้งใช้ใน ชีวิตประจำวันและใช้ในเทศกาลประเพณี เช่น ว่าว ร่ม และ ตุ้ม สำหรับหมู่บ้านต้นเปาเป็นหมู่บ้าน หลักที่ผลิตกระดาษสาเป็นเวลากว่าร้อยปี เป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นมาเรื่องราวและวิถีชีวิตเป็น จุดขายเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวได้ นอกเหนือจากการมีหัตถกรรมกระดาษสาครบวงจร อย่างเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

การผลิตกระดาษสานั้นมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีการผลิตอย่างค่อยเป็นค่อย ไป เนื่องจากเป็นงานหัตถกรรมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้พื้นบ้าน อาศัยภูมิปัญญาและอาศัย ความชำนาญที่มีการสืบทอดกันมา กุญแจสำคัญในการแข่งขันของอุตสาหกรรมประเภทนี้คือ ต้นทุนในการผลิตที่ต่ำ แบบผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างและมีความสร้างสรรค์สูง และมีพนักงานที่มีทักษะ ในการนำมาซึ่งแบบผลิตภัณฑ์ที่ถูกต้องถูกค่า นอกเหนือจากนี้การนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ ทำให้สินค้าคงทนและมีสีสันสดใส ในขณะที่ใช้วัตถุดิบในการผลิตจากธรรมชาติก็เป็นกุญแจที่สำคัญอีก ประการหนึ่ง

ทางด้านการส่งออกนั้น ยอดการส่งออกจากการผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษสาโดยรวมของทั้ง ประเทศนั้นที่ปริมาณน้อยมาก เมื่อเทียบกับผลิตภัณฑ์หัตถกรรมอื่นๆ เช่น ไม้แกะสลัก อัญมณี เครื่องปั้นดินเผา และเซรามิก อย่างไรก็ตาม ยอดการส่งออกผลิตภัณฑ์กระดาษสายังมีการเติบโต อย่างต่อเนื่องซึ่งเป็นดัชนีบ่งชี้ว่า อุตสาหกรรมนี้เป็นอุตสาหกรรมที่มีอนาคต ตลาดภายในประเทศ ของผลิตภัณฑ์กระดาษสาส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดท่องเที่ยวใหญ่ๆ เช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ สงขลา เป็นต้น ส่วนตลาดหลักในต่างประเทศคือ สหรัฐอเมริกา แคนาดา เยอรมัน สวีเดน ออสเตรเลีย ญี่ปุ่น เกาหลีและไต้หวัน

บทบาทของรัฐ ในการให้ความช่วยเหลือแก่อุตสาหกรรมการผลิตกระดาษสาและ ผลิตภัณฑ์กระดาษสา จะเป็นในลักษณะของการให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ โดย

หน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงคือ ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งให้การสนับสนุนทางด้านความรู้ การจัดการฝึกอบรมเกี่ยวกับการทำกระดาษ และผลิตภัณฑ์จากกระดาษแก่ประชาชนในหมู่บ้านต้นเปา นอกจากนี้หน่วยงานของภาครัฐยังให้การสนับสนุนและช่วยเหลือทางด้านสาธารณูปโภค ซึ่งได้แก่ เทศบาลตำบลต้นเปา ฯลฯ

สังคมและวิถีการดำเนินชีวิตของชาวหมู่บ้านต้นเปา มีลักษณะเป็นสังคมเมือง อาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน คือการทำกระดาษโดยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมจากการทำนาข้าวมาเป็นการทำกระดาษและผลิตภัณฑ์กระดาษ เนื่องจากการทำกระดาษสร้างรายได้ที่ดีกว่าและสม่ำเสมอตลอดทั้งปี ในขณะที่การทำนาข้าวสามารถทำได้เพียงปีละครั้ง เพราะน้ำไม่พอสำหรับการเกษตร ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ขายที่ดินทางการเกษตรและหันไปทำกระดาษ

โดยได้รับการส่งเสริมจากเทศบาลบ้านต้นเปาให้มีการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รวมกลุ่มกันเพื่อบริหารจัดการเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร รวบรวมปัญหา อุปสรรค ความต้องการ และแนวทางการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดขึ้น โดยการบริหาร 4M ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

1. Man การบริหารกำลังคนกลุ่มช่าง และสมาชิกกลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปา

ภาพประกอบ 37 สุดารัตน์ อภิโชติกร ประธานกลุ่มฯ

มีสมาชิกจำนวน 88 คนแบ่งเป็นกลุ่มย่อยตามลักษณะการผลิตได้แก่

1. กลุ่มทำกระดาษแผ่น
2. กลุ่มทำกระดาษตากแต่ง
3. กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กระดาษ

ช่างของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปา เป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางด้านการทำกระดาษ ด้วยการถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม ใฝ่หาพัฒนาองค์ความรู้

เกษร คำสอน ได้เล่าว่า พี่เริ่มหัดทำกระดาษสาตั้งแต่เล็กๆ คือ เห็นเขาทำก็อยากทำ ซึ่งช่วงนี้กระดาษสาจะขายดีมาก และรูปแบบที่ผลิตออกมาลูกค้าจะออกแบบมาให้บ้าง หรือบางครั้งก็ช่วยกันออกแบบขึ้นมาเอง

การผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา มี 2 ลักษณะดังนี้

1. แบบครัวเรือนกล่าวคือเป็นการแบ่งงานกันทำระหว่างสามีภรรยาส่วนสามีทำในส่วนงานหนักส่วนภรรยาทำในส่วนงานเบาๆ เช่นการเก็บลายละเอียดการทำสี แกะและตากกระดาษสา หรือการตกแต่งผลิตภัณฑ์ต่างๆ โดยมีการควบคุมคุณภาพของงานให้มีคุณภาพที่ดีทุกชิ้นงานด้วย ทัศนคติของผู้หญิงที่มีความละเอียดละออกว่าผู้ชายทำให้งานศิลปหัตถกรรมมีความสมบูรณ์ สวยงาม

2. แบบคนเดี่ยวกล่าวคือช่างผู้ทำกระดาษสาตั้งแต่ขั้นตอนแรกตั้งแต่ปอสา การเก็บลายละเอียดตกแต่งและทำสีรวมไปถึงการผลิตผลิตภัณฑ์ต่างๆ ตามออเดอร์ที่ได้รับมา เป็นการใช้ฝีมือเทคนิคที่สั่งสมการควบคุมคุณภาพอยู่ในตัวของช่างผู้ทำเองเพราะต้องรักษาคุณภาพศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของตนเองไว้รักษารายได้และรักษาลูกค้าไว้

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าช่างของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปามีองค์ความรู้ความสามารถมีฝีมือและความคิดสร้างสรรค์สังเกตได้จากการพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรมกระดาษสาโดยตลอดทั้งพัฒนาจากรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบพัฒนาขึ้นมาใหม่การคิดค้นเทคนิคใหม่โดยคำนึงถึงความต้องการของผู้บริโภคและยังคงรักษาคุณภาพความสวยงามของศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

2. Money การบริหารจัดการสรรเงินทุน เป็นการจัดการระบบฟุ้งพาระหว่างช่าง และสมาชิก ในการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสาขึ้นอยู่กับการจัดซื้อจัดหาวัตถุ นอกจากสินค้าที่มีคุณภาพ สวยงาม มีความคิดสร้างสรรค์ โดดเด่นและมีให้เลือกสรรอย่างมากมาแล้วนั้นสิ่งที่สร้างความ สำเร็จและสร้างความยั่งยืนทางธุรกิจให้กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาคือระบบการเงินในการบริหาร การเงินได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีระบบการจัดการทางการเงินที่ดีเยี่ยมที่ไม่สามารถหาศึกษาได้ จากที่อื่น

ภาพประกอบ 38 การบริหารการเงิน

รูป ก คือ เงินที่ได้จากการทำธุรกิจ ซึ่งใช้เป็นเงินหมุนเวียนสำหรับการซื้อวัตถุดิบ เป็นค่าแรง รวมทั้งค่าใช้จ่ายต่างๆ ในบ้านเมื่อนำมาหักค่าใช้จ่ายแล้ว จะจัดสรร โดยแบ่งเงินจำนวน 50% ไปเก็บที่รูป ข

รูป ข คือ เงินที่ใช้ในการลงทุนเพิ่มเติม ในกรณีเงินส่วน ก ไม่เพียงพออย่างเช่นการซื้ออุปกรณ์ที่มีมูลค่าสูง หรือ ซื้อวัตถุดิบจำนวนมากซึ่งจะจัดสรรเงินสัดส่วน 50% ไปเก็บไว้ที่ ค

รูป ค คือ เงินที่เก็บไว้สำหรับการออมโดยเฉพาะ ซึ่งอาจนำไปซื้อรถยนต์ หรือที่ดินเพื่อเป็นรางวัลแก่ชีวิต

ยกตัวอย่างกรณีที่ขายกระดาษสาได้ 1,000,000 บาท เงินที่ได้จะเข้าสู่ภาพ ก เมื่อหักต้นทุนการผลิต แล้วได้กำไร 800,000 บาท จะแบ่งกำไรที่ได้ออกเป็น 400,000 บาท ไปเก็บไว้ในภาพ ข หลังจากนั้น จะแบ่งออกเป็น 200,000 บาท เก็บไว้ในภาพ ค

ระบบการจัดสรรเงินของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาเป็นการกระจายความเสี่ยงทางด้านการเงินการจัดระบบการเงินที่ดีนี้ ทำให้เกิดสภาพคล่องทางการเงินซึ่งจะเห็นได้ว่าการดำเนินธุรกิจกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาไม่มีการขอสินเชื่อเพื่อเติมในกรณีที่ต้องการขายธุรกิจเนื่องจากมีเงินสำรองที่เพียงพออยู่แล้ว

ธุรกิจที่จะสำเร็จได้นั้น ปัจจัยหลักที่ผลักดันให้ประสบความสำเร็จในธุรกิจอาจจะไม่ใช่ปัจจัยการผลิต และคุณภาพสินค้าเท่านั้นแต่ต้องมีการบริหารจัดการทางการเงินที่ดีด้วยจึงจะทำให้ธุรกิจมีความยั่งยืนตกทอดมาสู่รุ่นต่อไป

รายได้ต่อเดือนของสมาชิกกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา รายได้ต่อเดือนประมาณ 3,000 -10,000 บาท รายได้จะไม่คงที่หรืออาจมีรายได้มากกว่า 10,000 บาท ในช่วงเทศกาลการท่องเที่ยว ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ที่มีนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ มาเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่จะเป็นช่วงที่ขายสินค้า ของที่ระลึกศิลปหัตถกรรมกระดาษสาได้กำไรมากกว่าช่วงอื่น

นอกจากนี้ ยังมีการอบรมพนักงานให้มีคุณธรรมไม่กั๊ยืมเงินจนเกินตัวหรือทำให้เงินกู้เป็นเงินจม เพราะการกระทำดังกล่าวจะทำให้พนักงานไม่มีความสุข ซึ่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพที่ไม่ดีของผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นงานฝีมือและอาศัยความคิดสร้างสรรค์สูง นอกเหนือจากนี้ จากที่พนักงานมีความสุขยังส่งเสริมให้มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ อีกด้วย

แนวทางปฏิบัติอีกประการหนึ่งที่ได้ชัดก็คือ ธุรกิจที่เน้นการสร้างงาน โดยจะไม่เน้นเอาเครื่องจักรมาใช้ทดแทนแรงงานคนโดยไม่จำเป็น เพราะการผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษสาเป็นงานฝีมือที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อน

จึงทำให้กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา มีความเข้มแข็งด้วยการเอื้อเพื่อต่อกันการกระจายรายได้สู่กลุ่มสมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึงเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นำพาองค์กรให้มีความมั่นคงเจริญก้าวหน้าไปพร้อมๆ กัน

3. Materials การบริหารวัตถุดิบ การเสาะหาวัตถุดิบในที่นี้คือปอสา กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ วัตถุดิบต้นสาที่ใช้ในการผลิตนั้น ตอนแรกก็รับซื้อมาจากหมู่บ้านที่อยู่ชุมชน และจังหวัดใกล้เคียง อย่างไรก็ตามก็ยังไม่พอ ต้นสาที่ขึ้นตามธรรมชาติในประเทศมีปริมาณลดน้อยลง จึงต้องมีการสั่งซื้อจากลาวด้วย ประกอบกับคนที่จะมาตัดต้นสาปัจจุบันหายากมากขึ้น และต้นสาตามธรรมชาติก็หายาก จึงทำไร่ปลูกต้นสาขึ้นที่เขตแม่สาย จังหวัดเชียงรายและจังหวัดใกล้เคียง โดยจ้างแรงงานท้องถิ่นให้ดูแลเพื่อรับรองการผลิตในวันข้างหน้า

ในส่วนของการปฏิบัติต่อคู่ค้าวัตถุดิบนั้น จะให้ความสำคัญอย่างมากในการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีกับลูกค้า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย นอกจากนี้ เมื่อมีรายได้จากการขายผลิตภัณฑ์มาจะนำไปซื้อวัตถุดิบก่อนทุกครั้ง “เมื่อก่อนนี้ กระดาษสาที่คนกลางจะได้เงินดี อย่างไม่เลือกสาซื้อมาจากที่นู่น พวกไปเก็บเปลือกสาก็แล้ว อีโก้ มูเซอ ไปเก็บในป่าบนภูเขา ใช้เวลาตอนกลางคืน ได้สักสิบกิโล กิโลละ 5 บาท ได้แค่ 50 บาท สงสารก็เลยขึ้นราคาให้ อย่างที่เชียงใหม่ปอสามียะเยะแต่ไม่มีคนไปเอา จ้างวันละร้อยยังไม่มีคนทำเลย” (ฟองคำ หล้าปิงตา.2555: สัมภาษณ์)

เนื่องจากวัตถุดิบปอสา ซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักที่ใช้ในการผลิตกระดาษสาเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีราคาและหายากขึ้นทุกที ดังนั้นกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาจึงใช้วัตถุดิบปอสาอย่างประหยัด และมีการนำเศษผลิตภัณฑ์และวัตถุดิบกลับมาใช้ใหม่ โดยนำมาย่อยสลายแล้วนำมาผสมกับเยื่อสาใหม่ เพื่อนำไปใช้ในกระบวนการผลิตอีกครั้ง ซึ่งเป็นการลดต้นทุนในการผลิตอีกทางหนึ่ง

4. Management การบริหารของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่เป็นระบบพึ่งพาและเกื้อกูลกันระหว่างช่างและสมาชิกในชุมชนมีการกระจายงานและรายได้อย่างถ้วนถึงกันทุกคนอย่างยุติธรรมสร้างความสมานฉันท์กันในกลุ่มเพื่อความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนของชุมชนกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

ได้มีการจัดตั้งร้านค้าของกลุ่มฯและร้านค้าของสมาชิกบริเวณพื้นที่ใกล้กับองค์การบริหารส่วนตำบลต้นเปามีสมาชิกที่เปิดร้านจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมจากกระดาษสาและผลิตภัณฑ์ต่างๆ

ภาพประกอบ 39 ศูนย์จำหน่ายสินค้าหัตถกรรมกระดาษสาบ้านดั้นเปา

เป็นการสร้างงานให้กับคนในท้องถิ่นโดยจ้างชาวบ้านในท้องถิ่น รวมถึงชาวไทยภูเขา ในจังหวัดใกล้เคียงทางภาคเหนือ (แพร่ น่าน ลำปาง) เพื่อปลูกปอสา นอกเหนือจากการปลูกปอสา แล้ว ยังใช้แรงงานในหมู่บ้านเพื่อผลิตกระดาษสาและผลิตภัณฑ์กระดาษสาอีกด้วย การกระทำดังกล่าวเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นอีกทางหนึ่ง

การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องการประกอบอาชีพของประชาชน ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลดั้นเปามีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงจากภาคเกษตรกรรมมาสู่ภาคบริการ อุตสาหกรรมและหัตถกรรมเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากพื้นที่บางส่วนของพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญและมีประชาชนทั้งในและต่างประเทศมาท่องเที่ยวกันมากเป็นประจำเทศบาลตำบลดั้นเปาได้ ตระหนักถึงความสำคัญในการส่งเสริมอาชีพในด้านต่างๆ ของประชาชนและในการพัฒนาสังคมได้ จัดทำโครงการส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่นและโครงการสนับสนุนอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เอกลักษณะและภูมิปัญญาของท้องถิ่น (สำนักงานเทศบาลตำบลดั้นเปา. 2552: 17)

ชุมชนบ้านดั้นเปาเป็นหมู่บ้านหัตถกรรมและเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มี การทำกระดาษสาและการผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษสาของชุมชนบ้านดั้นเปาเป็นหมู่บ้านแห่งแรกของ ประเทศไทยที่ยึดการทำกระดาษสาเป็นอาชีพหลักได้รับการอนุรักษ์สืบทอดกันมาโดยใช้ภูมิปัญญา จากอาชีพหัตถกรรมในครัวเรือนกลายเป็นอาชีพอุตสาหกรรมของชุมชนบ้านดั้นเปาที่ควรตระหนัก ห่วงแหนและอนุรักษ์อาชีพหัตถกรรมการทำกระดาษสาที่ทำด้วยมือซึ่งเป็นวิถีวัฒนธรรมและ เอกลักษณะของชุมชนให้อยู่อย่างยั่งยืนคู่กับชุมชนบ้านดั้นเปาสืบไป

สภาวะสังคมแห่งการพลิกฟื้นองค์ความรู้ภูมิปัญญาหัตถกรรมกระดาษสา ที่มีการ เปลี่ยนแปลงจากเศรษฐกิจที่มีรากความคิดของระบบทุนนิยมต่อทุนแทรกซึมเข้าสู่บริบทของ สังคมไทยอย่างทั่วหน้า ทางกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านดั้นเปา ได้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงนั้น จึงปรับตัวตอบรับกับสังคมที่เปลี่ยนแปลง โดยทางกลุ่มมีการบริหารและจัดการด้วยแนวคิด

อุดมการณ์สัมพันธ คือการสร้างชุมชนให้เกิดการรวมตัวอย่างเข้มแข็ง ไม่หลงไปตามกระแสสังคมสมัยใหม่ แต่ก็ไม่ต่อต้าน อยู่กันอย่างพอดี ไม่เบียดเบียน ใช้ความสามัคคีเพิ่มอำนาจการต่อรอง ต่อช่องว่างระหว่างผู้ผลิต และผู้บริโภค ทำการตลาด สร้างคุณภาพของสินค้า โดยการพัฒนาหัตถกรรมกระดาษสาให้เป็นสินค้า OTOP เพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภค กระจายรายได้ให้ทั่วถึงแก่ ช่าง และสมาชิกอย่างยุติธรรม การอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร ช่วยเหลือแบ่งปัน สร้างความสุขให้เกิดแก่ชุมชน และร่วมกันสืบทอดและถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาสู่ลูกหลาน อนุชนรุ่นหลังต่อไป รวมถึงการรวมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาให้อยู่คู่ประเทศไทยสืบไป

ตาราง 2 แสดงขั้นตอนการผลิตและการถ่ายทอด

ขั้นตอนการผลิต	กระบวนการผลิต	การถ่ายทอด	ภูมิปัญญา
การเก็บเกี่ยวเปลือกปอสา	ส่วนใหญ่การตัดและลอกเปลือกปอสาจะทำสองช่วงคือช่วงแรกในเดือนเมษายนและช่วงที่สองระหว่างเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคมช่วงนี้จะมีการเก็บมากกว่าช่วงแรกการเก็บเกี่ยวจะตัดทั้งต้นสูงจากพื้นดินประมาณ 10 – 30 เซนติเมตรเพื่อให้มีตอไว้เลี้ยงลำต้นที่จะแตกขึ้นใหม่เปลือกปอสาที่มีคุณภาพที่ดีควรมีอายุ 6 เดือนหรือ 1 ปีเท่านั้นถ้ามากไปกว่านี้คุณภาพของเส้นใยจะต่ำลง	แนะนำคุณสมบัติและความเหมาะสมในการเลือกปอสามาเป็นวัตถุดิบ	การเก็บเกี่ยวเปลือกปอสาถ้าตัดต้นที่มีอายุน้อยและขนาดเล็กก็จะได้ปริมาณเปลือกน้อยและลอกยากส่วนต้นขนาดใหญ่และอายุมากกว่า 2 ปีถึงแม้จะได้ปริมาณเปลือกมากแต่เปลือกที่ได้จะแก่แข็งและมีสีคล้ำต้องเสียเวลาในการย้อมและต้นทุนการใช้สารมากด้วย
การลอกเปลือกปอสา	การลอกเปลือกปอสาที่ตัดใหม่ๆ และสดโดยเฉพาะในช่วงฤดูฝนสามารถที่จะลอกเปลือกสดได้ด้วยมือเปลือกจะหลุดออกง่ายไม่ติดแกนไม้แต่ถ้าไม่อยู่ในช่วงฤดูฝนการลอกจะยากเนื่องจากปริมาณน้ำในเปลือกมีน้อยเปลือกจะติดแน่นกับแกนไม้จำเป็นต้องหนึ่งด้วยไอน้ำหรือต้มเป็นเวลา 20 นาทีก่อนจึงจะลอกออกได้ง่าย	สาธิตวิธีการกรีดเปลือกปอสาในแนวตั้ง 1-4 แนว แล้วใช้มือดึงเปลือกสาออก	ในปัจจุบันไม่นิยมใช้วิธีลอกโดยการเผาอย่างไฟหรือการทุบเพราะเป็นวิธีที่ทำให้มีรอยไหม้ติดอยู่บนปอ เยื่อที่ได้จะมีผลต่อคุณภาพของกระดาษ ทำให้ได้กระดาษที่ไม่ดี

ตาราง 2 (ต่อ)

ขั้นตอนการผลิต	กระบวนการผลิต	การถ่ายทอด	ภูมิปัญญา
การทำปอสาให้เปื่อย	วัตถุดิบที่แช่น้ำหรือสารละลายต่างแล้ว จะต้มเป็นเยื่อได้ง่ายด้วยต่างซึ่งนิยมใช้โซดาไฟการใช้ต่างแรงเกินไปจะทำให้การต้มเยื่อง่ายขึ้นก็จริงแต่จะทำให้เกิดการแตกตัวของเส้นใยทดสอบได้โดยการจับดูหรือวัดแรงฉีกขาดของเส้นใย	ให้คำแนะนำคุณสมบัติของสารเคมีที่ใช้และข้อควรระวังในการปฏิบัติ อย่างใกล้ชิด	ชี้ถ้าเป็นวิธีแบบพื้นบ้านชี้ถ้าที่ใช้อาจเป็นชี้ถ้าจากไม้หรือถ่านก็ได้โดยปกติปริมาณที่ใช้ขึ้นอยู่กับปริมาณและคุณสมบัติของชี้ถ้าถ้าใช้ชี้ถ้าจำนวนมากเวลาต้มก็จะน้อยถ้าใช้ชี้ถ้าน้อยก็ต้องใช้เวลาต้มนาน เยื่อสาที่ผ่านการต้มด้วยชี้ถ้าจะมีคุณภาพไม่ดีและไม่มีความสม่ำเสมอเนื่องจากไม่สามารถควบคุมปริมาณและคุณภาพของต่างในชี้ถ้าได้ทำให้ใช้เวลาต้มที่ไม่แน่นอนแต่วิธีนี้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมค่อนข้างน้อย
การฟอกเยื่อ	การใช้สารละลายคลอรีนเยื่อจะขาวแต่ถ้าใช้สารมากไปล้างออกไม่หมดกระดาษจะกรอบเปื่อยไม่คงทนเก็บไม่ได้นานถ้านำไปย้อมสีจะไม่ติดเยื่อ	ให้คำแนะนำคุณสมบัติของสารเคมีที่ใช้และข้อควรระวังในการปฏิบัติอย่างใกล้ชิด	

ตาราง 2 (ต่อ)

ขั้นตอนการผลิต	กระบวนการผลิต	การถ่ายทอด	ภูมิปัญญา
การทำให้เป็นเยื่อ	เครื่องตีเยื่อ ใช้เพื่อให้เกิดการตัดเส้นใยให้สั้นลงและแตกของเส้นใยเพื่อให้เกิดการแตกของผนังเซลล์เส้นใยเยื่อเป็นแขนงเล็กๆ เกิดการอมน้ำของเส้นใย	สาธิตวิธีการใช้เครื่องตีเยื่อ ให้คำแนะนำและข้อควรระวังในการปฏิบัติงาน	แต่เดิมการผลิตกระดาษสาใช้ก้อนไม้ทุบเยื่อด้วยมือเพื่อให้เยื่อแตกกระจายการใช้ก้อนทุบเยื่อด้วยมือจะทำให้เกิดการแตกตัวของผนังเซลล์เส้นใยเป็นแขนงเล็กๆ จากภายใน แต่จะใช้เวลาและกำลังคนมากกว่า
การทำให้เยื่อสาให้เป็นแผ่น	แบบข้อนมักใช้กับกระดาษชนิดบางสามารถทำได้เป็นจำนวนมากวันละ 200 – 300 แผ่นต่อคนต่อวันแต่กระดาษที่ได้จะไม่ค่อยมีความสม่ำเสมอในแผ่นและแต่ละแผ่นน้ำหนักกระดาษจะไม่เท่ากันถ้าจะให้เท่ากัน คนช้อนแผ่นจะต้องมีความชำนาญมาก แบบตะเป็นวิธีการทำแผ่นที่สามารถกำหนดความหนาของกระดาษได้แต่การทำแผ่นจะช้ากว่าแบบข้อนกระดาษจะมีความสม่ำเสมอมากกว่า	1. แนะนำอุปกรณ์ตะแกรง 2. สอนและสาธิตการจับตะแกรง การใช้น้ำหนักมือที่สม่ำเสมอกันหากยกขึ้นเร็วจะทำให้แผ่นกระดาษไม่สมบูรณ์ได้	
การตกแต่งแผ่นกระดาษสา	การตกแต่งโดยการใส่ใบไม้ดอกไม้ใช้เยื่อต่างสีหรือผสมเยื่อชนิดอื่นๆ ลงไปหรือเศษวัสดุเหลือใช้ทางเกษตรก็ได้	แนะนำสาธิตการตกแต่งให้ลูกศิษย์ปฏิบัติตามผู้สอนตรวจสอบความถูกต้อง	แต่เดิมนั้นการผลิตกระดาษสานั้นจะมีการผลิตเฉพาะสีพื้นเท่านั้นอาจมีการย้อมสีบ้างแต่ก็จะเป็นสีพื้นไปเลย

ตาราง 2 (ต่อ)

ขั้นตอนการผลิต	กระบวนการผลิต	การถ่ายทอด	ภูมิปัญญา
การทำแห้งกระดาษ	การตากแดดโดยอาศัยความร้อนจากแสงแดดเป็นวิธีที่ประหยัดขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ การใช้ตู้อบ สามารถอบได้ตลอดเวลา แต่ต้นทุนค่อนข้างสูง	นำตะแกรงที่น้ำไหลออกจากเยื่อหมดแล้วตั้งเอียง 45 องศาหันด้านที่มีกระดาษเข้าหาแสงแดด	
การดึงกระดาษออกจากตะแกรง	การดึงกระดาษออกจากตะแกรงหลังจากที่กระดาษแห้งแล้วนับว่าเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการทำกระดาษและมีความสำคัญค่อนข้างมากเนื่องจากคุณภาพของกระดาษจะต่ำลงเพราะกระดาษมีตำหนิ	การดึงกระดาษจะต้องนำตะแกรงมาตั้งเอียงประมาณ 45 องศาใช้นิ้วแกะขอบกระดาษด้านบนออกจากขอบตะแกรงให้ตลอดแนวบนใช้ทั้งสองมือจับขอบกระดาษด้านบนให้ห่างเท่าๆ กันดึงกระดาษเข้าหาตัวลักษณะยกขึ้นเล็กน้อย	

บทที่ 5

สรุปผล อภิปราย และข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา: กรณีศึกษาหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่” มุ่งหมายศึกษาเพื่อทราบภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา การศึกษาวิเคราะห์ภูมิปัญญากระบวนการการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ในด้านต่างๆ ดังนี้

1. การศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ศึกษากระบวนการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
2. การศึกษากระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา เพื่อให้ทราบแนวทางของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา มีการปรับตัวในการบริหารจัดการ เพื่อให้มีการบริหารจัดการองค์กรอย่างเป็นระบบ

การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ตำบลสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มตัวอย่าง ผู้ให้ข้อมูลถูกเลือกจากบุคคลที่สามารถให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา และสมาชิกภายในชุมชนที่มีส่วนรวมมากที่สุด โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักนี้ได้ใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) ซึ่งเป็นวิธีการที่จะกำหนดคุณสมบัติของผู้ให้ข้อมูลไว้อย่างกว้างๆ ก่อนตามกรอบแนวคิดของงานวิจัย การเก็บข้อมูลจากประธานกลุ่ม ช่างสมาชิกภายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา 18 หมู่ 1 บ้านต้นเปา ต.ต้นเปา อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ 50130

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. แบบสัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกซึ่งสร้างขึ้นสำหรับผู้ให้ข้อมูลหลัก
2. แบบสังเกต เป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากประธานกลุ่ม ช่าง สมาชิกภายในกลุ่ม โดยการสร้างความคุ้นเคยและการพูดคุยอย่างเป็นกันเอง ทั้งนี้เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นประสบการณ์จริง ในการสนทนานั้นผู้วิจัยจะเริ่มขออนุญาตในการบันทึกภาพและเสียง ในการพูดคุยตามสภาพทั่วไป ที่

เกี่ยวกับภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา องค์ความรู้(Knowledge) การทำมาหากิน วิธีชีวิต ความเป็นอยู่ การศึกษา ประสบการณ์ในปัจจุบัน และเรื่องราวที่เป็นความทรงจำในอดีตที่ผ่านมา ในการสนทนาจะอาศัยแนวคำถาม (Guideline) ซึ่งจะครอบคลุมถึงวิถีโดยทั่วไป ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม วิธีชีวิต ความเชื่อ

ในการคลี่คลายปมปัญหา มีเจตจำนงที่อยู่เบื้องหลังระบบความคิด หรือทัศนคติ ภูมิปัญญากระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ในด้านภูมิปัญญาการเลือกวัสดุภูมิปัญญากระบวนการการผลิต การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา เพื่อเผยแพร่ให้ระบบความสัมพันธ์ในวิถีชีวิต การปรับตัวต่อเศรษฐกิจระบบแนวคิดทุนนิยมที่เข้ามา เพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรอง โดยการบริหารจัดการในชุมชนของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาให้เข้มแข็ง และแสวงหาแนวทางการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่เหมาะสมและยั่งยืน

เนื่องจากงานวิจัยนี้ต้องการข้อมูลที่อธิบายที่เกิดขึ้นในอดีตสืบย้อนหลัง ดังนั้นจึงเลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก(In-depth Interview) โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักที่สามารถบอกเล่าถึงสิ่งที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้อย่างละเอียด และสังเกตแบบมีส่วนร่วมในกิจกรรมของกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และสามารถถ่ายทอดได้อย่างชัดเจน ได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ของชุมชน ประธานของกลุ่ม ช่าง รวมถึงสมาชิกภายในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความสมบูรณ์สอดคล้องกับปัญหาและวัตถุประสงค์ในการวิจัย การรวบรวมข้อมูลประวัติความเป็นมาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาเกี่ยวกับภูมิปัญญากระบวนการการผลิต การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยสืบค้นว่าข้อมูลหลากหลายด้านเพื่อการศึกษาข้อมูลได้อย่างครบถ้วน และเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริง

การประมวลผลข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ทางด้านการสืบทอดภูมิปัญญากระบวนการผลิต และกระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา การวิเคราะห์เนื้อหาจำเป็นต้องศึกษาทั้งในด้านเอกสาร งานวิจัย และด้านข้อมูลจากการสัมภาษณ์ของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา เพื่อแสวงหาคำตอบของปัญหาการวิจัยได้อย่างครบถ้วน

ด้านเอกสาร การศึกษาจากข้อมูลจากเอกสารงานวิจัย หนังสือ ทั้งในรูปแบบสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และสารสนเทศ

ด้านข้อมูลจากการบอกเล่า การถอดความจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องกับบริบท สังเกตแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับวิถีชีวิตความสัมพันธ์ทางสังคม แนวคิด ความเชื่อ คุณค่าความงาม องค์ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทางด้านภูมิปัญญากระบวนการผลิต การสืบทอดภูมิปัญญา

ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา และกระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

การวิเคราะห์โดยนำข้อมูลที่เก็บจากบันทึกภาคสนาม การศึกษาข้อมูลจากพื้นที่จริงมาเรียบเรียงลำดับขั้นตอน และการจัดหมวดหมู่ข้อมูล เพื่อวิเคราะห์ตามปัญหาให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย ซึ่งกำหนดเนื้อหาในการวิเคราะห์ไว้ดังนี้

1. การศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดกระบวนการผลิตภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา
2. การศึกษากระบวนการบริหารจัดการของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา

สรุปผลการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาระเบียบวิธีภูมิปัญญาการสืบทอดกระบวนการผลิตภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ที่ผู้วิจัยได้ไปศึกษา ณ กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีรากฐานมาอย่างยาวนาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่อยู่ในชุมชนชาวล้านนา สืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาผ่านวิถีชุมชน จากการศึกษาพบว่า

1. ภูมิปัญญาการเลือกวัสดุศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

วัสดุที่ใช้ที่สำคัญ คือ ปอสาที่ใช้ในการทำกระดาษสา สายพันธ์ที่นิยมปลูก คือ B. papyrifera (ปอสาไทย) ส่วนใหญ่ได้จากปลายทุ่งนาบ้าง ตามสวนตามไร่บ้าง ซึ่งทำเป็นงานอดิเรก กลับกลายมาเป็นอาชีพเสริม หลังจากทำไร่ ทำสวน เพราะการทำไร่ ทำสวนได้รับค่าตอบแทนต่ำ แต่งานหัตถกรรมกระดาษสาได้รับค่าตอบแทนสูง ต่อมาจึงเปลี่ยนจากอาชีพเสริมมาเป็นอาชีพหลักและฝึกฝนกันอย่างต่อเนื่อง

- 1.1 อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

ผู้วิจัยได้ศึกษาจากการลงพื้นที่กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ พบที่จะสรุปการใช้เครื่องมือในการทำกระดาษสาได้ดังนี้

- 1.1.1 อุปกรณ์ ขั้นตอนการทำปอสาให้เปีย
- 1.1.2 อุปกรณ์ ขั้นตอนการทำปอสาให้เป็นเยื่อ
- 1.1.3 อุปกรณ์ ขั้นตอนการทำเยื่อสาให้เป็นแผ่น และตากแต่งกระดาษสา
- 1.1.4 อุปกรณ์ ขั้นตอนการตาก ดึงกระดาษ

ภูมิปัญญากระบวนการสร้างสรรค์ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ในการทำกระดาษสา ต้องมีความรู้ทางด้านเทคนิค แต่เดิมนั้นการผลิตกระดาษสา นั้นจะมีการผลิตเฉพาะสีพื้นเท่านั้น อาจมีการย้อมสีบ้างแต่ก็จะเป็นสีพื้นไปเลย ต่อมาได้มีการคิดค้นนำเอาลายต่างๆ ไล่ลงไปบนเนื้อกระดาษ โดยยุคแรกนั้นกระบวนการไล่ลาย ดอกไม้ ใบไม้ ต่างๆ ลงไปในกระดาษสา นั้นมีขั้นตอนค่อนข้างยุ่งยาก โดยจะต้องทำกระดาษสองชั้น โดยหลังจากทำชั้นแรกแล้ว จึงนำเอาดอกไม้ หรือลายต่างๆ ไล่ลงไปแล้วจึงปิดทับอีกชั้น ปัจจุบันก็ได้เอาแนวคิดนี้มาต่อ

ยอดเป็นวัสดุอื่นๆ อีกหลากหลายใส่ลงไปในการแกะสลัก และมีการพัฒนาเทคนิคการใส่วัสดุลงไปใเยื่อกระดาษโดยการทำกระดาษแบบแตะขึ้นมาซึ่งจะได้ทั้งความหนาและความสม่ำเสมอของเนื้อกระดาษ

ผลิตภัณฑ์จากกระดาษ การสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมกระดาษ จากการออกแบบลวดลายต่างๆ บนกระดาษ ยังมีการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาปรับปรุงพัฒนาให้เป็นภูมิปัญญาสมัยใหม่ มีการผสมผสานรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบพัฒนา กันอย่างกลมกลืนเหมาะสมมีคุณภาพและมีคุณค่า ให้แปลกใหม่และหลากหลาย จากการใช้เทคนิคการสร้างลวดลาย เช่น การพันสี การสลัดสี การเขียนสีตกแต่ง เป็นต้น เพื่อเพิ่มความสวยงามและเพิ่มทางเลือกใหม่ให้กับผู้บริโภค พร้อมทั้งมีความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างรูปแบบขึ้นมาใหม่ๆ เพื่อนำมาจัดทำเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ ดังนี้

- 1) การ์ดอวยพร
- 2) ถุงกระดาษ
- 3) ของชารวย
- 4) สมุด
- 5) กล่องกระดาษ
- 6) กรอบรูป

จากการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า การสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมกระดาษ ที่เป็นกระดาษแบบบางได้รับความนิยมมากกว่า รองลงมาเป็นกระดาษสาลายดอก ส่วนผลิตภัณฑ์ที่ได้รับความนิยมคือ การ์ดอวยพรและถุงกระดาษ ทางกลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปามีแนวคิดหรือแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมขึ้นอยู่กับช่างหรือการสร้างสรรค์ที่มีการสั่งทำ

กลุ่มหัตถกรรมกระดาษ มีการพัฒนารูปแบบศิลปะหัตถกรรมกระดาษอยู่อย่างต่อเนื่อง จากรูปแบบดั้งเดิม ปรับเปลี่ยนเป็นรูปแบบพัฒนา ทั้งที่นำรูปแบบดั้งเดิมมาพัฒนา และพัฒนางานใหม่ๆ ก็มีให้เห็นหลากหลายรูปแบบอยู่เช่นกัน

โดยปัจจัยที่ทำให้มีการพัฒนารูปแบบเกิดจากหลายสาเหตุด้วยกัน ยกตัวอย่างเช่น

- ความเบื่อหน่ายในรูปแบบเดิมๆ ของผู้บริโภค และตัวช่างเอง
  - ช่างมีความตั้งใจสร้างงานจากกระดาษขึ้นมาใหม่ ด้วยความคิดสร้างสรรค์
  - พัฒนาตามความต้องการของผู้บริโภค
  - เทคโนโลยีที่นำมาสร้างสรรค์งานศิลปะหัตถกรรมกระดาษที่มีความทันสมัยขึ้น
- การพัฒนาแบบศิลปะหัตถกรรมกระดาษที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงคุณค่าของศิลปะหัตถกรรมกระดาษ ที่คู่ควรค่าแก่การศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญา และถ่ายทอด

สื่อชุมชนรุ่นหลังให้เข้าใจถึงคุณค่าภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ รวมถึงปลูกฝังการอนุรักษ์มรดกทางปัญญา ตามวิถีความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา

2. การศึกษาวิเคราะห์การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

จากการศึกษา พบว่า ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของไทยได้วิวัฒนาการเป็นลำดับ โดยได้ยึดเอารูปแบบดั้งเดิมมาประดิษฐ์ดัดแปลงมาเป็นรูปแบบพัฒนา เพื่อให้เกิดความสวยงามและมีประโยชน์ใช้สอยอย่างคุ้มค่า ไม่ว่าจะเป็นกระดาษสา กระดาษสาตากแห้ง ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญา วิธีการขั้นตอนอย่างถูกต้อง รวมถึงเทคนิคต่างๆ ในการเพิ่มมูลค่าของกระดาษสา

ซึ่งช่างทำกระดาษสา หรือที่ชาวล้านนาเรียกกันว่า “สล่า” ได้รับการปลูกฝังทางด้านจิตใจให้มีความรักต่องานทำกระดาษสา ความเคารพต่อจารีต ประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนหรือสังคมนั้นๆ ทุกเรื่องราวในชีวิตมีอิทธิพลในการสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมกระดาษสา จากการศึกษ พบว่า ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา เป็นศิลปะที่เป็นเอกลักษณ์ ที่สามารถสืบทอดมรดกทางภูมิปัญญาการทำกระดาษสาได้ไว้อย่างดี ด้วยความรักและความศรัทธาในการทำกระดาษสา ด้วยความร่วมมือ ร่วมใจของชาวบ้านสมาชิกภายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

การสืบทอดภูมิปัญญากระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ที่มีลักษณะความรู้ที่ตกผลึกทางปัญญา ผ่านกระบวนการสั่งสมความรู้ การถ่ายทอดโดยตรงหรืออ้อม

จากการศึกษา พบว่า ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา มีการจัดจำหน่ายด้วยตัวเอง การศูนย์แสดงสินค้าและจำหน่ายสินค้า เป็นสินค้า OTOP ห้าดาว ด้วยการสนับสนุนโดยชุมชนและส่วนเทศบาลตำบลต้นเปา

สิ่งเหล่านี้ได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าและคุณภาพของศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ดังนั้นในปัจจุบันมีช่างที่มีฝีมือ นับวันอายุมากขึ้น แต่กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปายังคงดำเนินกิจกรรมกระบวนการถ่ายทอดศิลปหัตถกรรมกระดาษสาต่อไป เพราะมีการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาเชิงช่าง ให้แก่บุคคลที่ต้องการศึกษา เพื่อเพิ่มภูมิปัญญาหรือการนำความรู้ไปสร้างอาชีพ ทำมาหากิน รวมทั้งถ่ายทอดให้แก่ผู้สนใจ

โดยสังเกตได้จากทำให้ข้อมูลการสัมภาษณ์ของช่าง พบว่าในเรื่องเกี่ยวกับการสืบทอดองค์ความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้สนใจ ได้มีการถ่ายทอดความรู้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ขอเพียงมีใจรักและเพื่อช่วยกันอนุรักษ์ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

จากการศึกษาพบว่า การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา 2 ลักษณะ ดังนี้

- 1) การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรง
- 2) การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อม

การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา มีลักษณะไม่ตายตัวสามารถใช้ลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็ได้ หรืออาจถ่ายทอดองค์ความรู้ได้ทั้ง 2 ลักษณะ โดยการผสมผสานกันระหว่าง 2 ลักษณะ จะมีประสิทธิภาพทางการถ่ายทอดเป็นอย่างมาก จะทำให้ได้องค์ความรู้ภูมิปัญญาที่มีเข้มข้น แต่ก็นั้นก็ขึ้นอยู่กับผู้รับการถ่ายทอดจะมีความสนใจ ใส่ใจกับการฝึกฝนมากน้อยเพียงใด และมีการสังเกตเทคนิคของช่างผู้สอนและนำไปปรับปรุงเพื่อพัฒนาฝีมือของตนเองหรือไม่

กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ภายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

เกิดขึ้นระหว่างช่างภายในกลุ่มฯ เป็นการตกผลึกทางภูมิปัญญาที่สั่งสม ถูกถ่ายทอดต่อมาจากบรรพบุรุษ เป็นการสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้มีความรู้ ความสามารถและฝีมือพร้อมทั้งมีความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างรูปแบบขึ้นมาใหม่ ๆ และมีความคิดสร้างสรรค์ในการพลิกแพลงเทคนิคให้มีความเหมาะสม และที่สำคัญมีทักษะการแก้ไขปัญหาได้อย่างฉลาดในการทำกระดาษสา

รวมถึงการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาปรับปรุงพัฒนาให้เป็นภูมิปัญญาสมัยใหม่ มีการผสมผสานรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบพัฒนา กันอย่างกลมกลืนเหมาะสมมีคุณภาพ และมีคุณค่า ปัจจุบันภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาแบบดั้งเดิม และเทคนิคต่างๆ กำลังสูญหายไปเพราะเทคโนโลยีที่มีความทันสมัย และความสะดวกสบายรวดเร็วเข้ามาแทนที่กลายเป็นภูมิปัญญาสมัยใหม่ไปเสียแล้ว

กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ขึ้นอยู่กับวิถีสังคมไทยมาอย่างช้านาน เพราะวิถีไทยมีการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ช่วยเหลือจุนเจือกันมาโดยตลอด แม้เครื่องมือทำมาหากินก็สามารถหยิบยืมกันใช้ได้ รวมถึงการแลกเปลี่ยนผลผลิตกันเพื่อยังชีพ กล่าวคือ บ้านนี้ปลูกผักสวนครัว บ้านนั้นเลี้ยงไข่จับปลาก็นำมาแลกเปลี่ยนกันเป็นอาหารเพื่อยังชีพ ที่เรียกกันว่า เป็นการพึ่งพากันภายในชุมชนคนไทยถึงมีความเคารพกัน เคารพผู้เฒ่าผู้แก่ที่ถ่ายทอดวิชาความรู้แม้เรื่องนั้นจะเป็นเรื่องที่เล็กน้อยก็ตาม ตามวิถีไทยล้านนาถือก็จะให้ความเคารพเปรียบเสมือนครูคนหนึ่งเช่นกัน และยิ่งครูบาอาจารย์ที่สั่งสอน ประสิทธิ์ประสาทวิทยาการองค์ความรู้ให้ถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาด้วยแล้วนั้น คุณควรแก่การเคารพรัก นับถือไว้อย่างสูงซึ่งช่างจักเรียกขานกันว่า “ครูสลา” ครูสลาจะมีความรู้ ความสามารถมีฝีมือ ด้วยประสบการณ์ที่สั่งสม และภูมิปัญญาหัตถกรรมกระดาษสาที่สืบทอดจากบรรพบุรุษ ครูสลาจะมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาให้แก่ลูกศิษย์ เพื่อเป็นการสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญากระดาษสา โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ทั้งทางตรงและทางอ้อมของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

การถ่ายทอดองค์ความรู้ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาภายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

1. การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรง

1.1 การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกภายในกลุ่มฯ

โดยการสอนของครูสล่า ซึ่งเป็นที่มีความรู้ ความสามารถที่สั่งสมประสบการณ์ และมีภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นครูสล่าผู้เฒ่า ที่ช่างภายในกลุ่มฯให้ความเคารพนับถือ สอนสมาชิกที่ความจำนงที่จะศึกษา เพื่อเพิ่มองค์ความรู้ของตนในการประกอบอาชีพ

จากการศึกษาพบว่า สมาชิกในกลุ่มบ้างก็มีพื้นฐานมาบ้างแล้วบ้างก็ไม่มีพื้นฐานเลยโดยสอนครูสล่าจะสอนตั้งแต่ขั้นตอนพื้นฐานการดูแลรักษาวัสดุอุปกรณ์วิธีการเลือกปอสาเทคนิคต่าง ๆ ในการสร้างศิลปหัตถกรรมกระดาษสา รวมถึงความคิดสร้างสรรค์การออกแบบลวดลายและการออกแบบผลิตภัณฑ์

1.2 การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลภายนอกกลุ่มฯ

จากการศึกษาพบว่า บุคคลภายนอกที่มีความสนใจ ซึ่งมักจะเป็นผู้บริโภครหรือลูกค้าที่มาเยี่ยมชม และมีความชื่นชอบเป็นพิเศษ และมีความสนใจที่จะศึกษางานศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

การสอนในลักษณะนี้อาจต้องมีค่าใช้จ่ายทั้งในเรื่องค่าสอนค่าวัสดุผู้สอนจะเป็นสมาชิกในกลุ่มที่ผู้สนใจมาขอให้สอนจะไม่เปิดสอนอย่างเป็นทางการเหมือนการสอนให้กับสมาชิกข้างต้นแล้วแต่ความสนใจของผู้สนใจเองว่าต้องการช่างคนใดมาสอนเป็นความพึงพอใจส่วนตัวระหว่างผู้สนใจที่เป็นบุคคลภายนอกกับตัวช่างเองว่าตกลงกันอย่างไรในเรื่องนี้จะไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา

1.3 การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชน

จากการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชนมี 2 ลักษณะ คือ การถ่ายทอดองค์ความรู้ในครัวเรือน และการถ่ายทอดองค์ความรู้ในสถานศึกษา

1.3.1 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในครัวเรือน

จากการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดความรู้ที่เกิดขึ้นภายในครอบครัวของสมาชิกกลุ่มฯเป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบค่อยเป็นค่อยไป กล่าวคือ สมาชิกสอนให้กับบุตรหลานของตนเองไว้ช่วยงานในครอบครัว ไม่ใช่การสอนอย่างจริงจัง ไม่มีกำหนดเวลาแน่นอน เป็นการเรียนรู้งานในครอบครัวไว้ช่วยเหลืองานครอบครัว ซึ่งอาจจะเป็นงานเล็กงานน้อยเป็นสิ่งที่เล็กน้อยที่บุตรหลานในครอบครัวช่วยเหลือได้

1.3.2 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในสถานศึกษา

จากการศึกษาพบว่า กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาเป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาเพราะเป็นแหล่งรวมตัวของช่างครูสล่าและสล่าผู้เฒ่าที่มีความรู้

ความสามารถและประสบการณ์ที่สั่งสมมานับสิบๆ ปีจึงเป็นที่สนใจของชุมชนและโรงเรียนที่ต้องการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้าอยู่ในหลักสูตรการศึกษาเป็นหลักสูตรท้องถิ่นตามการส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐานกระทรวงศึกษาธิการที่เริ่มมุ่งเน้นการศึกษาให้มีความสอดคล้องกับชุมชนแก้ปัญหาการอพยพย้ายถิ่นฐานของประชากรไทยที่หลงไปกับความเจริญทางด้านวัตถุ

พบว่า การอพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามายังเมืองกรุงแสวงหาความสบายที่ไม่ตรงกับบริบทของตนเองพยายามเสาะแสวงหาความรู้เรื่องด้วยการขายที่ดินที่ตนมีให้กับนายทุนเพื่อสนองความต้องการทรัพย์สินเงินทองเพื่อส่งลูกหลานเข้ามาเรียนในเมืองกรุงโดยมีความเชื่อที่ว่าเมื่อได้เรียนสูงๆ ก็จะไม่ลำบากเหมือนตนซึ่งเป็นสังคมทุนนิยมที่คนในสังคมสมัยใหม่หลงติดกับดักและดึงครอบครัวมาติดกับไปด้วยจนไม่สามารถจะพลิกตัวกลับไปเป็นเหมือนเดิมเพราะภาวะหนี้สินที่รุงรังและกลายเป็นลูกจ้างนายทุนที่มากกว่าหนี้สินของตัวเอง

จึงมีการปรับหลักสูตรการศึกษานานาชาติเป็นหลักสูตรการศึกษาที่เน้นท้องถิ่นรวมถึงมรดกทางปัญญาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่าสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่นและเป็นระบบพึ่งพากับธรรมชาติการอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืนที่กำลังอ่อนแอและกำลังจะสูญสลายหายในจากสังคมไทยด้วยการพลิกฟื้นการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นรากฐานบริบทของไทยที่ทรงคุณค่าทางวัฒนธรรม

กล่าวคือศิลปหัตถกรรมกระต๊อบที่ทรงคุณค่าความงามทางศิลปะคุณค่าความงามทางสังคมและคุณค่าความงามทางใจของชนชาวล้านนาท้องถิ่นทางเหนือที่ชุมชนตำบลต้นเปาอำเภอสันกำแพงจังหวัดเชียงใหม่มีความภาคภูมิใจและนำภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระต๊อบเข้าไปศึกษาในสถาบันศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนต่างๆ เช่น โรงเรียนนวมพורתวิทยาลักษณ์อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ โรงเรียนบ้านสันกำแพง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษพบว่า การเรียนการสอนที่ครูภูมิปัญญาท้องถิ่นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่นักเรียนทุกระดับชั้นดังกล่าวมีวิธีการถ่ายทอดที่เหมือนกันดังต่อไปนี้

- 1) แนะนำคุณสมบัติและความเหมาะสมในการเลือกปอสามาเป็นวัตถุดิบ
- 2) สาธิตวิธีการกรีดเปลือกปอสามาในแนวตั้ง 1-4 แนว แล้วใช้มีดดึงเปลือกสาออก
- 3) ให้คำแนะนำคุณสมบัติของสารเคมีที่ใช้และข้อควรระวังในการปฏิบัติอย่างใกล้ชิด
- 4) สาธิตวิธีการใช้เครื่องตีเยื่อ ให้คำแนะนำและข้อควรระวังในการปฏิบัติงาน
- 5) แนะนำอุปกรณ์ตะแกรงสอนและสาธิตการจับตะแกรง การใช้น้ำหนักมือที่สม่ำเสมอ
- 6) แนะนำสาธิตการตกแต่งให้ลูกศิษย์ปฏิบัติตามผู้สอนตรวจสอบความ

ถูกต้อง

7) นำตะแกรงที่น้ำไหลออกจากเยื่อหมดแล้วตั้งเอียงหันด้านที่มีกระดาษเข้าหาแสงแดด

8) การตั้งกระดาษจะต้องนำตะแกรงมาตั้งเอียงประมาณ 45 องศาใช้นิ้วแกะขอบกระดาษด้านบนออกจากขอบตะแกรงให้ตลอดแนวนอนใช้ทั้งสองมือจับขอบกระดาษด้านบนให้ห่างเท่าๆ กันตั้งกระดาษเข้าหาตัวลักษณะยกขึ้นเล็กน้อย

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่าการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันป่าตองจังหวัดเชียงใหม่ได้มีการพลิกฟื้นภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรงมีดังนี้

1. การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกภายในกลุ่มฯ
2. การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลภายนอกกลุ่มฯ
3. การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชน
  - 3.1 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในครัวเรือน
  - 3.2 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในสถานศึกษา

จากการศึกษาพบว่า การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อม กำเนิดขึ้นในสังคมไทยมาอย่างยาวนานแล้ว โดยความตั้งใจของผู้ศึกษาที่ต้องมีความสนใจ ใฝ่เรียนรู้กับองค์ความรู้ดังกล่าว ต้องเป็นคนซึ่งสังเกต จดจำ พร้อมอยู่ตลอดเวลาที่จะเรียนรู้และการถ่ายทอด นอกจากการสั่งสอนเป็นวาจาแล้ว ลูกศิษย์จำต้องจดจำรายละเอียดของครูเป็นอย่างดี ด้วยการอาศัยเป็นลูกมือ คอยช่วยหยิบจับให้กับครูผู้สอน คอยเฝ้ามองการทำงาน วิธีการต่างๆ และได้เรียนรู้เทคนิคต่างๆ หรือภูมิปัญญาที่ครูผู้สอนได้สั่งสมมาหลายสิบปี ถือเป็น การถ่ายทอดและสืบทอดองค์ความรู้ไปพร้อมๆ กัน การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมนี้ กล่าวคือ การที่ช่างผู้ฝึกฝนต้องใช้การสังเกต เฝ้ามองการทำงาน ของครูอย่างละเอียด ที่เรียกกันว่า “ครูพัก ลักจำ” เพราะเทคนิคบางอย่างไม่สามารถสั่งสอน อธิบาย เป็นคำพูดได้ต้องสังเกตจากการลงมือปฏิบัติงานจริง โดยการเก็บเกี่ยวองค์ความรู้ เทคนิคต่างๆ คอยซักถามข้อสงสัย ถือเป็น การสืบทอดและถ่ายทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมไปพร้อมๆ กัน เมื่อเกิดการเรียนรู้ แล้วนำองค์ความรู้ที่ได้จากการสังเกตมาปรับใช้กับตนให้เกิดการสั่งสม สร้างประสบการณ์ให้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนเกิดเป็นความชำนาญ และพัฒนาปรับปรุงงานศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของตนให้เกิดความสมบูรณ์

ส่วนใหญ่การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมจะมาพร้อมกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรง บางครั้งก็เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้แบบผสมผสานระหว่างการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรงกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อมการเรียนรู้ในลักษณะนี้จะเกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้สูงกว่าการถ่ายทอดองค์ความรู้ใดอย่างหนึ่งเพียงอย่างเดียวเพราะการสั่งสอนเพียงอย่างเดียวไม่ทำให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นองค์ความรู้เชิงช่างหรือภูมิปัญญาสั่งสมการศึกษาและการจดจำเฝ้ามองเทคนิค การแก้ไขปัญหาวิธีทางลัดวิธีการหลบเลี่ยงจากปัญหาและการถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกคุณค่า ความสวยงามผ่านศิลปหัตถกรรมกระดาษสาจะยังมีประสิทธิภาพมากขึ้นถ้าการนำองค์ความรู้ภูมิ

ปัญญาที่ได้ไปปรับปรุงแก้ไขศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของตนให้มีการพัฒนาฝึกฝนตกผลึกเป็นลักษณะเอกลักษณ์งานของตนให้เกิดความชัดเจนที่แสดงถึงความเพียบพร้อมทางด้านวิชาการ และมีความโดดเด่น

การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาผู้วิจัยสรุปได้ว่า การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้มีการพลิกฟื้นภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ทั้งในการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรง และการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อม และการศึกษาตามอัธยาศัย และสมาชิกที่มีความสนใจ

เพื่อเป็นการสืบทอดความรู้ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา และเพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว ซึ่งชุมชนได้มีส่วนร่วมในการสอนภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนและกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา ได้สร้างแนวคิด และแนวทางปฏิบัติให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจากกระแสหลักของสังคมมหภาคได้อย่างยั่งยืน รวมถึงการอนุรักษ์ การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

ปัญหาการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ปัจจุบันเด็กและเยาวชนมีความสนใจในการสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา น้อยลง ด้วยกระแสความนิยมต่อทุนในสภาวะสังคมสมัยใหม่ที่นิยมความสะดวกสบาย เน้นให้เด็กและเยาวชนมุ่งศึกษาในระบบการศึกษาให้สูงเข้าไว้

โดยมีความเชื่อที่ว่าเมื่อเรียนสูงจะได้มีงานทำที่สบายกว่ารุ่นพ่อ รุ่นแม่ ทำให้เกิดการอพยพออกจากพื้นที่ การเข้ามาหางานทำในเมืองกรุง ทิ้งถิ่นฐานภูมิลำเนาของตน เกิดช่องว่างทางประชากร และมีการนำที่ดินของตนเองออกขายเพื่อนำเงินส่งมาให้ลูกที่อยู่เมืองกรุง เท่ากับว่าเพิ่มภาระในการใช้จ่าย เกิดภาระหนี้สินตามมาและจากคนที่มียี่สิบที่ดินทำมาหากินกลับต้องเป็นลูกจ้างเพื่อหาเลี้ยงชีพ สู้ตายความลำบากที่เคยกลัวว่าจะตกอยู่กับลูกถึงต้องส่งไปเรียนสูงๆ แต่สุดท้ายกลับพากันลำบากทั้งครอบครัว จนมีอาจจะกลับมาเลี้ยงชีพอย่างพอมือพอกินได้อีก

เมื่อการทิ้งถิ่นฐานนั้นก็หมายความว่า การทิ้งที่ดินที่อยู่อาศัยรวมถึงการทำไร่ทำนา การทำสวนตลอดจนละทิ้งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นมรดกทางปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมสืบทอดกันมา ชั่วลูกชั่วหลานให้สูญหายไปตามกระแสสังคมทุนนิยมทำให้ภูมิปัญญาหลากหลายอย่างต้องหายไป โดยมีอาจเรียกคืน

ประชากรที่อยู่ในพื้นที่เหลือเพียงผู้เฒ่าผู้แก่อายุมากคนหนุ่มคนสาวอพยพเข้าเมืองกรุง มีการดำรงชีวิตแห่งการแข่งขันเอาตัวรอดไม่มีความสุขอย่างแท้จริงสุดท้ายก็กลับไปถิ่นฐานของตน

แต่นั้นก็สายเกินไปแล้วเพราะเมื่อกลับยังถิ่นฐานก็ไม่ว่าจะทำมาหากินอะไรเพราะตนเองไม่ได้ถูกปลูกฝังให้อยู่กับท้องถิ่นอยู่กับวิถีชีวิตที่ต้องทำอะไรทำนาทำสวนก็กลายเป็นคนที่ทนต่อความตึงเครียดทางออกมิได้เกิดความซึมเศร้าด้วยความคิดที่ว่า“ไปเรียนในเมืองกรุงจบมาสูงแต่ต้องกลับมาตักต้อนที่บ้านนอก”นี่คือความเชื่อผิดๆ ที่ถูกปลูกฝังอย่างผิดๆ จากคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ที่ต้องการแค่ความสุขภายนอกไม่ใช่ความสุขที่แท้จริงความสุขที่แท้จริงคือ การอยู่ร่วมกันในครอบครัวพร้อมหน้าพร้อมตากันกินข้าวเย็นรวมกันระหว่างปู่ตายายพ่อ แม่ลูกหลานอย่างพร้อมเพียงกันอ้อมก้อมด้วยกันหิวก็หิวด้วยกันดำรงชีวิตตามวิถีชีวิตที่พึ่งพากับธรรมชาติอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนตามปรัชญาขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงตรัสเกี่ยวกับการครองชีพด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างยั่งยืน

การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

จากการศึกษา พบว่าศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่มีรากฐานมาอย่างยาวนาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมที่อยู่ในชุมชนชาวล้านนาสืบตั้งแต่บรรพบุรุษมาหลายศตวรรษ สืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาผ่านวิถีชุมชน และสังคมที่เปลี่ยนแปลงจนถึงปัจจุบันเนื่องจากวัฒนธรรมในภาคเหนือของประเทศไทย ส่วนใหญ่ใช้กระดาษสาในการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณีมาเป็นเวลาช้านานอีกทั้งยังมีการใช้กระดาษสาเพื่อผลิตของใช้ต่างๆ ทั้งใช้ในชีวิตประจำวันและใช้ในเทศกาลประเพณี เช่น วาว รม และ ตุง สำหรับหมู่บ้านต้นเปาเป็นหมู่บ้านหลักที่ผลิตกระดาษสามาเป็นเวลากว่าร้อยปี เป็นหมู่บ้านที่มีความเป็นมาเรื่องราวและวิถีชีวิตเป็นจุดขายเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวได้ นอกเหนือจากการมีหัตถกรรมกระดาษสาครบวงจร อย่างเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

การผลิตกระดาษสานั้นมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยีการผลิตอย่างค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากเป็นงานหัตถกรรมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้พื้นบ้าน อาศัยภูมิปัญญาและอาศัยความชำนาญที่มีการสืบทอดกันมา ภูมิปัญญาสำคัญในการแข่งขันของอุตสาหกรรมประเภทนี้คือต้นทุนในการผลิตที่ต่ำ แบบผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างและมีความสร้างสรรค์สูง และมีพนักงานที่มีทักษะในการนำมาซึ่งแบบผลิตภัณฑ์ที่ถูกใจลูกค้า นอกเหนือจากนี้การนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ ทำให้สินค้าคงทนและมีสีสันสดใส ในขณะที่ใช้วัตถุดิบในการผลิตจากธรรมชาติก็เป็นภูมิปัญญาอีกประการหนึ่ง

สังคมและวิถีการดำเนินชีวิตของชาวหมู่บ้านต้นเปา มีลักษณะเป็นสังคมเมือง อาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน คือการทำกระดาษสาโดยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมจากการทำนาข้าวมาเป็นการทำกระดาษสาและผลิตภัณฑ์กระดาษสา เนื่องจากการทำกระดาษสาสร้างรายได้ที่ดีกว่าและสม่ำเสมอตลอดทั้งปี ในขณะที่การทำนาข้าวสามารถทำได้เพียงปีละครั้ง เพราะน้ำไม่พอสำหรับการเกษตร ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ขายที่ดินทางการเกษตรและหันไปทำกระดาษสา

โดยได้รับการส่งเสริมจากเทศบาลบ้านต้นเปาให้มีการรวมกลุ่มเป็นกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ได้รวมกลุ่มกันเพื่อบริหารจัดการเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร รวบรวมปัญหา อุปสรรค ความต้องการ และแนวทางการแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดขึ้น โดยการบริหาร 4M ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

1. 1M Man กลุ่มช่าง และสมาชิกกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปามีสมาชิกจำนวน 88 คนแบ่งเป็นกลุ่มย่อยตามลักษณะการผลิตได้แก่ กลุ่มทำกระดาษสาแผ่น กลุ่มทำกระดาษสาตกแต่ง กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กระดาษสา

จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าช่างของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปามีองค์ความรู้ความสามารถ มีฝีมือและความคิดสร้างสรรค์สังเกตได้จากการพัฒนารูปแบบศิลปะหัตถกรรมกระดาษสาโดยตลอดทั้งพัฒนาจากรูปแบบดั้งเดิมและรูปแบบพัฒนาขึ้นมาใหม่การคิดค้นเทคนิคใหม่โดยคำนึงถึงความต้องการของผู้บริโภคและยังคงรักษาคุณภาพความสวยงามของศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา

2. 2M Money จัดสรรเงินทุนในการผลิตศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา เป็นการจัดการระบบพึ่งพาระหว่างช่าง และสมาชิกรายได้ต่อเดือนของสมาชิกกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา รายได้ต่อเดือนประมาณ 3,000 -10,000 บาท รายได้จะไม่คงที่หรืออาจมีรายได้มากกว่า 10,000 บาท ในช่วงเทศกาลการท่องเที่ยว ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ที่มีนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ มาเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่จะเป็นช่วงที่ขายสินค้า ของที่ระลึกศิลปะหัตถกรรมกระดาษสาได้กำไรมากกว่าช่วงอื่น

นอกจากนี้ ยังมีการอบรมพนักงานให้มีคุณธรรมไม่กั๊ยืมเงินจนเกินตัวหรือทำให้เงินกู้เป็นเงินจม เพราะการกระทำดังกล่าวจะทำให้พนักงานไม่มีความสุข ซึ่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพที่ไม่ดีของผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นงานฝีมือและอาศัยความคิดสร้างสรรค์สูง นอกเหนือจากนี้ จากที่พนักงานมีความสุขยังส่งเสริมให้มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ อีกด้วย

แนวทางปฏิบัติอีกประการหนึ่งที่ได้สังเกตเห็นคือ ธุรกิจที่เน้นการสร้างงาน โดยจะไม่เน้นเอาเครื่องจักรมาใช้ทดแทนแรงงานคนโดยไม่จำเป็น เพราะการผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษสาเป็นงานฝีมือที่ต้องใช้ความละเอียดอ่อน

จึงทำให้กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสา มีความเข้มแข็งด้วยการเอื้อเพื่อต่อกันการกระจายรายได้สู่กลุ่มสมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึงเป็นการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข นำพาองค์กรให้มีความมั่นคงเจริญก้าวหน้าไปพร้อมๆ กัน

3. 3M Materials การเสาะหาวัตถุดิบในที่นี้คือปอสา กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ วัตถุดิบต้นสาคูที่ใช้ในการผลิตนั้น ตอนแรกก็รับซื้อมาจากหมู่บ้านที่อยู่ชุมชน และจังหวัดใกล้เคียง อย่างไรก็ตามก็ยังไม่พอ ต้นสาคูที่ขึ้นตามธรรมชาติในประเทศมีปริมาณลดน้อยลง จึงต้องมีการสั่งซื้อจากลาวด้วย ประกอบกับคนที่จะมาตัดต้นสาคูปัจจุบัน

หายากมากขึ้น และต้นสาตามธรรมชาติก็หายาก จึงทำไร่ปลูกต้นสาขึ้นที่เขตแม่สาย จังหวัด เชียงรายและจังหวัดใกล้เคียง โดยจ้างแรงงานท้องถิ่นให้ดูแลเพื่อรับรองการผลิตในวันข้างหน้า

เนื่องจากวัตถุดิบปอสา ซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักที่ใช้ในการผลิตกระดาษสาเป็น ทรัพยากรธรรมชาติที่มีราคาและหายากขึ้นทุกที ดังนั้นกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาจึงใช้ วัตถุดิบปอสาอย่างประหยัด และมีการนำเศษผลิตภัณฑ์และวัตถุดิบกลับมาใช้ใหม่ โดยนำมาย่อย สลายแล้วนำมาผสมกับเยื่อสาใหม่ เพื่อนำไปใช้ในกระบวนการผลิตอีกครั้ง ซึ่งเป็นการลดต้นทุนใน การผลิตอีกทางหนึ่ง

4. 4M Management การบริหารของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาอำเภอสัน กำแพงจังหวัดเชียงใหม่เป็นระบบพึ่งพาและเกื้อกูลกันระหว่างช่างและสมาชิกในชุมชนมีการ กระจายงานและรายได้อย่างถ้วนถึงกันทุกคนอย่างยุติธรรมสร้างความสมานฉันท์กันในสหกรณ์เพื่อ ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนของชุมชนกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

ได้มีการจัดตั้งร้านค้าของกลุ่มฯและร้านค้าของสมาชิกบริเวณพื้นที่ใกล้กับองค์การ บริหารส่วนตำบลต้นเปามีสมาชิกที่เปิดร้านจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมจากกระดาษสาและผลิตภัณฑ์ ต่างๆ

จากการศึกษาพบว่า คุณภาพของศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของกลุ่มหัตถกรรม กระดาษสา เป็นสินค้า OTOP ระดับห้าดาว

เป็นการสร้างงานให้กับคนในท้องถิ่นโดยจ้างชาวบ้านในท้องถิ่น รวมถึงชาวไทยภูเขา ในจังหวัดใกล้เคียงทางภาคเหนือ (แพร่ น่าน ลำปาง) เพื่อปลูกปอสา นอกเหนือจากการปลูกปอสา แล้ว ยังใช้แรงงานในหมู่บ้านเพื่อผลิตกระดาษสาและผลิตภัณฑ์กระดาษสาอีกด้วย การกระทำ ดังกล่าวเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นอีกทางหนึ่ง

การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องการประกอบอาชีพของประชาชน ในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลต้นเปามีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงจากภาคเกษตรกรรมมาสู่ภาคบริการ อุตสาหกรรมและหัตถกรรมเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากพื้นที่บางส่วนของพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ สำคัญและมีประชาชนทั้งในและต่างประเทศมาท่องเที่ยวกันมากเป็นประจำเทศบาลตำบลต้นเปาได้ ตระหนักถึงความสำคัญในการส่งเสริมอาชีพในด้านต่างๆ ของประชาชนและในการพัฒนาสังคมได้ จัดทำโครงการส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่นและโครงการสนับสนุนอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม เอกลักษณ์และภูมิปัญญาของท้องถิ่น (สำนักงานเทศบาลตำบลต้นเปา. 2552: 17)

ชุมชนบ้านต้นเปาเป็นหมู่บ้านหัตถกรรมและเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวอีกหมู่บ้านหนึ่งที่มี การทำกระดาษสาและการผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษสาของชุมชนบ้านต้นเปาเป็นหมู่บ้านแห่งแรกของ ประเทศไทยที่ยึดการทำกระดาษสาเป็นอาชีพหลักได้รับการอนุรักษ์สืบทอดกันมาโดยใช้ภูมิปัญญา จากอาชีพหัตถกรรมในครัวเรือนกลายเป็นอาชีพอุตสาหกรรมของชุมชนบ้านต้นเปาที่ควรตระหนัก หวงแหนและอนุรักษ์อาชีพหัตถกรรมการทำกระดาษสาที่ทำด้วยมือซึ่งเป็นวิถีวัฒนธรรมและ เอกลักษณ์ของชุมชนให้อยู่อย่างยั่งยืนคู่กับชุมชนบ้านต้นเปาสืบไป

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ ในประเด็นกระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ศึกษากระบวนการการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ในด้านต่างๆ พบว่า

การผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษสาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา นั้น เป็นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ และได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านี้ให้แก่เหล่าสมาชิก การบริหารลูกค้าและวัตถุดิบซึ่งมุ่งหวังความสัมพันธ์ในระยะยาว ชื่อสัตย์ต่อลูกค้าและคู่ค้า วัตถุดิบเสมอ นอกเหนือจากนี้ จากการศึกษาดังกล่าวถึงกิจกรรมทางธุรกิจของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา พบว่า ทุกกิจกรรมล้วนมุ่งหวังผลในระยะยาว ไม่ว่าจะเปลี่ยนมาใช้สารตามธรรมชาติให้มากที่สุด เพื่อทดแทนสารเคมีที่ทำลายสุขภาพของสมาชิกและสิ่งแวดล้อม หรือการปลูกปอสาเอง เพื่อสำรองวัตถุดิบไว้ในอนาคต การทำให้สมาชิกมีความสุขโดยไม่มีหนี้สินท่วมหัว เพื่อก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในงานที่ทำ ซึ่งความคิดสร้างสรรค์เป็นกุญแจสำคัญของการแข่งขันในตลาดโลก มีการส่งเสริมให้สมาชิกมีจริยธรรมและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ปฏิบัติต่อสมาชิกเหมือนคนในครอบครัว ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกและครอบครัวมีความสุขนั่นเอง

จากการวิจัยผู้วิจัยพบว่า การพัฒนาองค์ความรู้ภูมิปัญญาดั้งเดิมมาปรับปรุงเป็นองค์ความรู้ ภูมิปัญญาสมัยใหม่ ในการผลิตกระดาษสาได้ดังนี้

1. ภูมิปัญญาการเก็บเกี่ยวและลอกเปลือกสา
2. ภูมิปัญญาการทำปอสาให้เปื่อยและขาว
3. ภูมิปัญญาการทำปอสาให้เป็นเยื่อ
4. ภูมิปัญญาการตกแต่งแผ่นกระดาษสา

มีการพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรมกระดาษสาอย่างต่อเนื่อง จากรูปแบบดั้งเดิมปรับเปลี่ยนเป็นรูปแบบพัฒนา ทั้งที่นำรูปแบบดั้งเดิมมาพัฒนา และพัฒนางานใหม่ๆ ก็มีให้เห็นหลากหลายรูปแบบอยู่เช่นกัน

โดยปัจจัยที่ทำให้มีการพัฒนารูปแบบเกิดจากหลายสาเหตุด้วยกัน ยกตัวอย่างเช่น

- ความเบื่อหน่ายในรูปแบบเดิมๆ ของผู้บริโภค และตัวช่างเอง
- ช่างมีความตั้งใจสร้างงานจากกระดาษสาขึ้นมาใหม่ ด้วยความคิดสร้างสรรค์
- พัฒนาตามความต้องการของผู้บริโภค
- เทคโนโลยีที่นำมาสร้างสรรค์งานศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่มีความทันสมัยขึ้น

ทำให้สรุปได้ว่า การพัฒนารูปแบบศิลปหัตถกรรมกระดาษสาที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง ทำให้ผู้วิจัยเห็นถึงคุณค่าของศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ที่คู่ควรค่าแก่การศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญา และถ่ายทอดสู่อนุชนรุ่นหลังให้เข้าใจถึงคุณค่าภูมิปัญญาการสร้างสรรค์ รวมถึงปลูกฝังการอนุรักษ์มรดกทางปัญญา ตามวิถีความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา

ดังนั้น มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่มีความหลากหลาย สามารถแยกเป็นประเด็นด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ทางตรงมีดังนี้

1. การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับสมาชิกภายในกลุ่มฯ
2. การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับบุคคลภายนอกกลุ่มฯ
3. การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับเด็กและเยาวชน
  - 3.1 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในครัวเรือน
  - 3.2 การถ่ายทอดองค์ความรู้ในสถานศึกษา

กล่าวคือศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ที่ทรงคุณค่าความงามทางศิลปะ คุณค่าความงามทางสังคมและคุณค่าความงามทางใจ ของชาวล้านนาท้องถิ่นภาคเหนือ ในการถ่ายทอดองค์ความรู้นั้นมีสมาชิกของกลุ่มฯเป็นวิทยากร หรือครูภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้พื้นฐานที่เหมาะสมกับวุฒิภาวะของเด็ก ให้ฝึกปฏิบัติจริง

การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางอ้อม

การศึกษาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา ผู้ที่เข้ามาศึกษาต้องมีความตั้งใจอย่างสูง เพราะเป็นงานที่หนัก ต้องใช้ความอดทนในการศึกษาเพราะเทคนิคบางเทคนิคไม่สามารถสั่งสอน อธิบายเป็นคำพูดได้ต้องสังเกต จากการลงมือปฏิบัติงาน

ทั้งนี้กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา ได้มีการจัดการอย่างเป็นระบบการบริหารแบบเกื้อกูล ด้วยการบริหารจัดการของประธานกลุ่มจัดสรรแรงงาน นั่นคือ

1. Man กลุ่มช่าง สมาชิกในชุมชนที่มีความสามารถทางด้านการทำงานกระดาษ
2. Money การจัดสรรเงินทุน และการกระจายรายได้สู่ กลุ่มช่าง สมาชิกในชุมชนอย่าง

ทั่วถึง

3. Material การเสาะหาวัตถุดิบในที่นี้คือ เปลือกของปอสา ภายในท้องถิ่นและนอก

ท้องถิ่น ให้เหมาะสมกับงาน

4. Management ด้วยการจัดการอย่างเป็นระบบแบบเกื้อกูล ให้สมาชิกในชุมชนมีรายได้ อย่างถ้วนหน้าและยุติธรรม

ผลจากการศึกษาวิจัยที่ได้มีความคล้ายคลึงกับงานวิจัยของ เนาวรัตน์ จิตินาถชัยกุล (2555) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมการแกะสลักไม้: กรณีศึกษาสหกรณ์หัตถกรรมผลิตภัณฑ์ไม้สันป่าตอง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่” มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาภูมิปัญญากระบวนการผลิต การสืบทอดภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมการแกะสลักไม้ กระบวนการบริหารจัดการศิลปหัตถกรรมการแกะสลักไม้ของสหกรณ์หัตถกรรมผลิตภัณฑ์ไม้สันป่าตอง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่มีกระบวนการที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงการบริหารจัดการของกลุ่มสหกรณ์

การผลิตกระดาษสาและผลิตภัณฑ์กระดาษกำลังเผชิญกับอุปสรรคและความท้าทายหลาย ๆ แบบด้วยกัน ซึ่งทางผู้นำธุรกิจเหล่านี้จะต้องหาทางเผชิญกับอุปสรรคและความท้าทายอย่างระมัดระวัง เพราะถ้าหากพลาดพลั้งอาจจะนำองค์กรของตนไปสู่ความเสียหายหรือไม่มีความสามารถในการแข่งขันในเวทีการค้าโลก

อุตสาหกรรมประเภทนี้มีคู่แข่งชั้นมาก เนื่องจากว่าเป็นธุรกิจที่ไม่ได้อาศัยเงินลงทุนสูง แต่มีกำไรเบื้องต้นสูง นอกเหนือจากนี้ ยังเป็นธุรกิจซึ่งไม่ได้สลับซับซ้อนมากในการผลิตผลิตภัณฑ์กระดาษเป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตง่ายไม่ซับซ้อน ง่ายต่อการฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ จึงเป็นธุรกิจที่ไม่ค่อยมีอุปสรรคในการเข้ามาลงทุนของกลุ่มแข่งขันใหม่ๆ นอกเหนือจากนี้ความท้าทายยังเกี่ยวเนื่องมาจากลักษณะตามธรรมชาติของผลิตภัณฑ์เอง ผลิตภัณฑ์กระดาษเป็นผลิตภัณฑ์สิ้นเปลือง มีอายุการใช้งานสั้น มีการหมุนเวียนใช้เร็ว ความต้องการรูปแบบผลิตภัณฑ์เปลี่ยนแปลงเร็ว แต่จากการที่เป็นผลิตภัณฑ์ที่ผลิตง่ายไม่ยุ่งยาก จึงทำให้มีการเลียนแบบได้ง่าย ทำให้ผลิตภัณฑ์ในท้องตลาดคล้ายกันมาก การสร้างเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์จึงเป็นหัวใจสำคัญของการแข่งขัน

ความท้าทายอีกประการหนึ่งที่อุตสาหกรรมนี้เผชิญอยู่คือ การที่มีผลิตภัณฑ์ที่ใช้ทดแทนอยู่แทบจะทุกประเภทของผลิตภัณฑ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลิตภัณฑ์ที่ใช้ทดแทนเหล่านี้มักจะมีคุณภาพที่ดีกว่าผลิตภัณฑ์กระดาษอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นสมุดโน้ต ดอกไม้ประดับ กล้องหรือของที่ระลึกอื่นๆ ดังนั้น ธุรกิจประเภทนี้จึงต้องพยายามที่จะสร้างผลิตภัณฑ์ให้มีเอกลักษณ์ในตนเอง มีประโยชน์ใช้สอยหรือมูลค่าเพิ่มในผลิตภัณฑ์ที่เหมาะสมกว่าสินค้าที่ใช้ทดแทน จึงจะอยู่รอด

จากการรวมตัวเพื่อเพิ่มโอกาสทางการตลาดโดยพัฒนาจากการขยายตัวจากตลาดผลิตภัณฑ์ อันได้แก่ตัวกระดาษ และผลิตภัณฑ์ที่ทำจากกระดาษ ไปสู่ตลาดบริการ คือหมู่บ้านหัตถกรรมเพื่อการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาการเข้าสู่ตลาดใหม่นี้เริ่มขึ้นตามธรรมชาติ โดยอาศัยจุดแข็งของความมีชื่อเสียงของ “ต้นเปา” แหล่งกระดาษดั้งเดิมของเชียงใหม่ จึงมีกลุ่มนักศึกษา นักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กทั้งชาวไทยและต่างประเทศที่ศึกษาความเป็นมาของกระดาษสาสนใจที่จะเรียนรู้ในกรรมวิธีทำกระดาษ ผู้ประกอบการหลายรายได้เปิดบริการสอนและแนะนำวิธีการทำกระดาษในโรงงานของตนตามความต้องการเป็นครั้ง ๆ ไป ดังนั้นกลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปา จึงเห็นช่องทางตลาดการท่องเที่ยวเชิงทัศนศึกษาขึ้น ประกอบกับ นโยบายภาครัฐ ส่งเสริมให้พัฒนาหมู่บ้านที่มีศักยภาพให้เป็นหมู่บ้าน OTOP เพื่อการท่องเที่ยว บ้านต้นเปาอยู่ในแผนการพัฒนาของจังหวัดให้อยู่ในหมู่บ้านเป้าหมาย จึงเป็นโอกาสของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษบ้านต้นเปา ในการขยายฐานลูกค้าและตลาด

ดังนั้นการพัฒนาภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จะช่วยลดการอพยพแรงงานชนบทเข้าสู่เมืองหลวง แก้ปัญหาชุมชน ดังที่ พิศมัยรัตน์โรจน์อธิบายเกี่ยวกับปัญหาชุมชนว่า

สังคมไทยได้ปรับตัวเข้าสู่ยุคของการเปลี่ยนแปลงจากชนบทสู่เมืองอย่างต่อเนื่อง ขณะที่การพัฒนาชนบทกับเมืองมีลักษณะแยกส่วนส่งผลให้เกิดความไม่สมดุลของการพัฒนาของชุมชนชนบท กระบวนการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรม ค่านิยมที่ตึงตังและภูมิปัญญาท้องถิ่นยังถูกละเลยและมีการถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่มีน้อยลง ทั้งระบบคุณค่าของสังคมไทยในด้านจิตสาธารณะ ความเอื้ออาทร และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเริ่มเสื่อมถอย อย่างไรก็ตาม การปฏิสัมพันธ์ของคนในชุมชนปรับเปลี่ยนไปจากอดีต โดยกระแสวัตถุนิยมที่เข้าสู่ชุมชนได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้มีความสะดวกสบายมากขึ้นแต่มีความสุขน้อยลง มีรายได้ไม่พอรายจ่ายมีหนี้สินเพิ่มขึ้น และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนน้อยลงในรูปแบบต่างคนต่างอยู่มากขึ้น สะท้อนถึงปัญหาเชิงโครงสร้างการพัฒนาของประเทศที่ไม่สมดุล (พิสมัย รัตนโรจน์สกุล, 2545: 14)

การสร้างชุมชนให้เกิดการรวมตัวอย่างเข้มแข็ง ไม่หลงไปตามกระแสสังคมสมัยใหม่ แต่ก็ไม่ต่อต้าน อยู่กันอย่างพอดี ไม่เบียดเบียน ใช้ความสามัคคีเพิ่มอำนาจการต่อรอง ต่อช่องว่างระหว่างผู้ผลิต และผู้บริโภค ทำการตลาด สร้างคุณภาพของสินค้า โดยการพัฒนาหัตถกรรมกระดาดสาให้เป็นสินค้า OTOP เพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภค กระจายรายได้ให้ทั่วถึงแก่ช่าง และสมาชิกอย่างยุติธรรม การอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร ช่วยเหลือแบ่งปัน สร้างความสุขให้เกิดแก่ชุมชน และร่วมกันสืบทอดและถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาดสาสู่ลูกหลาน อนุชนรุ่นหลังต่อไป รวมถึงการรวมกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาดสาที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนาให้อยู่คู่ประเทศไทยสืบไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบศิลปหัตถกรรมกระดาดสาและผลิตภัณฑ์ต่างๆ ในแหล่งผลิตอื่นด้วย เพื่อเป็นการเปรียบเทียบแลกเปลี่ยนเรียนรู้การผลิตและรูปแบบผลิตภัณฑ์แบบต่างๆ รวมถึงการสืบทอดงานหัตถกรรมกระดาดสาต่อไปที่ควรค่ากับการอนุรักษ์
2. ควรมีการส่งเสริมอย่างจริงจังและต่อเนื่องโดยภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยมีการวางระบบหรือแบบแผนการตลาดในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อพัฒนางานหัตถกรรมท้องถิ่นประเภทกระดาด ให้เป็นผลิตภัณฑ์เศรษฐกิจ ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนและเป็นที่ยอมรับของตลาดสินค้า
3. ควรมีหลักสูตรศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น โดยเปิดการเรียนการสอนในสถานบันศึกษาต่างๆ และปลูกฝังค่านิยมกับเด็กรุ่นใหม่ให้มีความรักและชื่นชมในงานศิลปหัตถกรรม เพื่อเป็นการส่งเสริมสร้างช่างรุ่นใหม่ให้มีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ควรจะมีการศึกษาวิจัยศิลปะท้องถิ่นที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นในเขตจังหวัดเชียงใหม่ สาขาอื่นๆ เพื่อเป็นข้อมูลให้ผู้สนใจได้ศึกษาต่อไป

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน*. หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2544. กรุงเทพฯ: คุรุสภาลาดพร้าว.
- เกสร คำสอน. (2555, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม ที่ 29/3 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.
- กรมศิลปากร. (2532). *ศิลปะและหัตถกรรมไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่. (2553). *คุณสมบัติพิเศษของกระดาษสา*. สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2555, จาก <http://www.dpim.go.th/articles/article?catid=124&articleid=255>
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2537). *การพัฒนาระบบการศึกษา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- การศึกษานอกโรงเรียน. (2541). *การทำลวดลายและสีบนกระดาษสา*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี.
- คนเชียงใหม่. (2555). *ประวัติเมืองเชียงใหม่*. สืบค้นเมื่อ 18 เมษายน 2556, จาก <http://www.chiangmaipopular.com/home/chiangmai-history>
- คุณา นนทพัฒน์. (2543). *หัตถศิลป์ถิ่นนครพิงค์ มรดกอาณาจักรล้านนา*. กรุงเทพฯ: แสงปัญญา เลิศ.
- จิระนันท์ พิตรปรีชา. (2537). *สืบสานวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: พรีเมียร์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2534). *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เจิดฉาย รินสินจ้อย. (2555, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม ที่ 44/1 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
- ชมรมพ่อค้าบ่อสร้าง. (2555). *ประวัติความเป็นมาของบ่อสร้าง*. สืบค้นเมื่อ 17 สิงหาคม 2555, จาก <http://webboard.yenta4.com/topic/487623>
- ชะลูด นิ่มเสมอ. (2534). *องค์ประกอบศิลปหัตถกรรม*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.
- ไชยยศ เพชรระบูรณิน. (2526). *รายงานการสัมมนา เรื่อง การพัฒนาปอสาเพื่ออุตสาหกรรมเยื่อกระดาษ*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.
- ทบวงมหาวิทยาลัย. (2533). *สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถกับการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ ศึกษาเฉพาะงานศิลปหัตถกรรม*. กรุงเทพฯ: ทบวงมหาวิทยาลัย.
- ทะตะโอะ ซาโก. (2542). *มาตรฐานการกำหนดเกรดของเปลือกปอสาประเทศไทยและประเทศลาว*. เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องบทบาทของปอสาในวงจรธุรกิจขนาดเล็กและกลางวันศุกร์ที่ 1 ตุลาคม 2542. ณ อาคารสารนิเทศ 50 ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ทองใบ คนหลวง. (2555, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม ที่ 51 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.

- รัชช ปุณโณทก. (2531). *ภูมิปัญญาชาวบ้านอีสานทัศนะของอาจารย์ปรีชา พิณทองในเสรีพงศ์พิศ (บรรณาธิการ), ทิศทางหมู่บ้านไทย*. กรุงเทพฯ: หมู่บ้าน.
- นิกร โธระมิตร. (2555, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม ที่ 42/4 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
- นภาพร ชันธนา. (2548). *การจัดการองค์กรและการบริหารธุรกิจ*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นัยนา นียมวันและโกบยาชิตโคบยาชิต. (2542). *สองทศวรรษของการพัฒนากระดาศษาไทย.เอกสารประกอบคำบรรยายในการสัมมนาวิชาการเรื่องบทบาทปอสาในวงจรรฐกรกิจขนาดเล็กขนาดกลาง*. ณ อาคารสารนิเทศ 50 ปีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตรโดยความร่วมมือกับกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม.
- นัยนา นียมวัน; และคณะ. (2537). *การปรับปรุงกระบวนการผลิตกระดาศษา*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.
- เนาวรัตน์ ฐิตินาญชัยกุล. (2555). *ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมการแกะสลักไม้: กรณีศึกษาสหกรณ์หัตถกรรมผลิตภัณฑ์ไม้สันป่าตอง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่*. ปริญญาโท กศ.ม. (ศิลปศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร
- นพล มีแยม. (2555, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม ที่ 193 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.
- บริษัทสุพริ่มพริ้นท์ จำกัด. (2552). *ความหมายและความเป็นมาของกระดาศษา*. สืบค้นเมื่อ 30 สิงหาคม 2555, จาก <http://www.supremeprint.net/index.php?lay=show&ac=article&id=538770923>
- ปราณี วงษ์เทศ. (2525). *พื้นบ้านพื้นเมือง*. กรุงเทพฯ: เจ้าพระยา.
- ประเวศ วะสี. (2541). "ค่านิยม" ในภูมิปัญญาชาวบ้าน: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้แก้ปัญหาของชาวบ้านไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิปัญญา.
- พรชัย สุจิตต์; และสุทธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2529). *หัตถกรรมพื้นบ้าน*. สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้. 10: 4041-4047.
- พรทวี พิงรัตมี; และอรัญ หาญสืบสาย. (2544). *สารานุกรมเรื่องกระดาศษาพิมพ์*. กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาการพิมพ์.
- พรพรรณ วีระปรียากร. (2543). *การสร้างคุณธรรมของความเป็นพลเมืองในชุมชนไทย*. ปริญญาโท กศ.ม. (พัฒนศึกษาศาสตร). กรุงเทพฯ. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

- พลาดิสัย สิทธิชัยกิจ. (2539). *ปัญญาชาวสยาม*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- พิศมัยรัตนโรจน์สกุล. (2545). *ทุนชุมชน:เงื่อนไขในการดำรงอยู่ของชุมชนในระบบทุนนิยม*.
ปริญญาานิพนธ์ กศ.ด. (พัฒนศึกษาศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- เพิ่มศักดิ์ สุภาพรเหมินทร์; และคณะ. (2538). *เทคโนโลยีการผลิตปอสาและกระดาษสา*. เชียงใหม่:
ครองช่าง.
- ฟองคำ หล้าปินตา. (2555, 27 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม ที่ 29/3 หมู่ 1
บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.
- มาโนช กงกะนันท์. (2529). *หัตถกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- รัชณี คุณานวัณน์. (2555). ขั้นตอนการทำกระดาษด้วยมือแบบพื้นบ้าน . สืบค้นเมื่อ 10 พฤษภาคม
2556, จาก <http://www.kroobannok.com/blog/29272>
- รุ่งอรุณ วัฒนวงศ์. (2539). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกระดาษ*. กรุงเทพฯ: กรมวิทยาศาสตร์บริการ.
- รุ่งอรุณ วัฒนวงศ์, ชีระชัย รัตนโรจน์ มงคล; และจิระศักดิ์ ชัยสนธิ. (2542). *การผลิตเยื่อปอสา
คุณภาพสูงเพื่อใช้ในงานหัตถกรรมเอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเรื่องการผลิต
และการใช้ประโยชน์จากสา*. วันที่ 10 มีนาคม 2542 ณ อาคารสารนิเทศ 50 ปี.
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอร์สัน. (2531). *พื้นฐาน: มิติใหม่ของคติชนวิทยาและวิถีชีวิตสามัญ
ของ "พื้นบ้านพื้นเมือง"*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ. (2537). *ร่มกระดาษสา*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ.
- วันทนี สาตราคม, นิโบล เดชาติวงศ์; และรุ่งอรุณ ศิริพันธุ์. (2526). *การศึกษาเกี่ยวกับการทำเยื่อ
กระดาษจากปอกระสา*. กรุงเทพฯ: กรมวิทยาศาสตร์.
- วัฒนา จุฑะวิภาต. (2535). *ศิลปะพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: สิปปประชา.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2527). *ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: ปานยา.
- (2532). *พจนานุกรมหัตถกรรมและอุตสาหกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง
กรุ๊ป.
- (2538). *ศิลปะหัตถกรรมพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: ต้นอ้อ แกรมมี.
- วิมล มงคลเจริญ. (2547). *สรุปข้อมูลเทศบาลตำบลต้นเปาและการทำกระดาษต้นเปา*. เชียงใหม่:
สำนักปลัดเทศบาลตำบลต้นเปา.
- วิไล ไชยนันท์. (2555, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม ที่ 21/3 หมู่ 1 บ้านต้น
เปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
- วิรุณ ตั้งเจริญ. (2545, มกราคม-มิถุนายน). *คำแนะนำและกลวิธีการระบายสีน้ำมัน*. *วารสาร
ศิลปกรรมศาสตร์ คณะศิลปกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*. 10: 1.

- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2524). รายงานการศึกษาวิจัยเรื่องการพัฒนาการตลาดทางวัฒนธรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: ภาควิชามนุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สามารถ จันทร์สุรย์. (2536). ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. มุขนิธิภูมิปัญญาและมุขนิธิหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์พรินติ้งกรุ๊ป.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2542). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2534). งานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. (2552). สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่ ศูนย์ราชการจังหวัดเชียงใหม่. สืบค้นเมื่อ 24 มกราคม 2555, จาก <http://www.chiangmai.go.th/newweb/main/>
- สำนักงานเทศบาลเมืองต้นเปา. (2552). นโยบายการบริหารงานเทศบาลเมืองต้นเปา. เชียงใหม่: คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- สุดาพร กุณฑลบุตร. (2550). หลักการตลาด...สมัยใหม่ Modern...Principle of Marketing. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุดารัตน์ อภิโชติกร. (2555). ประวัติและความเป็นมาของชุมชนบ้านต้นเปา. เชียงใหม่: บ้านต้นเปา.
- (2555, 27 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม ที่ 18 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.
- สุมาลี เอกชนนิยม. (2553). ศักยภาพของกระดาศในงานจิตรกรรม. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
- สุรศักดิ์ ล้านแปง. (2555, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม ที่ 15 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่.
- สมชาย กะบังตั้ง. (2555, 28 ตุลาคม). สัมภาษณ์โดย ชัยพล สกุลเหลืองอร่าม ที่ 51 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่
- อนุชาติ มาชนะสารวุฒิ. (2532, เมษายน). งานวิจัยคุณภาพของชุดผ้าตัดกระดาศ. *อุตสาหกรรมสาร*. 32(4): 22-24.
- อภัย นาคคง. (2525). ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เอกสารเผยแพร่ความรู้ อันดับ 10. กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรมพื้นบ้านแห่งชาติ.
- อริยาสู่อังคะวาทีน. (2549). หลักการวิจัยทางศิลปะ. ปทุมธานี: สำนักวิทยบริการมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

- อัญชลี โสมดี. (2553). การประยุกต์พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
งานหัตถกรรมสาขากกระดาษของจังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ศิลปกรรม).
เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่. ถ่ายเอกสาร.
- อัญญา คัมภีรานนท์. (2542, เมษายน). กระดาษสาผลผลิตจากภูมิปัญญาท้องถิ่น. *ช.ก.ส.* 22(1):
95-103.
- อินทร์ดี เสราดี; และคณะ. (2532). การศึกษาการขยายพันธุ์ปอสาด้วยกิ่ง. กรุงเทพฯ: กรม
วิชาการเกษตร.
- อินทร์ดี เสราดี. (2535). ศึกษาระยะปลูกสาที่เหมาะสม. เชียงใหม่: ศูนย์วิจัยพืชไร่เชียงใหม่.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2541, พฤศจิกายน - 2542, กุมภาพันธ์). แนวคิดการศึกษาเกี่ยวกับการถ่ายทอดภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น. *วารสารเศรษฐศาสตร์.* 27: 2.
- Misra. N.M.; & R.C. Jain. (1984). Regional Volume table for paper mulberry (*Broussonetia papyrifera*). *Indian-For.* 110(11): 1084-1092
- Journal of Scientific; & Industrial Research (2005), Development of specialty papers is an
art. Department of Paper Technology, Indian Institute of Technology Roorkee,
Saharanpur Campus. *Saharanpur.* 65-67

ภาคผนวก

แบบสัมภาษณ์ภูมิปัญญาหัตถกรรมกระดาษสา
: กรณีศึกษากลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

1. ประวัติผู้ในกลุ่ม/ผู้ถ่ายทอดความรู้ช่างภายในกลุ่ม/สมาชิกกลุ่ม

1.1 ชื่อ(นาย,นาง,นางสาว).....นามสกุล.....

1.2 เกิดวันที่..... เดือน..... พ.ศ.....

1.3 อายุ.....

1.4 สถานภาพ โสด สมรส คู่สมรส ชื่อ..... นามสกุล.....

1.5 มีบุตร..... คน ชาย..... คน หญิง..... คน

1.6 คนแรกเรียนอยู่ชั้น..... ที่โรงเรียน.....

คนที่สองเรียนอยู่ชั้น..... ที่โรงเรียน.....

คนที่สามเรียนอยู่ชั้น..... ที่โรงเรียน.....

คนที่สี่เรียนอยู่ชั้น..... ที่โรงเรียน.....

1.7 ที่อยู่ปัจจุบัน
.....
.....

1.8 ความเป็นมาของงานศิลปหัตถกรรมกระดาษสา เริ่มต้นอย่างไร จึงมาถึงปัจจุบันได้

.....
.....

1.9 สาเหตุที่มาสืบใจทำงานศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

.....
.....

1.10 มีความรู้ในเรื่องศิลปหัตถกรรมกระดาษสาได้อย่างไร

.....
.....

2. กระบวนการผลิตศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

2.1 วัสดุที่ใช้

2.1.1 ปอสาที่ใช้ทำกระดาษสาได้มาอย่างไร หรือซื้อมาจากไหน

.....
.....

2.1.2 เสียค่าใช้จ่ายในการจัดหาวัสดุประมาณเท่าไร มีอะไรบ้างต่อหนึ่งเดือน

.....
.....

2.1.3 อุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา มีอะไรบ้าง

.....

.....

2.1.4 กระดาษสาแบบใด ขายได้มากที่สุด

.....

.....

2.1.5 ศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา ที่ทำมามีอะไรบ้าง

.....

.....

2.1.6 ขอบันที่กภาพผลงานได้หรือไม่ (ตามที่ผู้ให้ข้อมูลบรรยาย)

.....

.....

2.2 กระบวนการสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา

2.2.1 แนวคิด หรือแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา

.....

.....

มีเงื่อนไขอย่างไรในการแจกจ่ายงาน หรือดูความเหมาะสมอย่างไรในการให้งาน

.....

.....

2.2.2 ขั้นตอนในการสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา (ถ่ายภาพนิ่ง, บันทึกรูปภาพเคลื่อนไหว)

.....

.....

ขั้นตอนการทำงานเป็นแบบใด แบ่งงานกันทำตามขั้นตอน หรือทำคนเดียวทุกขั้นตอนหรือทั้ง2แบบ

.....

.....

2.2.3 เทคนิค และเทคนิคขั้นสูงในการสร้างสรรค์ศิลปะหัตถกรรมกระดาษสา

.....

.....

2.2.4 งานศิลปะหัตถกรรมกระดาษสาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา มีเอกลักษณ์หรือไม่ คืออะไร

.....

.....

3. การถ่ายทอดภูมิปัญญาความรู้ของช่างสู่ช่างรุ่นใหม่

3.1 มีการสอนหรือถ่ายทอดแล้วหากคนมาช่วยผลิตผลงานหรือไม่

.....

.....

3.1.1 ถ้ามีคนมาช่วยผลิตผลงานจะต้องสอนก่อนหรือถ่ายทอดความรู้ให้ก่อนหรือไม่
อย่างไร

.....

3.2 การถ่ายทอดความรู้ด้านนี้ มีการสอนให้กับเด็กรุ่นใหม่หรือเปล่า.....

3.2.1 เด็กรุ่นใหม่คือใคร สนใจในระดับใด.....

3.2.2 มีการสอนหรือถ่ายทอดตอนไหน.....

3.2.3 ใช้สถานที่ในการสอนที่ไหน.....

3.2.4 ใครเป็นผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอด.....

3.2.5 มีการนำความรู้ศิลปหัตถกรรมกระดาษสาไปสอนตามโรงเรียนหรือไม่อย่างไร

.....

3.2.6 เป็นครูภูมิปัญญา หรือปราชญ์ชาวบ้านหรือไม่.....

4. ข้อมูลกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปาที่สัมภาษณ์

4.1 ความเป็นมาของกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา

.....

.....

.....

4.2 ภายในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา มีกี่กลุ่ม อะไรบ้าง

.....

4.3 สถานที่ตั้งของกลุ่มสมาชิก.....

4.4 จำนวนสมาชิกของกลุ่มฯ มีทั้งหมด.....คน

4.5 สมาชิกในกลุ่มฯ ส่วนใหญ่มีอาชีพหลักคืออาชีพ.....

4.6 สมาชิกในกลุ่มฯ ส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับ.....

4.7 งานของกลุ่มฯ ที่ผลิตได้มีสภาพเป็นงานแบบ.....

งานในครัวเรือน อุตสาหกรรมขนาดย่อย

4.8 มีการแบ่งงานกันอย่างไร หรือทำพร้อมกัน หรือทำคนเดียว

.....

.....

.....

4.9 ผลิตภัณฑ์มีการปรับปรุงพัฒนาเพิ่มจากเดิมอย่างไร

.....

.....

.....

4.10 มีเงื่อนไขอย่างไรในการแจกจ่ายงาน หรือดูความเหมาะสมอย่างไรในการทำงาน

.....
 .....
 .....

4.11 การกำหนดราคามีการกำหนดอย่างไร (ขนาด ความประณีตในงานศิลปะ)

.....
 .....
 .....

4.12 มีการแบ่งปันส่วนรายได้ภายในกลุ่มฯ และสมาชิกอย่างไร

.....
 .....
 .....

4.13 ปอสาได้มาจากที่ใด ได้มาอย่างไร ชื่อมาจากไหน

.....
 .....
 .....

4.14 กลุ่ม มีคู่แข่ง ไม่มีคู่แข่ง

4.15 ผลผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ จะนำไปจำหน่ายที่ไหน

.....
 .....
 .....

4.16 มีผู้รับผลิตภัณฑ์ไปจำหน่าย ไม่มีผู้ผลิตภัณฑ์ไปจำหน่าย

นำไปส่งเอง นำไปจำหน่ายเอง

เป็นสินค้าส่งออก เป็นสินค้าส่งออก

ถ้าเป็นสินค้าส่งออกไปยังประเทศ.....
 .....
 .....

4.17 กลุ่มฯ มุ่งเป้าหมายทางการตลาดไปยังลูกค้ากลุ่มใดบ้าง และมีวิธีอย่างไร

.....
 .....

4.18 ตอนนีผลผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯมีผู้สนใจมากน้อยแค่ไหน

.....
 .....

4.19 มีการสั่งผลิตมากน้อยแค่ไหน

.....
 .....

4.20 ผลิตภัณฑ์แบบไหนที่มีการสั่งทำเป็นจำนวนมากที่สุด (ถ่ายภาพ)

.....
 .....

4.21 ผลิตภัณฑ์แบบไหนที่ขายได้เป็นจำนวนมากที่สุด (ถ่ายภาพ)

.....
 .....

4.22 ผลิตภัณฑ์แบบไหนที่ขายได้กำไรมากที่สุด (ถ่ายภาพ)

.....
 .....

4.23 ผลิตภัณฑ์แบบไหนที่ขายได้กำไรน้อยที่สุด (ถ่ายภาพ)

.....
 .....

4.24 กลุ่มฯ มีกระบวนการที่ช่วยส่งเสริมการขายอย่างไร

.....
 .....

4.25 ภาครัฐ มีการส่งเสริมการขายเพื่อช่วยเหลือทางกลุ่มฯหรือไม่ ถ้ามีอย่างไร

.....
 .....

5. ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มฯ เป็นสินค้า OTOP ไม่เป็นสินค้า OTOP
 ถ้ามี มีกี่ประเภท อะไรบ้าง (ถ่ายภาพ)

.....
 .....

กลุ่มฯ มีเว็บไซต์ของกลุ่มหรือไม่.....

6. กลุ่มฯ มีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างไรบ้าง (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

เป็นส่วนหนึ่งของความภาคภูมิใจในชุมชน

.....
 .....

เป็นที่รับรู้ของชุมชนใกล้เคียงที่สนใจมาเยี่ยมชม

.....
 .....

เป็นที่ปกป้องถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน/ตำบล

.....
 .....

เป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาศิลปหัตถกรรมกระดาษสา

.....
 .....

บันทึกเมื่อวันที่..... เดือน..... พ.ศ..... เวลา ถึง..... น.

สถานที่สัมภาษณ์.....

ข้อมูลได้จาก.....

สัมภาษณ์โดย.....

ข้อมูลบุคคล

ประธานกลุ่มและสมาชิกในกลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา 18 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ 50130 จัดตั้งกลุ่มเมื่อเดือนพฤศจิกายน 2545 แบ่งเป็นกลุ่มย่อยตามลักษณะการผลิตได้แก่กลุ่มทำกระดาษสาแผ่น กลุ่มทำกระดาษตักแต่ง กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์กระดาษสา

1. คุณสุตารัตน์ อภิโชติกร

คุณสุตารัตน์อภิโชติกร อยู่บ้านเลขที่ 18 หมู่ 1 บ้านต้นเปา ต.ต้นเปา อ.สันกำแพง จ.เชียงใหม่ เล่าว่าความรู้ในเรื่องศิลปหัตถกรรมกระดาษสาได้มาจากการสืบทอดความรู้จากปู่ ย่า ได้สอนให้ตั้งแต่เด็ก แล้วค่อยสั่งสมความรู้มาเรื่อยๆ จำเอาบ้างแล้วก็ฝึกทำอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาตลอด

จากการสัมภาษณ์คุณสุตารัตน์ อภิโชติกร ณ กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปา พบว่าในปัจจุบันการปลูกต้นปอสา ได้ลดน้อยลงเนื่องจากการเติบโตของสังคม พื้นที่ที่ใช้เพาะปลูกมีน้อย ชาวบ้านจึงต้องมีการรวมตัวกันซื้อจากตัวแทนโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ที่มีบริเวณเพาะปลูกจำนวนมากและสามารถนำเข้าเปลือกสาจากต่างประเทศได้กลุ่มหัตถกรรมกระดาษสาบ้านต้นเปามีการดำเนินกิจกรรมระหว่างสมาชิกในกลุ่ม หลายระดับเช่นในระดับผู้ประกอบการด้วยตนเอง ได้แก่ การซื้อวัตถุดิบ(ปอสา และสีย้อม) ในนามกลุ่มและแบ่งขายให้กับสมาชิก การมีผู้นำกลุ่มซึ่งเป็นผู้ประกอบการรายใหญ่และเป็นผู้นำชุมชนด้วย ซึ่งทำให้มีฐานในการต่อรองสูง

การศึกษาศิลปหัตถกรรมกระดาษสาในปัจจุบันว่า ในปัจจุบันเปิดสอนให้กับบุคคลทั่วไป แต่เด็กรุ่นใหม่ไม่ค่อยสนใจในเรื่องการทำกระดาษสาเท่าไร

บันทึกเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2555 เวลา 10.00 ถึง 11.00 น.

สถานที่สัมภาษณ์ 18 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง

จังหวัดเชียงใหม่ 50130

2. ฟองคำ หล้าปิ่นตา

นางฟองคำ หล้าปิ่นตาปัจจุบันอาศัยอยู่บ้านเลขที่ 29/3 หมู่บ้านตันเปา หมู่ 1 ตำบลตันเปา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ จบการศึกษา ประถมปีที่ 4 มีบุตรสาว 2 คนสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญา

แต่ก่อนนี้ทำกันทุกบ้านเลย ประมาณร้อยกว่าปีแล้ว แต่ก่อนนี้ ป้ายังอายุน้อยๆ ก่อนจะไปโรงเรียนก็ต้องตีสาก่อนแล้วค่อยไปโรงเรียน ถ้าไม่ได้ตีสาก ก็ไม่ได้ไปโรงเรียน เรียน ป.4 แทบไม่จบ เพราะมาทำกระดาษนี้แหละ ถ้าไม่ทำก็ไม่มีสตางค์ เลิกโรงเรียนตอนเที่ยงมากินข้าว ก็เดินมาตากกระดาษสาสัก 50 แผ่น ถึงได้ไปเรียนต่อ เลิกเรียนตอนเย็นก็มาตีสากช่วยพ่อแม่อีก

ป้าฟองคำเล่าถึงเมื่อครั้งยังเด็ก ที่บรรยากาศของบ้านตันเปาเมื่อครั้งก่อนนั้น กระดาษสานั้นประโยชน์ของมันก็คือ ใช้เป็นส่วนหนึ่งของการทำร่มและทำเป็นสมุด แต่เมื่อวันเวลาเปลี่ยนไป ความนิยมกระดาษสาลดน้อยลง งานทำร่มได้เปลี่ยนวัสดุจากกระดาษมาเป็นผ้าแทน ทำให้คนทำกระดาษสาก็ต้องเปลี่ยนมาทำงานอย่างอื่นแทน ประมาณปี พ.ศ. 2526 ก็เริ่มมีชาวญี่ปุ่น มีฝรั่งเข้ามาแนะนำการทำใหม่ ทำเป็นสีเป็นสัน บ้างก็ทำไปขายไป ก็เริ่มมีคนมาซื้อบ้าง

แต่ก่อนนี้จะทำกระดาษสาแปรรูปเป็นแบบต่างๆ หรือผลิตภัณฑ์อย่างอื่นนั้น ป้าคำฟองได้รับออเดอร์ให้ส่งกระดาษสาแก่โรงพยาบาลสวนดอกในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเกิดจากความยากจนของชาวบ้านที่บ้านตันเปาแห่งนี้ เมื่อไปรักษาในโรงพยาบาลในเมืองแล้วไม่มีเงินรักษามากนัก กระดาษสานั้นทางโรงพยาบาลได้ใช้เป็นกระดาษซับเลือด ซับน้ำ ทำฝือก รองกันคนไข้ที่มารับการรักษา

ทุกวันนี้ก็ยังทำส่งโรงพยาบาลสวนดอก เดือนหนึ่งก็หลายหมื่นหลายแสน เท่าที่ทำได้ ซื้อตลอดและต้องทำให้ตลอด เขาก็ช่วยเหลือเราตลอดเพราะเมื่อก่อนเราไม่มีงานก็มีงานตัวนี้พอดี ชาวบ้านแถวนี้คนไหนมาของงานทำหรือเอากลับไปทำที่บ้านก็มี

ส่วนด้านการแปรรูปกระดาษสา นั้น ป้าฟองคำได้รับการแนะนำ ส่งเสริมส่วนหนึ่งจาก ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรม ซึ่งมีใช้ทั้งหมดเพราะส่วนหนึ่งจากความคิดสร้างสรรค์จากตัวผู้ทำอยู่เอง บางครั้งได้รับคำแนะนำจากลูกค้าชาวต่างประเทศที่มาสั่งซื้อบวกรับกับจินตนาการของคนทำงานด้วย

ผลิตภัณฑ์ที่ออกจากบ้านต้นเปานั้น แปรรูปไปได้หลากหลายมากมายทั้งเป็นของใช้และเป็นของตกแต่ง ลูกค้านั้นจึงไม่ได้มีเพียงคนไทยเท่านั้น ได้หวัน อเมริกา ญี่ปุ่นและประเทศอื่นๆ ก็ เป็นลูกค้าประจำ แต่ในความเป็นลูกค้าบางครั้งก็สามารถสนองความต้องการใช้ได้เต็มที่ เพราะ งานกระดาษสา นั้นเป็นงานที่ทำด้วยกรรมวิธีพื้นบ้านและขึ้นกับภูมิอากาศของท้องถิ่นนั้นๆ เช่นถ้า วันใดฝนตกขึ้นมา แดดไม่มีงานก็พลอยชะงักไปหรือผลิตได้น้อยลงกว่าเดิม

การทำงานนั้น เป็นงานที่ชาวบ้านนำเอาวัตถุดิบไปสร้างทำที่บ้านเมื่อเสร็จแล้วก็นำ กลับมาส่งยังที่แห่งนี้ คิดราคาตามจำนวนที่ทำได้น้อยต่างกันตามแรงงาน ปัญหาที่เป็นห่วงของ ป้าฟองคำนั้น ก็มีเรื่องที่คนหนุ่มสาวไม่ได้สนใจในการทำงาน ซึ่งเป็นมรดกพื้นบ้านเช่นนี้เท่าที่ควร ซึ่งนั้นก็คงจะเป็นปัญหาเดียวกันที่กำลังจะเกิดขึ้นในทุกแห่งกระมัง

คนที่มานั้นมันต้องมีใจรัก บางครั้งเอามาเรียน 10 คน เรียนไปทำไปแล้วบอกว่ายาก เหนื่อยไม่ทำแล้ว คนรุ่นใหม่มาทำจะเหลือสักสองคนได้ บางทีเหลือคนเดียว เขามันเหนื่อยแสดง ว่าใจเขาไม่รักก็เลยไม่ยอมทำ

บันทึกเมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2555 เวลา 13.00 ถึง 17.00 น.

สถานที่สัมภาษณ์ 29/3 หมู่ 1 บ้านต้นเปา อำเภอสันกำแพง

จังหวัดเชียงใหม่ 50130

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายชัยพล สกุลเหลืองอร่าม
วันเดือนปีเกิด	27 ตุลาคม 2523
สถานที่เกิด	กรุงเทพมหานคร
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	11/117 หมู่บ้านสินพัฒนา ตำบลสวนใหญ่ อำเภอเมือง นนทบุรี
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	พนักงานบริษัท

ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2541	มัธยมศึกษา จาก โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย
พ.ศ. 2547	ปริญญาตรี สาขาฟิสิกส์ (วท.บ.) จาก มหาวิทยาลัยพระจอมเกล้าธนบุรี
พ.ศ. 2556	ปริญญาโท สาขาวิชาศิลปศึกษา (กศ.ม.) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

